

महाराष्ट्र शासन

कार्यक्रम अंदाजपत्रक

२०२२-२०२३

उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग
(कामगार)

पुस्तक क्रमांक २

शासकीय मध्यवर्ती मुद्रणालय, मुंबई

२०२२

कार्यक्रम अंदाजपत्रक

२०२२-२०२३

उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग
(कामगार)

पुस्तक क्रमांक २

[कामगार आयुक्त, विकास आयुक्त (असंगठित कामगार) ; प्रबंधक, औद्योगिक न्यायालय ; संचालक, औद्योगिक सुरक्षा व आरोग्य संचालनालय ; संचालक, बाष्पके संचालनालय आणि संचालक, कै. नारायण मेघाजी लोखंडे महाराष्ट्र श्रम विज्ञान संस्था]

(तीन)

उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभागाने तयार केलेल्या कार्यक्रम अंदाजपत्रकांची यादी

क्रमांक	कार्यक्रम अंदाजपत्रकाचे नाव
१	उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग (उद्योग)
२	उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग (कामगार)
३	उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग (ऊर्जा)

(पाच)

अ.क्र.	कार्यालयाचे नाव	पृष्ठ क्र.
१	कामगार आयुक्त	(सात)
२	विकास आयुक्त (असंघटित कामगार)	१७
३	औद्योगिक सुरक्षा व आरोग्य संचालनालय	१९
४	बाष्पके संचालनालय	२९
५	औद्योगिक न्यायालय	३९
६	के. नारायण मेघाजी लोखंडे महाराष्ट्र श्रमविज्ञान संस्था	६१
७	महाराष्ट्र कामगार कल्याण मंडळ	६९
८	उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग (खुद्द)	७३

(सात)

कामगार आयुक्त

(१) आयुक्तालयाची माहिती	१
(२) इमारत व इतर बांधकाम कामगार अधिनियम, १९९६	२
(३) बाल कामगार (प्रतिबंध व नियमन) अधिनियम, १९८६	२
(४) माथाडी कामगार व खाजगी सुरक्षा रक्षक मंडळ	४
(५) महाराष्ट्र औद्योगिक संबंध अधिनियम, १९४६	४
(६) ग्राहक मूल्य निर्देशांक	४
(७) सांख्यिकी संकलन अधिनियम, १९६३	४
(८) सामाजिक व आर्थिक पाहणी	४
(९) कामगार आयुक्त कार्यालयाचे बळकटीकरण व कामगार कायदांची प्रभावी अंमलबजावणी	५
(१०) कार्यभाराचा सारांश	६
(११) संघटनीय तक्ता	१३
(१२) कर्मचारीविषयक गोषवारा	१५

१. कामगार आयुक्तालयांची माहिती

प्रास्ताविक

आंतरराष्ट्रीय कामगार (ILO) संघटनेच्या स्थापनेनंतर म्हणजेच एप्रिल, १९२१ मध्ये मुंबई कामगार कार्यालयाची स्थापना करण्यात आली. तदनंतर १९७९ मध्ये कामगार कार्यालयाची फेररचना करून प्रशासनाच्या दृष्टीने ३ विभाग करण्यात आले. कामगार आयुक्त मुख्य कार्यालय, विभागीय कार्यालय व जिल्हा कार्यालय.

उद्योग, ऊर्जा व कामगार या विभागांतर्गत कामगार कक्षाचे अधिपत्याखाली कामगार आयुक्त, विकास आयुक्त (असंघटित कामगार), संचालक, औद्योगिक सुरक्षा व आरोग्य, संचालक, बाष्पके व धुम्र उपद्रव, संचालक, महाराष्ट्र श्रम विज्ञान संस्था आणि प्रबंधक, औद्योगिक न्यायालय हे प्रमुख विभाग येतात. कामगार आयुक्त हे कामगार कार्यालयाचे प्रमुख असून त्यांचे मुख्य कार्यालय कामगार भवन, सी-२०, ई-ब्लॉक, बांद्रा-कुर्ला संकुल, बांद्रा (पूर्व), मुंबई ४०० ०५१ येथे आहे.

कामगार आयुक्त कार्यालयातील कामाच्या कार्यपद्धती :-

(१) कामगार विषयक बाबी, ज्यात कामगार व मालक यांच्यातील वाद/विवाद, संप, टाळेबंदी, श्रमिक संघाची नोंदणी, कामगार विषयक सांख्यिकी माहिती, ग्राहक मूल्य निर्देशांक व सामाजिक आर्थिक पाहणी तसेच असंघटित कामगारांना संघटित कामगारांप्रमाणे लाभ देणे, कायद्याचे संरक्षण व त्यांचे राहणीमान उंचावण्याच्या दृष्टीने प्रयत्न करणे, याशिवाय विकास आयुक्त (असंघटित कामगार) यांचे कार्यालयातील असंघटित क्षेत्रातील कामगारांसाठी राबविण्यात येत असलेली जनश्री विमा, आर.एस.बी.वाय.महाराष्ट्र घरेलू कामगार कल्याण मंडळ व असंघटित कामगार संस्थाने प्राधिकरण इत्यादिच्या कामकाजाची अंमलबजावणी केली जाते.

कामगार आयुक्तालयामार्फत खालील अधिनियमांचे प्रशासन व कार्यान्वयन सुपूर्द करण्यात आलेले आहे :-

अनुक्रमांक (१)	केंद्रीय कामगार कायदे (२)
१	औद्योगिक विवाद अधिनियम, १९४७.
२	बोनस प्रदान अधिनियम, १९६५.
३	कंत्राटी कामगार (नियमन व निर्मूलन) अधिनियम, १९७०.
४	बिडी व सिगार कामगार (नोकरीचे नियमन) अधिनियम, १९६६.
५	किमान वेतन अधिनियम, १९४८.
६	मोटार परिवहन कामगार अधिनियम, १९६१.
७	वेतन प्रदान अधिनियम, १९३६.
८	श्रमिक पत्रकार आणि पत्रकारेतर (सेवाशर्ती) संकीर्ण अधिनियम, १९५५.
९	औद्योगिक सेवायोजना (स्थायी आदेश) कायदा, १९४६.
१०	सांख्यिकी संकलन अधिनियम, १९५३.
११	श्रमिक संघ अधिनियम, १९२६.
१२	प्रसूतिलाभ अधिनियम, १९६१.
१३	समान वेतन अधिनियम, १९७६.
१४	वेढाबिगार पद्धत (निर्मूलन) अधिनियम, १९७६.
१५	विक्री संवर्धन कामगार (सेवाशर्ती) अधिनियम, १९७६.
१६	उपदान प्रदान अधिनियम, १९७२.
१७	आंतरराज्य स्थलांतरित कामगार (रोजगाराचे नियमन आणि सेवाशर्ती) अधिनियम, १९७९.
१८	बाल कामगार प्रतिबंधक व नियमन अधिनियम, १९८६.
१९	इमारत व इतर बांधकाम कामगार (रोजगार विनियमन व सेवाशर्ती) अधिनियम, १९९६.

राज्यस्तरीय कायदे.

१. महाराष्ट्र औद्योगिक संबंध अधिनियम, १९४६.
२. महाराष्ट्र दुकाने व आस्थापना (नोकरीचे व सेवाशर्तीचे विनियमन) अधिनियम, २०१७.
३. महाराष्ट्र माथाडी, हमाल व इतर श्रमजीवी कामगार (नोकरीचे नियमन व कल्याण) अधिनियम, १९६९.
४. महाराष्ट्र कामगार संघटना मान्यता आणि कामगार अनुचित प्रथा प्रतिबंध अधिनियम, १९७१.
५. महाराष्ट्र खाजगी सुरक्षा (नोकरीचे नियमन व कल्याण) अधिनियम, १९८९.
६. महाराष्ट्र कामगार किमान घरभाडे भत्ता अधिनियम, १९८३.
७. महाराष्ट्र घरेलू कामगार अधिनियम, २००८.

महाराष्ट्र राज्य हे देशातील प्रमुख औद्योगिक राज्य असून महाराष्ट्र राज्यामध्ये एप्रिल, २०२० ते मार्च, २०२१ अखेर नोंदणीकृत कारखान्यांची संख्या ३७,१०२ असून त्यात काम करणाऱ्या कामगारांची संख्या २६,०३,१७९ इतकी आहे. महाराष्ट्र दुकाने व आस्थापना (नोकरीचे व सेवाशर्तीचे विनियमन) अधिनियम, २०१७ हा दिनांक १९ डिसेंबर २०१७ पासून संपूर्ण राज्यास लागू केला असून त्याची अंमलबजावणी केली जाते. दिनांक ३१ डिसेंबर, २०२० च्या वार्षिक अहवालानुसार महाराष्ट्र राज्यात महाराष्ट्र दुकाने व आस्थापना (नोकरीचे व सेवाशर्तीचे विनियमन) अधिनियम, २०१७ अंतर्गत १६,०९,१५९ इतक्या आस्थापना नोंदीत आहेत आणि त्यामध्ये ५६,९७,१४३ कामगार काम करीत आहेत.

कामगार आयुक्तालयातील महाराष्ट्र दुकाने व आस्थापना (नोकरीचे व सेवाशर्तीचे विनियमन) अधिनियम, २०१७ अंतर्गत नोंदणी व नूतनीकरण तसेच कंत्राटी कामगार (नियमन व निर्मूलन) अधिनियम, १९७० अंतर्गत आस्थापनांची नोंदणी/सुधारणा व कंत्राटदाराचे अनुज्ञाप्ती व अनुज्ञाप्तीचे नूतनीकरण या पाच सेवा दिनांक २ ऑक्टोबर, २०१५ पासून ऑनलाईन करण्यात आल्या असून याद्वारे प्राप्त होणारा महसूल महाऑनलाईन द्वारे ग्रासद्वारे शासनाकडे जमा केला जातो. तसेच (१) बिडी व सिगार कामगार (नोकरीचे नियमन) अधिनियम, १९६६ (२) मोटार परिवहन कामगार अधिनियम, १९६१ (३) इमारत व इतर बांधकाम कामगार (रोजगार विनियमन व सेवाशर्ती) अधिनियम, १९९६, अंतर्गत आस्थापनाची नोंदणी इत्यादी दिनांक २६ जानेवारी २०१६ पासून महाऑनलाईनद्वारे संगणक प्रणालीद्वारे ऑनलाईनद्वारे पद्धतीने करण्यात येत आहेत. सदर सेवान्ये प्राप्त होणारा महसूल ग्रासद्वारे शासनाकडे जमा केला जातो. राज्यामध्ये एप्रिल, २०२० ते मार्च, २०२१ पर्यंत ५० किंवा त्यापेक्षा जास्त कामगार असलेल्या उत्पादित घटकांमध्ये ९ संप व १५ टाळेबंदी प्रकरणे उद्भवलेली आहेत. त्यामुळे अनुक्रमे ६२४ आणि ५,८५४ कामगार परिणामीत झालेले आहेत. या संप व टाळेबंदीमुळे १९,३७,८९४ (१९.३८ लाख) मनुष्य दिवस वाया गेलेले आहेत.

१. किमान वेतन अधिनियम, १९४८.

- किमान वेतन हा केंद्रीय कायदा आहे.
- किमान वेतन अधिनियम, १९४८ अंतर्गत महाराष्ट्र राज्यात ६७ अनुसूचित उद्योगांकरिता किमान वेतन निश्चित करण्यात आले आहे.

- शासन ग्राहक मुल्य निर्देशांकात झालेल्या वाढीनुसार दर ५ वर्षांनी अनुसूचित उद्योगांच्या किमान वेतन अधिनियम, १९४८ अंतर्गत महाराष्ट्र राज्यात ६७ अनुसूचित उद्योगांकरिता किमान वेतन निश्चित करण्यात आले आहे.
- शासन ग्राहक मुल्य निर्देशांकात झालेल्या वाढीनुसार दर ५ वर्षांनी अनुसूचित उद्योगांच्या किमान मुळ वेतनदराचे पुनर्निधारणाचे कार्य करते. सर्व ६७ अनुसूचित उद्योगांना विशेष भत्ता लागू आहे.
- ग्राहक मुल्य निर्देशांकात झालेल्या वाढीनुसार दरवर्षी ६७ अनुसूचित उद्योगांकरिता महागाई भत्ता माहे जानेवारी ते जून व जुलै ते डिसेंबर या कालावधीकरिता वर्षातून २ वेळा जाहीर केला जातो.
- किमान वेतन अधिनियम, १९४८ च्या कलम ५ (१) (ब) नुसार किमान वेतन दर निश्चित करतेवेळी राज्यस्तरीय किमान वेतन सल्लागार मंडळाची शिफारस घेणे आवश्यक आहे.
- महाराष्ट्र शासनाने किमान वेतन अधिनियम, १९४८ मध्ये दि. १८.१२.२०१० रोजी सुधारणा केली असून त्यानुसार वेतन कामगारांचे नावे धनादेशाद्वारे किंवा त्यांच्या बँक खात्यात जमा करण्याची तरतूद केली आहे.

२. इमारत व इतर बांधकाम कामगार अधिनियम, १९९६

इमारत व इतर बांधकाम कामगार (रोजगार व सेवाशर्ती विनियमन) अधिनियम, १९९६ अंतर्गत समुचित शासन म्हणून राज्य शासनाने दिनांक ४ सप्टेंबर २००७ रोजी या अधिनियमांतर्गचे नियम **राजपत्रामध्ये** प्रसिद्ध केले आहेत. या अधिनियमाची राज्यामध्ये अंमलबजावणी करण्यात येत असून महाराष्ट्र इमारत व इतर बांधकाम कामगार कल्याण मंडळ नियुक्त करण्यात आले असून त्रिसदस्य मंडळ दिनांक १ मे २०११ रोजी गठीत करण्यात आले आहे.

३. उपदान प्रदान अधिनियम, १९७२

शासन अधिसूचना क्र. पीजीए. ०६/१६६२/काम-४, दिनांक १९ नोव्हेंबर २०११ अन्वये उपदान प्रदान अधिनियम, १९७२ मधील कलम ३ नुसार नियंत्रक प्राधिकारी म्हणून स्थानिक क्षेत्रातील औद्योगिक न्यायालये यांची नियुक्ती करण्यात आलेली होती.

शासन अधिसूचना क्र. सीएलए-२०१९/प्र.क्र. ४८/काम-४, दि. १६ एप्रिल २०१९ अन्वये उपदान प्रदान अधिनियम, १९७२ मधील कलम ३ नुसार नियंत्रक प्राधिकारी म्हणून स्थानिक क्षेत्रातील सहायक कामगार आयुक्त आणि कलम ७ (७) नुसार अपिलीय प्राधिकारी म्हणून स्थानिक क्षेत्रातील अपर कामगार आयुक्त किंवा कामगार उप आयुक्त यांना नियुक्त नियुक्त केलेले आहे.

दि. १६ एप्रिल, २०१९ रोजीच्या शासन अधिसूचनेस **The Labour law Practitioners Association, Mumbai** या संघटनेने मा. उच्च न्यायालयात आव्हान दिले आहे. सदरची अधिसूचना प्रसिद्ध होण्यापूर्वीच्या प्रकरणांचा निपटारा मा. कामगार न्यायालये व मा. औद्योगिक न्यायालये यांनी करावा असे नमुद केले आहे. सदर प्रकरण उच्च न्यायालय, मुंबई येथे न्यायप्रविष्ट आहे.

४. बाल व किशोरवयीन कामगार (प्रतिबंध व नियमन) अधिनियम, १९८६.

बाल कामगार या अनिष्ट प्रथेचे महाराष्ट्र राज्यातून समुळ उच्चाटन करून बाल मजुरांना शिक्षणाच्या मुळ प्रवाहात समाविष्ट करून घेणे व आवश्यकतेनुसार त्यांचे कुटुंबीयांचे पुनर्वसन करणे, बाल मजुरांची मालकांच्या तावडीतून मुक्तता करणे याकरिता शासन कायम प्रयत्नशील आहे.

१२ जून हा दिवस आंतरराष्ट्रीय बाल कामगार विरोधी दिन म्हणून साजरा केला जातो. या दिवशी समाजामध्ये बाल कामगार प्रथेविरोधी जनजागृती होण्यासाठी

दरवर्षी विविध कार्यक्रमांचे कामगार आयुक्त कार्यालयाकडून आयोजन केले जाते.

कामगार आयुक्त कार्यालय बाल कामगारांची मुक्तता करण्यासाठी नेहमीच तत्पर व प्रयत्नशील आहे. बाल कामगार प्रथेविषयी समाजामध्ये जनजागृती होण्यासाठी विविध उपक्रम राबविण्यात येतात. सदर उपक्रमामध्ये समाजातील विविध घटकांचा देखील समावेश करून बाल कामगार प्रथेचे समुळ उच्चाटन करण्यासाठी विविध स्तरावर कार्यवाही करण्यात येत आहे.

बाल कामगार (प्रतिबंध व नियमन) अधिनियम, १९८६ मध्ये १४ वर्षांच्या खालील बालकांना विविध प्रक्रिया व व्यवसायामध्ये काम करण्यास प्रतिबंध करण्यात आला होता. तद्नंतर सदर अधिनियमाची केंद्र शासनाने दि.३०.०७.२०१६ रोजीच्या अधिसूचनेन्वये बाल व किशोरवयीन कामगार (प्रतिबंध व नियमन) अधिनियम, १९८६ अशी सुधारणा करण्यात आलेली आहे. सदर अधिनियमातील ठळक तरतुदी खालील प्रमाणे आहेत.

अधिनियमातील तरतुदी :—

१. बाल व किशोरवयीन कामगार (प्रतिबंध व नियमन) अधिनियम, १९८६ मधील कलम २ (ii) नुसार ज्या व्यक्तीने वयाची १४ वर्षे पूर्ण केलेली नाहीत, अशा व्यक्तीचा “बालक” या संज्ञेत समावेश करण्यात आलेला आहे.

२. उक्त अधिनियमाच्या कलम (i) नुसार जी व्यक्ती वयाची १४ ते १८ वर्ष वयोगटातील आहेत , अशा व्यक्तीचा “किशोरवयीन” या संज्ञेत समावेश करण्यात आला आहे.

३. बाल व किशोरवयीन कामगार नियम, १९८८ च्या नियम २ मध्ये नव्याने नियम २(A) अंतर्भूत करण्यात आलेले असून त्या अन्वये प्रथमतःच केंद्र शासनाने उक्त अधिनियमाबाबत जाहीरातीद्वारे जनजागृतीची तरतूद केलेली आहे.

४. नव्याने अंतर्भूत केलेल्या नियम २(c) अन्वये बालकास शालेय शिक्षणात बाधा येवू न देता कौटुंबिक व्यवसायात काम करण्यास काही अटी व शर्तीच्या तसेच ठरावीक कालमर्यादेच्या अधीन राहून काम करण्यास परवानगी देण्यात आलेली आहे.

५. नव्याने अंतर्भूत केलेल्या नियम २(B) अन्वये बालकास बाल कलाकार म्हणून काही अटी व शर्तीच्या तसेच ठरावीक कालमर्यादेच्या अधीन राहून काम करण्यास परवानगी देण्यात आलेली आहे

६. बाल व किशोरवयीन कामगार (प्रतिबंध व नियमन) अधिनियम, १९८६ मध्ये नव्याने प्रथमतःच कलम १४ (ब) अन्वये बाल व किशोरवयीन कामगार पुनर्वसन निधीची तरतूद करण्यात आलेली आहे. ज्यामध्ये राज्यशासनाचा हिस्सा म्हणून प्रत्येक बाल / किशोरवयीन कामगारा पोटी रुपये १५,००० जमा करावयाचा आहे.

७. उक्त अधिनियमामध्ये नव्याने कलम १७ (अ) अन्वये अधिनियमाच्या अंमलबजावणीची सर्वस्वी जबाबदारी जिल्हादंडाधिकार्यांना सोपविण्यात आलेली आहे. बाल व किशोरवयीन कामगार (प्रतिबंध व नियमन) नियम, १९८८ च्या नियम १७ (क) अन्वये जिल्हास्तरावर उक्त अधिनियमाच्या अंमलबजावणीकरिता जिल्हाधिकार्यांच्या अध्यक्षतेखाली जिल्हा कृतीदलाची स्थापना करण्याची तरतूद सुधारित अधिनियमामध्ये प्रथमतःच करण्यात आलेली आहे. ज्यामध्ये संबंधीत जिल्ह्यातील पोलीस अधीक्षक, अपर जिल्हा दंडाधिकारी, केंद्रिय सहायक कामगार आयुक्त, निरीक्षक, बाल कामगारांच्या क्षेत्रात काम करणा-या स्वयंसेवी संस्थांचे

दोन प्रतिनिधी (२ वर्षाकरीता), जिल्हा विधि सेवा प्राधीकरणामार्फत जिल्हा न्यायाधिकांनी नामनिर्देशित केलेले दोन प्रतिनिधी, जिल्हा तस्करी विरोधी पथकातील प्रतिनिधी, जिल्हा बाल कल्याण समितीचे अध्यक्ष, जिल्हा शिक्षण अधिकारी, जिल्हा बाल संरक्षण अधिकारी यांचा समावेश आहे.

८. सुधारित अधिनियमाच्या कलम ३ अन्वये, बालकास (१४ वर्षाखालील) कोणत्याही उद्योगात/ प्रक्रियेमध्ये कामावर ठेवता येणार नाही. तर अधिनियमाच्या कलम ३ (अ) अन्वये १४ वर्षावरील व १८ वर्षाखालील किशोरवयीन बालकास विशिष्ट धोकादायक उद्योग/प्रक्रियामध्ये कामावर ठेवण्यास प्रतिबंध करण्यात आला आहे. (उदा. ज्वलनशील पदार्थ, खाण आणि धोकादायक प्रक्रिया)

दंड :-

बाल कामगारास कामावर ठेवणे गुन्हा आहे. उक्त अधिनियमातील तरतुदींचे उल्लंघन झाल्यास व गुन्हा सिद्ध झाल्यास, ६ महिन्यांपेक्षा कमी नाही, परंतु २ वर्षांपर्यंत वाढविता येऊ शकेल इतकी कारावासाची शिक्षा किंवा रुपये २०,०००/- पेक्षा कमी नाही परंतु रु. ५०,००० पर्यंत वाढविता येऊ शकेल, इतका दंड अशा दोन्ही प्रकारच्या शिक्षेची तरतूद कलम १८ अन्वये करण्यात आलेली आहे.

कृतीदलाबाबत :-

दि. २ मार्च २००९ रोजीच्या शासन निर्णयानुसार राज्यातील सर्व जिल्ह्यांमध्ये जिल्हाधिका-यांच्या अध्यक्षतेखाली कृती दलाची स्थापना करण्याचा निर्णय घेण्यात आला आहे. कृतीदलात समाविष्ट असलेले कामगार विभाग, पोलीस खाते, महिला व बाल विकास विभाग, जिल्हा शिक्षण अधिकारी, महानगरपालिका आयुक्त, निवासी उपजिल्हाधिकारी, जिल्हा आरोग्य अधिकारी, इत्यादी विभागांचे अधिकारी, मुख्य कार्यकारी अधिकारी, तसेच सर्व स्वयंसेवी संस्थांवर जबाबदारी निश्चित करण्यात आलेली आहे. केंद्र शासनाने बाल व किशोरवयीन कामगार अधिनियमामध्ये या कृतीदलाची तरतूद नव्याने केलेली आहे. महाराष्ट्र राज्यामध्ये सदर कृतीदल २००९ पासून कार्यरत आहे.

पेन्सिल पोर्टल :-

बाल व किशोरवयीन कामगार या अधिनियमांतर्गत येणाऱ्या तक्रारी संबंधी केंद्र शासनाने पेन्सिल पोर्टल तयार केले आहे, त्याकरीता दि. १३ नोव्हेंबर २०१७ रोजीच्या आदेशान्वये राज्यातील सर्व जिल्ह्यांसाठी सरकारी कामगार अधिकारी यांची जिल्हास्तरावर “नोडल अधिकारी” म्हणून नियुक्ती करण्यात आलेली आहे. बाल कामगारासंबंधी तक्रारी दाखल करण्यासाठी नागरीकांना “पेन्सिल पोर्टल” हे ऑनलाईन साधन उपलब्ध आहे.

बाल कामगार प्रथेचे समुळ उच्चाटन व किशोरवयीन कामगारांना धोकादायक उद्योगांमध्ये प्रतिबंध व नियमन करण्याकरीता तसेच बाल कामगारांच्या संरक्षणाकरीता कायदा अस्तित्वात आहे. सदर कायद्याची प्रभावीपणे अंमलबजावणी होण्यासाठी केंद्र शासनाने Standard Operating Procedure (SOP) निश्चित केलेली आहे. केंद्र शासनाची sop महाराष्ट्र शासनाने दि. १२ फेब्रुवारी २०१९ रोजी जशीच्या तशी स्वीकृत केलेली आहे.

दिनांक १२ जून हा आंतरराष्ट्रीय बाल कामगार विरोधी दिन व १४ नोव्हेंबर हा दिवस बालदिन म्हणून साजरा केला जातो. सदर दिवशी शहरातील हॉटेल मालक असोसिएशन, किराणा मालक असोसिएशन, विविध कारखान्याचे पदाधिकारी, इमारत व इतर बांधकाम कामगार मंडळांमध्ये नोंदणीकृत कंत्राटदार, संबंधित कामगार संघटना, घरेलू कामगार संघटनेचे पदाधिकारी यांचे सोबतीने एच २४१२-२अ

१४ वर्षाखालील बालकास कोणत्याही उद्योग/ व्यवसायात कामावर ठेवू नये याबाबत तसेच कायद्याच्या इतर तरतुदींबाबत प्रबोधन करण्यात येते.

मा. कामगार आयुक्त यांच्या संकल्पनेतुन बाल कामगार जनजागृती विषयावर दि. ७ नोव्हेंबर ते ७ डिसेंबर, २०१९ या कालावधीत विशेष अभियान कामगार आयुक्त कार्यालयाने राबविले आहे. सदर मोहिमेतर्गत पोस्टर प्रदर्शन, जगजागृती प्रभात फेऱ्या, रॅलीज, हॉटेल्स व इतर ठिकाणी आस्थापनेमध्ये स्टिकर लावणे, नुक्कड नाटक, चित्ररथ, महानगरपालिका शाळेमधून विद्यार्थ्यांकरीता बाल कामगार विषयावर चित्रकला, निबंध स्पर्धांचे आयोजन, शहरातील रिक्षांवर स्टिकर लावणे इ. प्रकारचे अनेक उपक्रम राबविण्यात आले आहेत. विशेष करून रेल्वे स्टेशन व गर्दीच्या ठिकाणी उभारण्यात आलेल्या सेल्फी पॉईंट आणि स्वाक्षरी मोहिमेला सामान्य जनतेचा मोठ्या प्रमाणात प्रतिसाद मिळाला. सदरचा उपक्रमातून कामगार कार्यालयातील अधिकारी/कर्मचाऱ्यांनी महाराष्ट्रातील लाखो लोकांपर्यंत पोचवल्यामुळे, बाल कामगार या अनिष्ट प्रथेच्या संदर्भात जनजागृती करणे शक्य झाले आहे, या संदर्भात प्रसार माध्यमाचे देखील सहकार्य चांगल्या प्रमाणात मिळाले आहे.

राष्ट्रीय बाल कामगार प्रकल्प :-

केंद्र शासनाच्या श्रम व रोजगार मंत्रालय, नवी दिल्ली यांचे मार्फत राष्ट्रीय बाल कामगार प्रकल्प राज्यामध्ये राबविण्यात येत आहे. सदर प्रकल्प धोकादायक उद्योग व बिगर धोकादायक उद्योग, व्यवसाय व विविध प्रक्रियांमध्ये काम करणाऱ्या ९ ते १४ वर्ष वयोगटातील बाल कामगारांसाठी राबविण्यात येत आहे. बाल कामगारांची कामातून मुक्तता करून त्यांचे शैक्षणिक पुनर्वसन करण्यासाठी शिक्षणाच्या मुख्य प्रवाहात बाल कामगारांना दाखल करणे हा या प्रकल्पाचा हेतु आहे. केंद्र शासनाकडून राज्यातील राष्ट्रीय बाल कामगार प्रकल्पासाठी निधी / अनुदान उपलब्ध करून दिले जाते. त्यामध्ये राज्य शासनाच्या निधी / अनुदानाचा समावेश नाही.

राष्ट्रीय बाल कामगार प्रकल्पांतर्गत विशेष प्रशिक्षण केंद्रे (STC) कार्यरत असून सदर केंद्रामार्फत मुलांना शिक्षण तसेच मुलांच्या वयानुसार आवश्यकतेनुसार व्यवसाय प्रशिक्षण जसे की, विणकाम, भरतकाम, टेलरिंग, इ. देखील दिले जाते याच बरोबर मुलांना मध्यान्न भोजन, विद्या वेतन, मुलांच्या आरोग्याची काळजी, करमणुक इ. बाबत कार्यवाही केली जाते. सदर राष्ट्रीय बाल कामगार प्रकल्पाचे अध्यक्ष संबंधीत जिल्ह्याचे जिल्हाधिकारी असतात तर प्रकल्प संचालक यांची मानधनावर नियुक्ती करून दैनंदिन कामकाज चालवले जाते.

सद्यस्थितीत खालील १५ जिल्ह्यात राष्ट्रीय बाल कामगार प्रकल्प कार्यान्वीत आहेत.

(१) सोलापूर	(२) ठाणे
(३) धुळे	(४) नाशिक
(५) जळगाव	(६) परभणी
(७) नांदेड	(८) बीड
(९) सांगली	(१०) नंदुरबार
(११) अमरावती	(१२) जालना
(१३) औरंगाबाद	(१४) मुंबई
(१५) गोंदिया	

वर नमूद केल्यानुसार राज्यामध्ये विविध माध्यमांद्वारे जसे की, कृतीदल, जनजागृती सप्ताह, पोर्टलद्वारे बाल कामगार पध्दतीचे समुळ उच्चाटन करण्यासाठी

कामगार आयुक्त कार्यालयाकडून कार्यवाही केली जाते. बाल कामगार प्रथे विरुद्ध समाजामध्ये जनजागृती होणे अत्यंत आवश्यक आहे. त्याकरिता विविध कार्यक्रमांचे आयोजन करून लोकांमध्ये / समाजामध्ये जाणीव निर्माण होणे आवश्यक आहे, त्यामुळे बाल कामगारांचे प्रमाण कमी होतांना दिसून येत आहे.

बाल कामगार प्रथेचे समूळ उच्चाटन होण्यासाठी समाजातील प्रत्येक घटकाचा यामध्ये समावेश आवश्यक आहे. समाजातील प्रत्येक घटकाच्या समावेशामुळे बाल कामगार मुक्त महाराष्ट्र ह्या संकल्पनेची पुर्णत्वाच्या दिशेने वाटचाल सुरु करता येईल.

५. माथाडी कामगार व खाजगी सुरक्षा रक्षक मंडळ

महाराष्ट्र राज्यातील असंरक्षित श्रमजीवी कामगारांच्या सेवाशर्तीचे नियमन करण्यासाठी व त्यांना कल्याणकारी योजनांचे फायदे मिळवून देण्याच्या उद्देशाने महाराष्ट्र माथाडी हमाल व इतर श्रमजीवी कामगार (नोकरीचे नियमन व कल्याण) अधिनियम, १९६९ ची निर्मिती करण्यात आली. या अधिनियमाच्या अंमलबजावणीचे काम उक्त अधिनियमांतर्गत स्थापन करण्यात आलेल्या माथाडी मंडळांकडे सोपविण्यात आलेले आहे.

महाराष्ट्रात आतापर्यंत ३६ माथाडी मंडळे स्थापन करण्यात आली असून मे, २०२० अखेर ३६ मंडळात ९५,३१६ मालक नोंदित असून २,१२,१९४ माथाडी कामगार नोंदित आहेत.

नोंदित मालकांकडून वसूल करण्यात आलेल्या लेव्हीच्या रक्कमेतून नोंदित माथाडी कामगारांना मंडळाकडून भविष्यनिर्वाह निधी, उपदान, घरभाडे भत्ता, रजा, इत्यादी लाभ दिले जातात. या शिवाय मुंबई, ठाणे व रायगड जिल्ह्यातील नोंदित माथाडी कामगारांना व त्यांच्या कुटुंबियांना माथाडी हॉस्पिटल ट्रस्ट यांचेमार्फत वैद्यकीय सुविधा पुरविण्यात येतात. महाराष्ट्र शासनाने कारखाने व इतर आस्थापनांमध्ये काम करणाऱ्या खाजगी सुरक्षा रक्षकांना संरक्षण देण्याच्या उद्देशाने दिनांक २९ जून १९८१ रोजी "खाजगी सुरक्षा रक्षक (नोकरीचे नियमन व कल्याण) अधिनियम, १९८१" हा कायदा लागू केला.

खाजगी सुरक्षा रक्षक (नोकरीचे नियमन व कल्याण) अधिनियम, १९८१ अन्वये राज्यामध्ये मे, २०२० अखेरपर्यंत एकूण १५ सुरक्षा रक्षक मंडळे स्थापन करण्यात आली असून त्यामध्ये एकूण ४,३५८ नोंदित मालक व ८६,१७३ नोंदित सुरक्षा रक्षक आहेत या सुरक्षा रक्षकांना मंडळाने ठरवून दिलेल्या दराने वेतन तसेच भविष्यनिर्वाह निधी, उपदान व इतर अनुषंगिक फायदे देण्यात येत आहेत.

६. महाराष्ट्र औद्योगिक संबंध अधिनियम, १९४६

राज्याचा कामगार कायदा असून विशेष स्थानिक क्षेत्रातील उद्योगांकरिता एक उद्योग एक संघटना हे तत्व या अधिनियमांतर्गत स्वीकारण्यात आलेले आहे. या अधिनियमांच्या तरतुदी मुख्यत्वे खालील उद्योगांना लागू होतात :-

(१) सुती वस्त्रोद्योग (Cotton Textile) (२) रेशीम वस्त्र उद्योग (Silk Textile) (३) वस्त्र निर्माण प्रक्रिया उद्योग (Textile Processing) (४) विणकाम उद्योग (Hosiery) (५) लोकरी वस्त्र उद्योग (Wollen) (६) सहकारी को-ऑपरेटिव्ह उद्योग (बृहन्मुंबई क्षेत्र), (८) वीज निर्मिती उद्योग.

७. ग्राहक मूल्य निर्देशांक :-

ग्राहक मूल्य निर्देशांक महाराष्ट्र राज्यातील मुंबई, सोलापूर, नागपूर, पुणे, नाशिक व ठाणे या ०६ केंद्रासाठी सन २०१६ = १०० तसेच, जळगांव, नांदेड, औरंगाबाद, कोल्हापूर व अकोला या ०५ केंद्रासाठी सन २००१ = १०० हे आधारभूत वर्ष ठरवून औद्योगिक कामगारांसाठी ग्राहक मूल्य निर्देशांक तयार केला जातो. हा ग्राहक मूल्य निर्देशांक समितीपुढे मान्यतेसाठी ठेवून त्यानंतर प्रसिद्ध केला जातो. ग्राहक मूल्य निर्देशांक तयार करण्याकरिता वरील ११ केंद्रांच्या कामगार वस्तीतील निवडक बाजारपेठांमधून जीवनावश्यक निवड वस्तूंची साप्ताहिक व मासिक किंमत गोळा केली जाते. त्या किंमतीचे संस्करण करून सदरचा ग्राहक मूल्य निर्देशांक तयार केला जातो. जुन्या मालिकेचे निर्देशांक तयार करण्याकरिता सध्या चालू मालिकेत रुपांतरीत करण्यासाठी त्या त्या केंद्रांचे जोडगुणक तयार करण्यात आलेले आहेत. औद्योगिक कारखाने आपल्या कामगारांना देय असलेल्या महागाई भत्त्याची परिगणना करण्यासाठी या निर्देशांकाचा उपयोग करतात. किमान वेतन अधिनियम, १९४८ अंतर्गत अनुसूचित उद्योगातील उद्योगधंद्यांना दर ६ महिन्यांनी विशेष भत्ता लागू केला जातो तो काढण्याकरीता या निर्देशांकाचा उपयोग करण्यात येतो. मुंबई, सोलापूर, नागपूर, पुणे, नाशिक व ठाणे या केंद्रांसाठी असलेल्या ग्राहक मूल्य निर्देशांकाचा उपयोग श्रम केंद्र, सिमला हे कार्यालय अखिल भारतीय ग्राहक मूल्य निर्देशांक तयार करण्यासाठी करतात.

८. सांख्यिकी संकलन अधिनियम, १९५३

उक्त अधिनियमान्वये संप, टाळेबंदी, कामगार कपात, उपक्रम बंद करणे याबाबतची विहित नमुन्यात माहिती मागवून संकलित केली जाते. संकलित केलेली माहिती श्रम केंद्र, सिमला व महाराष्ट्र शासनाच्या संबंधित अर्थ व सांख्यिकी विभागास वेळोवेळी पाठविली जाते. कामगारांच्या बाबतचा अहवालही श्रम केंद्र, सिमला यांना वेळोवेळी पाठविण्यात येतो व शेतमजुराच्या वेतनदराचा अहवाल नवी दिल्ली व सांख्यिकी संचालनालय, पुणे यांना पाठविला जातो.

९. सामाजिक व आर्थिक पाहणी.

या कार्यालयाची सामाजिक व आर्थिक पाहणी शाखेमार्फत वेगवेगळ्या उद्योगधंद्यातील कामगारांसाठी सामाजिक व आर्थिक परिस्थितीची पाहणी करण्यात येते. या पाहणी मध्ये संघटित तसेच असंघटित कामगारांचा समावेश असतो. यामध्ये मुख्यत्वे कामगारांचे वेतन, नोकरी विषयक तपशील, सोयी-सवलती, सामाजिक सुरक्षितता, तसेच कल्याणकारी योजना यांचा अंतर्भाव करण्यात येतो. किमान वेतन अधिनियमांतर्गत वेतन निश्चिती पुर्ननिर्धारण तसेच एखाद्या उद्योगाकरिता किमान वेतन लागू करण्याकरिता सांख्यिकी माहिती व आकडेवारी युक्त अहवाल उपलब्ध करून देणे हा या पाहणीचा मुख्य उद्देश आहे. महाराष्ट्र माथाडी हमाल व इतर श्रमजीवी कामगार (नोकरीचे नियमन व कल्याण) अधिनियम, १९६३ तसेच महाराष्ट्र राज्य खाजगी सुरक्षा रक्षक अधिनियम, १९८१, एखाद्या विभागाला/जिल्ह्याला लागू करण्यासांदर्भात पाहणी करता येते. या व्यतिरिक्त ग्राहक मूल्य निर्देशांकाचे कुटुंब राहणीमान, घरभाडे याबाबतची पाहणी केली जाते. तसेच नैसर्गिक आपत्ती उदा. भूकंप, पूर, दुष्काळ, इत्यादी संप, टाळेबंदी इत्यादी संदर्भात पाहणीचेही काम या अंतर्गत करण्यात येते.

कामगार आयुक्त यांच्या अधिपत्याखाली खालील योजना राबविल्या गेल्या आहेत. त्यांचा तपशील खालीलप्रमाणे आहे :-

१. कामगार आयुक्त कार्यालयाचे बळकटीकरणे करणे व कामगार कायद्यांची प्रभावी अंमलबजावणी. (२२३०५८१९)

१. सदर योजनेअंतर्गत कामगार विषयक कायदे अंमलात आणण्याकरिता तसेच मालक व कामगार संघटना संबंधातील वातावरण निकोप ठेवणे औद्योगिक संबंध वृद्धिंगत करून कामगारांच्या न्याय हक्काचे संरक्षण करणे हे कामगार विभागाचे प्रमुख कार्य आहे. आजची बदलती आर्थिक परिस्थिती लक्षात घेता कामगार विभागाचे अधिकारी / कर्मचारी यांना चौकस ज्ञान असणे व माहिती तंत्रज्ञान असणे आवश्यक आहे. त्या दृष्टीने अधिकाऱ्यांना व कर्मचाऱ्यांना प्रशिक्षण देणे पूर्वीपेक्षा निकडीचे झाले आहे. तसेच शासनाच्या कामगार विभागामार्फत राबविण्यात येणाऱ्या कामगार कायद्यांच्या तरतुदीची कामगार व व्यवस्थापन संघटनांना जाणीव करून देणे आवश्यक आहे. संपूर्ण महाराष्ट्र राज्यात परिसंवाद, कार्यशाळा, चर्चा सत्रे, जाहिरात व त्या अनुषंगिक कार्यवाही करणे गरजेचे आहे. सध्याच्या संगणकीय युगामध्ये सर्व कार्यालये संगणकीकृत करून त्या माध्यमातून एकमेकांशी व मुख्य कार्यालयाशी त्यांना जोडणे, तसेच काम अचूकपणे व कार्यक्षमतेने होण्यासाठी सर्व कार्यालयाचे संगणकीकरण करणे आवश्यक आहे. याकरिता या संपूर्ण योजनेसाठी सन २०१३-१४ करीता रु. १३१.०० लाख, सन २०१४-२०१५ करीता रु. १५६.०० लाख, सन २०१५ - २०१६ करीता रुपये २००.०० लाख, सन २०१६-२०१७ साठी रु. ३,९५,४७,०००/-, सन २०१७-२०१८ साठी रुपये १९,५२,४२,०००/-, सन २०१८-२०१९ साठी रुपये १९.५२ कोटी, सन २०१९-२० साठी रु. ३८,१४,९६,०००/- व सन २०२०-२०२१ साठी रु. ४३,७८,९६,०००/- एवढे अनुदान मंजूर करण्यात आलेले होते. तसेच सन २०२१-२०२२ साठी रु. ६४ कोटी रुपये अनुदान मंजूर केले आहे. सन २०२२-२०२३ साठी रु. ८१,३४,५०,६१२/- कोटी निधी अर्थसंकल्पीत करण्यात आलेला आहे.

२. बाल कामगार प्रतिबंध अधिनियम, १९८६ (२२३०५८२८)

बाल कामगार प्रथा ही सामाजिक समस्या असल्यामुळे सदर प्रथा निर्मूलन करण्याकरिता जन जागृती करणे आवश्यक आहे. सध्याच्या आधुनिक काळात छापील प्रसिद्धी, एफ. एम. रेडिओद्वारे प्रसिद्धी, महाराष्ट्र राज्य परिवहन मंडळाच्या बसेसवरील प्रसिद्धी करणे आवश्यक आहे.

यासाठी सन २०१३-१४ साठी रु. ७.०० कोटी, सन २०१५-२०१६ करीता ३.०० कोटी, सन २०१६-१७ साठी रु. १,९८,४०,०००/-, सन २०१७-२०१८ साठी रु. ३.०० कोटी, सन २०१८-१९ साठी रुपये ३.२९ कोटी, सन २०१९-२०२० साठी ३ कोटी सन २०२०-२०२१ साठी रु. ३.७५ कोटी अनुदान मंजूर करण्यात आले होते. सन २०२१-२०२२ करीता रु. ३.६० कोटी अनुदान मंजूर केले आहे तसेच सन २०२२-२०२३ साठी रु. ३.७५ कोटी निधी अर्थसंकल्पीत करण्यात आलेला आहे.

३. इमारत व इतर बांधकाम अधिनियम, १९९६ ची अंमलबजावणी (२२३०५३७)

इमारत व इतर बांधकाम कामगार अधिनियम, १९९६ च्या प्रभावी अंमलबजावणी करणे करीता कार्यालयीन खर्च व इतर प्रशासकीय खर्च भागविण्यासाठी ही योजना आहे. सन २०१३-१४ वर्षासाठी रु. ३.०० लाख, सन २०१४-२०१५ करीता रु. ७.०० लाख, सन २०१५-२०१६ करीता ५.०० लाख, सन २०१६-१७ साठी रु. ४,१३,०००/-, सन २०१७-१८ साठी रु. ५.०० लाख सन २०१८-१९ रुपये ५.०० लाख, सन २०१९-२० साठी रु. ६.२५ लाख सन २०२०-२०२१ साठी रु. ५.०० लाख अनुदान मंजूर करण्यात आले होते. सन २०२१-२०२२ करीता रु. ५.०० लाख अनुदान मंजूर केले आहे. तसेच सन २०२२-२०२३ साठी रु. ५.०० लाख निधी अर्थसंकल्पीत करण्यात आलेला आहे.

४. बाल कामगार प्रथेचे उच्चाटन (२२३० १४०१)

बाल कामगार प्रथेचे समुळ उच्चाटनासाठी शासनाने सन २०१७-१८ साठी रुपये १५.०० लाख, सन २०१८-१९ साठी रु. १५.०० लाख, सन २०१९-२० साठी रु. ४.०० लाख, सन २०२०-२०२१ साठी १५.०० लाख निधी मंजूर करण्यात आला होता तसेच सन २०२१-२०२२ साठी १००.०० लाख अनुदान मंजूर केले आहे. सन २०२२-२०२३ साठी रु. १५.०० निधी अर्थसंकल्पीत करण्यात आलेला आहे.

५. मागणी क्र. के-८, ३४५१-सेक्रेटरीयट-आर्थिक सेवा, ००३-प्रशिक्षण, शासकीय कर्मचाऱ्यांना प्रशिक्षण (३४५१२८९१)

कामगार विभाग व त्यांच्या अधिपत्याखालील विभागीय कार्यालयातील कार्यरत असलेले अधिकारी यांना राज्य प्रशिक्षण धोरण अंतर्गत प्रशिक्षणासाठी सन २०२०-२०२१ या वर्षासाठी ४० लाख तरतूद करण्यात आली होती. सन २०२१-२०२२ साठी रु. ४० लाख इतकी तरतूद करण्यात आली होती व सन २०२२-२०२३ साठी रु. ४० लाख निधी अर्थसंकल्पीय अंदाज करण्यात आलेला आहे.

१०. कार्यभाराचा सारांश

श्रमिक संघ अधिनियम, १९२६.

The Trade Unions Act, 1926.

श्रमिक संघ अधिनियम, १९२६ या खाली नियुक्त केलेल्या निबंधकांकडून श्रमिक संघ व संघटना यांची नोंदणी होते. संघाने वार्षिक विवरणपत्र न पाठविल्यास नोंदणी रद्द करण्याचा अधिकार निबंधकांना आहे.

तक्ता १/TABLE 1

प्रत्यक्ष	प्रत्यक्ष	अंदाज
जानेवारी २०१९	२०१९-२०२०	२०२०-२०२१
डिसेंबर २०१९	डिसेंबर २०१९	सप्टेंबर २०२१
१३५	८४	६७
(१) नोंदणी केलेल्या कामगार संघांची संख्या.		(१) No. of Trade Unions Registered.

औद्योगिक विवाद अधिनियम, १९४७.

The Industrial Disputes Act, 1947.

औद्योगिक विवाद अधिनियमाखाली, राजपत्रित समेट अधिकारी तंट्याची चौकशी करून समेट घडवून आणतात.

तक्ता २/TABLE 2

प्रत्यक्ष	प्रत्यक्ष	अंदाज
२०१९-२०२०	२०२०-२०२१	सप्टें.-२०२१
		२०२२-२०२३
		पर्यंत
५६४	३५४	२६४
(१) समेट कारवाई (तंट्यांची संख्या)		(१) Conciliation (No. of disputes)
१५६	३०	१८
(२) यशस्वी तडगोंड		(२) Settlements
३१८	१३८	९४
(३) अशस्वी अहवाल		(३) Failure Reports

टीप. — वरील तक्त्यात कलम २ए व २के खाली येणाऱ्या वैयक्तिक तक्रारींचेसुद्धा आकडे अंतर्भूत आहेत. औद्योगिक विवाद अधिनियम, १९४७ खाली समेट प्रकरण निकालात काढण्यासंबंधी प्रत्येक अधिकाऱ्याला सर्व कामगारांबाबतच्या मागण्याची २५ प्रकरणे व कलमे २अ व २के खाली वैयक्तिक तक्रारीची ४२ प्रकरणे असे प्रमाण आहे.

मोटर परिवहन कामगार अधिनियम, १९६१ च्या अन्वये जे सरकारी कामगार अधिकारी निरीक्षक म्हणून नियुक्त झालेले आहेत ते मुख्य निरीक्षकांनी नोंदणी केलेल्या संस्थाना कायद्याची योग्य अंमलबजावणी

तक्ता ३/TABLE 3

प्रत्यक्ष	प्रत्यक्ष	प्रत्यक्ष	अंदाज
२०१९-२०२०	२०२०-२०२१	सप्टें.-२०२१	२०२२-२०२३
		पर्यंत	
९१	३६	४५	५१
(१) नोंदणी झालेल्या संस्थांची संख्या		(१) Total Number of registered establishments.	
१,५४,१३	३४४८	१०४८	११४५
(२) संरक्षित कामगारांची संख्या		(२) Number of workers cov-ered.	

टीप. — प्रत्येक सरकारी कामगार अधिकाऱ्यांनी निरीक्षण करण्यासाठी प्रत्येक महिन्याला ६० भेटीचे प्रमाण ठरविण्यात आले आहे. उक्त अधिनियमांतर्गत जमा महसूल महाऑनलाईनद्वारे ग्रासर्कित शासनाकडे जमा केला जातो.

महाराष्ट्र दुकाने व आस्थापना अधिनियम, १९४८ हा अधिनियम दिनांक १९ डिसेंबर २०१७ रोजी पासून निरसित करण्यात आला असून त्याऐवजी महाराष्ट्र दुकाने व आस्थापना (नोकरीचे व सेवाशर्तीचे विनियमन) अधिनियम, २०१७ हा संपूर्ण राज्यास लागू करण्यात आला आहे. त्याची अंमलबजावणी दिनांक १९ डिसेंबर २०१७ पासून सुरू करण्यात आली आहे. त्यासाठी नियुक्त केलेले दुकाने निरीक्षक उपरोक्त कायद्याच्या अंमलबजावणीचे काम करतात. सदरील कामावर कामगार आयुक्त व त्यांच्या अधिपत्याखालील संबंधित कामगार अधिकारी देखरेख ठेवीत असतात. कामगार उप आयुक्त, सहायक कामगार आयुक्त व सरकारी कामगार अधिकारी हे स्थानिक प्राधिकरणामधील या कायद्याच्या अंमलबजावणी कार्यावरसुद्धा देखरेख करतात.

तक्ता ४/TABLE 4

प्रत्यक्ष	प्रत्यक्ष	अंदाज
२०१९	२०२०	२०२१
(१) नोंदणीकृत आस्थापनांची संख्या	१४,८३,१६५	१६,०९,१५९
(२) व्याप्ती असलेल्या कामगारांची संख्या	३१,००,२८२	५६,९७,१४३
		... (ii) Number of workers covered by the Act.

बिडी आणि सिगार (नोकरीविषयक अटी) अधिनियम, १९६६.

सरकारी कामगार अधिकारी या कायद्याखाली निरीक्षक म्हणून काम पाहतात व सहायक कामगार आयुक्त हे कामगार अधिकाऱ्यांच्या निर्णयाविरुद्ध अपील असल्यास अपिलेट अॅथॉरिटी म्हणून काम पाहतात.

तक्ता ५/TABLE 5

प्रत्यक्ष	प्रत्यक्ष	अंदाजे
२०१९-२०२०	२०२०-२०२१ सप्टेंबर-२०२१ पर्यंत	२०२१-२०२२
१८०	१५५	१७
१. औद्योगिक कारखान्यांना परवाना दिलेल्या किंवा नुतीकरण केलेल्यांची संख्या.	1. Number of Industrial premises for which licenses were issued or renewed.	
२. समाविष्ट असलेल्या कामगारांची संख्या.	2. Number of workers covered.	२५५

टीप. — उक्त अधिनियमांतर्गत जमा महसूल महाऑनलाईनद्वारे ग्रास मार्फत शासनाकडे जमा केला जातो. **मुंबई औद्योगिक संबंध अधिनियम, १९४६.**

मुंबई औद्योगिक संबंध अधिनियम, १९४६ अन्वये नियुक्ती केलेल्या प्रबंधकांनी संघटनांची नोंदणी, तसेच करारनामे, समझोते व निवाडे नोंदण्याची तरतूद आहे. तसेच समेट अधिकारी औद्योगिक विवादात मध्यस्थी करतात.

तक्ता ६/TABLE 6

प्रत्यक्ष	प्रत्यक्ष	अंदाजे	
जाने-२०१९	जाने-२०२०	जाने-२०२१	
डिसें-२०१९	डिसें-२०२०	डिसें-२०२१	
१. (अ) नोंदणी झालेल्या कामगार संघाची संख्या.	१३५	८४	७५
(ब) प्रतिनिधिक संघ
(क) मान्यता प्राप्त संघ

टीप. — अधिकाऱ्यांच्या कामाचे प्रमाण ठरविले नाही.

किमान वेतन अधिनियम, १९४८.

किमान वेतन, वेतन अधिनियमाखाली सरकारी कामगार अधिकारी यांची निरीक्षक म्हणून नियुक्ती केली असून ते अनुचित उद्योगधंद्यातील संस्थांमध्ये येणाऱ्या संस्थांचे निरीक्षण करतात.

टीप. — प्रत्येक सरकारी कामगार अधिकाऱ्यासाठी आता ७५ निरीक्षक भेटी असे प्रमाण ठरविण्यात आले आहे.

श्रमिक पत्रकार आणि पत्रकारेतर (सेवाशर्ती) संकीर्ण अधिनियम, १९५५.

वरील कायद्याची अंमलबजावणी करण्याकरिता सरकारी कामगार अधिकारी यांची निरीक्षक म्हणून नियुक्ती केलेली आहे.

तक्ता ७/TABLE 7

श्रमिक पत्रकार आणि पत्रकारेतर (सेवाशर्ती) संकीर्ण अधिनियम, १९५५

प्रत्यक्ष	प्रत्यक्ष	अंदाजे	
२०१९-२०२०	२०२०-२०२१	२०२१-२०२२	
मार्च, २०२०	जून, २०२०	पर्यंत	
(अ) एकूण आस्थापनांची संख्या	१२९	१२२	१२२
(ब) मजेठीया वेतन आयोगाच्या शिफारशीची अंमलबजावणी पूर्णतः लागू केलेल्या आस्थापनांची संख्या.	४४	३६	३६
(क) मजेठीया वेतन आयोगाच्या शिफारशीची अंमलबजावणी अंशतः लागू केलेल्या आस्थापनांची संख्या.	२३	२३	२३
(ड) मजेठीया वेतन आयोगाच्या शिफारशीची अंमलबजावणी न केलेल्या आस्थापनांची संख्या.	६२	६३	६३

टीप. — उक्त अधिनियमांतर्गत जमा महसूल महाऑनलाईनद्वारे ग्रास मार्फत शासनाकडे जमा केला जातो.

औद्योगिक नोकरी (स्थायी आदेश) अधिनियम, १९४६.

५० कामगार असलेल्या संस्थांना औद्योगिक नोकरी (स्थायी आदेश) अधिनियम, १९४६ खाली स्थायी आदेश प्रमाणपत्र देण्याची तरतूद आहे. त्याचप्रमाणे प्रमाणित स्थायी आदेशात सुधारणा/बदल करण्याची सुद्धा तरतूद आहे.

मुंबई औद्योगिक संबंध अधिनियम, १९४६ नुसार स्थायी आदेशास मान्यता देणे.

या कायद्याखाली येणाऱ्या उद्योगधंद्यांना स्थायी आदेश प्रमाणपत्र देण्याची तरतूद आहे.

या कायद्याखाली येणाऱ्या उद्योगधंद्यांना स्थायी आदेश प्रमाणपत्र देण्याची तरतूद आहे.

तक्ता ८/TABLE 8

टीप. — अधिकाऱ्यांच्या कामाचे प्रमाण ठरविण्यात आलेले नाही.

कामगार जगतांतील विशेष वाता

या कार्यालयातर्फे महाराष्ट्र राज्यातील कामगार जगतांतील घडामोडींचे मूल्यामपन करून तत्संबंधीचा शासनास दररोज अहवाल पाठविण्यात येतो.

तक्ता ९/TABLE 9

टीप. — कामाचे प्रमाण ठरविण्यात आलेले नाही.

कार्यसमित्या

ज्या ज्या ठिकाणी कार्यसमित्या नेमल्या आहेत व नेमणे आवश्यक आहेत त्या त्या ठिकाणी त्यांचे काम बरोबर होते किंवा नाही हे कामगार आयुक्त यांचे कार्यालय व कामगार खात्यातील इतर कार्यालये पहातात.

तक्ता १०/TABLE 10

टीप. — कामाचे प्रमाण ठरविण्यात आलेले नाही.

संकलन आणि प्रकाशन

कामगार आयुक्तांच्या कार्यालयातर्फे दर महिन्याला लेबर गॅझेट व इंडस्ट्रियल कोर्ट रिपोर्टर या नावाची दोन प्रकाशने प्रसिद्ध केली जातात.

प्रास्ताविक : कामगार कक्ष

दररोज राज्यातील नियतकालिके वाचून कामगारसंबंधीच्या महत्त्वाच्या बातम्यांची कात्रणे कामगार आयुक्त यांना सादर करून नंतर संबंधित शाखात त्यावर पुढील कार्यवाही करण्यासाठी पाठविणे हे कामगार कक्षाचे काम आहे. महत्त्वाची वृत्तपत्रीय कात्रणे माननीय मंत्री (कामगार) आणि मंत्रालयातील उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभागाच्या कामगार कक्षाच्या नवरेस आणली जातात.

निरनिराळ्या बाबींवरील वृत्तपत्रीय कात्रणे विषयावर ठेवली जातात. वृत्तपत्रात आलेल्या कामगारविषयक बातम्यांच्या व वृत्ताच्या आधारे कामगार आयुक्तांच्या कार्यालयातील अधिकारी औद्योगिक शांतता राखण्यासाठी योग्य अशी कार्यवाही करतात.

टीप. — कामाचे प्रमाण ठरविण्यात आलेले नाही.

प्रास्ताविक : संकलन केलेले निवाडे, तडजोडी व करारपत्रे इत्यादी

वेतन, महागाई भत्ता, रजा, निरनिराळे इतर आकर्षक फायदे आणि इतर सेवा नियमन यांची अद्ययावत माहितीसाठी दुसऱ्या संकेत समितीच्या शिफारशीवरून शासनाने तडजोडी, करारनामे व अभिनिर्णय यांची तपासणी व संकलन करण्याची व्यवस्था कायमस्वरूपात करण्याचे ठरविले आहे. ही माहिती कामगार तंटे, व्यवस्थापक सल्लागार सेवा व समेट प्रकरणामध्ये समझोता घडवून आणण्याच्या दृष्टीने संबंधित कामगार अधिकाऱ्यांना सुद्धा उपयोगी पडते. संकलित केलेल्या आधार सामग्रीच्या आधारे, कामगार आयुक्त कार्यालय ही वार्षिक किमती पुस्तिका प्रसिद्ध करते. सन १९७२ च्या साधनसामग्रीवर आधारित पुस्तिका १९७६-७७ मध्ये व १९७७-७८ मध्ये १९७३ च्या साधनसामग्रीवर आधारित अशी पुस्तके प्रसिद्ध केली. सन १९७८-७९ मध्ये सन १९७४ ची पुस्तिका तयार केली. सदर पुस्तिका श्रम संघटना व मालक वर्ग यांना वेतन, रजा वगैरे तंटा सोडविण्यासाठी उपयुक्त ठरत असल्याचे दिसते.

आंतरराष्ट्रीय कामगार संघटना संबंधातील काम

ह्या प्रकारच्या कामामध्ये आंतरराष्ट्रीय कामगार संघटनेच्या संकेताचे अनुसमर्थन, शिफारशींचा स्वीकार, तसेच नियामक मंडळाने ठरविलेल्या ठिकाणी होणाऱ्या सभांसाठी आवश्यक असणारी विविध विषयांवरील माहिती आणि सभेच्या कामकाजाची टिप्पणी तपासून त्यावरील सखोल अहवाल अभिप्रायासह केंद्र शासनास पाठविण्यासाठी राज्य शासनास सादर करावा लागतो.

व्यवस्थापनात कामकाज सहभाग

खाली निर्दिशित केलेल्या दोन प्रकारच्या कारखाना विभाग व संयंत्र पातळीवर व्यवस्थापनात कामगारांच्या सहभागाच्या योजना अंमलात आणण्यात येत आहेत :—

- (१) १९७५, ५०० वा अधिक कामगार असणारे कारखाने व खाणी.
- (२) १९८५, १०० वा अधिक कामगार असणारे राज्य शासनाचे सार्वजनिक उपक्रम.

तक्ता ११/TABLE 11

संख्या—	प्रत्यक्ष	प्रत्यक्ष	अंदाज	1. No. of Estts. covered in the—
२०१६-२०२०	२०२०-२०२१	सप्टें. २०२१	२०२२-२०२३	
(अ) सरकारी क्षेत्र	९३९	(a) Public Sector.
(ब) खाजगी क्षेत्र	३४६४१	(b) Private Sector.
(क) सहकारी क्षेत्र	(c) Co-operative Sector.

शेती उद्योगातील किमान वेतन अंमलबजावणीचे कार्य करण्यासाठी मुख्यतः अराजपत्रिय किमान वेतन निरीक्षकांची नियुक्ती केलेली होती. सद्यःस्थितीत सवर पदे रिक्त आहेत.

तक्ता १२/TABLE 12

अनु-क्रमिक	शेती उद्योगातील किमान वेतनाच्या दरांची अंमलबजावणी	प्रत्यक्ष २०१९-२०	प्रत्यक्ष २०२०-२१	प्रत्यक्ष २०२१-२२	अंदाज २०२२-२०२३
१	आलेल्या एकूण वैयक्तिक तक्रारींची संख्या
२	निराकरण झालेल्या परत घेतलेल्या तक्रारींची संख्या..
३	दिलेल्या तपासणी भेटांची संख्या
४	कामगारांना मिळवून दिलेला आर्थिक फायदा
५	आर्थिक फायदा मिळालेल्या कामगारांची संख्या

टीप.—शेती उद्योगातील किमान वेतन निरीक्षकांनी द्यावयाच्या निरीक्षक भेटीचे प्रमाण प्रत्येक महिन्याला १०० ठरविले आहे. मुख्यतः नियुक्त केलेल्या अराजपत्रित किमान वेतन निरीक्षक वरील निरीक्षणाचे काम करतात.

प्रारंभिक: वैयक्तिक व्यवस्थापन सल्लागार सेवा

कामगार कपात व नोकरीतील प्रशिक्षण आणि कल्याणकारी योजना याबाबत कामगारांना सल्ला देणे आणि संप व टाळेबंदी यामुळे, औद्योगिक शांतता विघडू नये व संप, टाळेबंदी टाळण्याकरिता सांविधिक यंत्रणेव्यतिरिक्त यंत्रणा निर्माण करणे हा या योजनेचा उद्देश आहे.

तक्ता १३/TABLE 13

अनु-क्रमिक	प्रत्यक्ष २०१९-२०२०	प्रत्यक्ष २०२०-२१	प्रत्यक्ष २०२०-२०२१	अंदाज २०२१-२०२२
(१) अचशस्वी प्रकरणे (संप व टाळेबंदी)	22	24	19
(२) त्यातील परिणामीत कामगार	6333	6478	5776
(३) वाया गेलेले मनुष्यदिवस	130.99	19.38	9.18
(४) बंद प्रकरणे (संभुध्यात आलेली प्रकरणे)	7	0	9
(५) त्यातील परिणामीत कामगार	2011	0	905

टीप.—कामाचे प्रमाण ठरविण्यात आलेले नाही.

कंत्राटी कामगार (नियमन आणि निर्मूलन) अधिनियम, १९७०.

कंत्राटी कामगार पद्धतीचे नियमन व निर्मूलन करणेबाबत अधिनियम, १९७० चे उद्दिष्ट म्हणजे काही औद्योगिक संस्थांतील कंत्राटी कामगारांच्या नोकरीचे नियमन करणे व विशिष्ट परिस्थितीनुसार तेथील कंत्राटीपद्धत कशी करता येईल हे पाहणे. तसेच तदनुषंगाने येणाऱ्या बाबींचे निराकरण करणे. सदरील अधिनियमाच्या तरतुदी (१) प्रमुख मालकांनी (औद्योगिक संस्थेचे) नोंदणी करणे व कंत्राटदारास परवाना देणे, तसेच (२) कंत्राटी कामगारांच्या वेतनाचे, कामाच्या पद्धतीचे व स्थितीचे त्यांच्या आरोग्य व कल्याणासंबंधी सुखसोयी मिळतात किंवा नाही हे पाहणे आदी बाबींचा समावेश आहे.

तक्ता १४/TABLE 14

	प्रत्यक्ष २०१९-२०	प्रत्यक्ष २०२०-२१	प्रत्यक्ष सप्टेंबर-२१ पर्यंत	अंदाज २०२२-२३
(१) (अ) नोंदणी झालेल्या संस्थांची संख्या.	657	643	1455	1555
(ब) समाविष्ट असलेल्या कामगारांची संख्या.	180979	176152	176695	176795
(२) (अ) परवाना दिलेल्या कंत्राटदारांची संख्या.	4504	4207	1256	1356
(ब) समाविष्ट असलेल्या कामगारांची संख्या.	699221	65273	151100	152200

टीप.—कामाचे प्रमाण ठरविण्यात आलेले नाही.

२. औद्योगिक संबंध

* शासन अधिसूचना, क्र. पीजीए-१०९२/(२०५२)/कामगार-४, दिनांक २७ मे १९९७ अन्वये उपदान प्रदान कायद्याचे अधिकार त्या त्या जिल्ह्यातील कामगार उप आयुक्त यांना प्रदान केलेले आहेत. परंतु विद्यमान अपिलीय प्राधिकाऱ्यांकडे प्रलंबित असलेल्या प्रकरणांची सुनावणी व ती निकालात काढण्याविषयीची कार्यवाही सध्याच्या प्राधिकाऱ्यांकडून पार पाडण्यात येईल. † शासन अधिसूचना, क्र. पीजीए.

१०९२/(२०५२)/कामगार-४, दिनांक २७ मे १९९७ अन्वये उपदान प्रदान कायद्याचे अधिकार त्या त्या जिल्ह्यातील सहायक कामगार आयुक्त यांना प्रदान केलेले आहेत. परंतु विद्यमान नियंत्रण प्राधिकाऱ्यांकडे प्रलंबित असलेल्या प्रकरणांची सुनावणी त्या नियंत्रण प्राधिकाऱ्यांकडून करण्यात येईल व सध्याच्या नियंत्रण प्राधिकाऱ्यांकडून ती निकालात काढण्यात येईल.

ग्राहक मूल्य निर्देशांक

ग्राहक मूल्य निर्देशांक राज्यातील मुंबई, सोलापूर, नागपूर, पुणे, नाशिक, जळगांव, नांदेड, औरंगाबाद कोल्हापूर व अकोला या १० केंद्रांसाठी सन २००१ = १०० हे आधारभूत वर्ष ठरवून औद्योगिक कामगारांसाठी ग्राहक मूल्य निर्देशांक तयार केला जातो. हा ग्राहक मूल्य निर्देशांक समितीपुढे मान्यतेसाठी ठेवून त्यानंतर प्रसिद्ध केले जातात. ग्राहक मूल्य निर्देशांक तयार करण्याकरिता वरील १० केंद्रांच्या निवडक बाजारपेठांमधून निवड वस्तूंची साप्ताहिक व मासिक किंमत गोळा केली जाते. त्या किंमतीचे संस्करण करून सदरचा ग्राहक मूल्य निर्देशांक काढला जातो. जुन्या मालिकेचे निर्देशांक सध्या चालू मालिकेत रूपांतरित करण्यासाठी त्या त्या केंद्रांचे

जोडगुणक तयार करण्यात आलेले आहेत. औद्योगिक कारखाने आपल्या कामगारांना देय असलेल्या महागाई भत्त्याचा परिगणन करण्यासाठी या निर्देशांकाचा उपयोग करतात. किमान वेतन अधिनियम, १९४८ अंतर्गत अनुसूचित उद्योगातील उद्योगधंद्यांना दर ६ महिन्यांनी विशेष भत्ता लागू केला जातो तो काढण्याकरिता या निर्देशांकाचा उपयोग करण्यात येतो. मुंबई, सोलापूर, नागपूर, पुणे, नाशिक या केंद्रांसाठी ग्राहक मूल्य निर्देशांकाचा उपयोग श्रम केंद्र, सिमला हे कार्यालय अखिल भारतीय ग्राहक मूल्य निर्देशांक तयार करण्यासाठी करतात.

तक्ता १५ / TABLE No. 15

केंद्रे	साप्ताहिक		कापड व्यतिरिक्त				कापड				Centres				
	वस्तूंची संख्या		मासिक		वस्तूंची संख्या		वस्तूंची संख्या		वस्तूंची संख्या						
	विवरणांची संख्या		विवरणांची संख्या		विवरणांची संख्या		विवरणांची संख्या		विवरणांची संख्या						
	Non-clothing		Non-clothing		Clothing		Clothing		Clothing						
	Weekly		Monthly				Clothing								
Item	Actual	Actual	Esti-	Item	Actual	Actual	Esti-	Item	Actual	Actual	Esti-				
	Oct.	April	mated		Oct.	April	mated		Oct.	2020	April	mated			
	2020	2021	2022		2020	2021	2022		Mar.	2021	2021	2022			
	Mar.	(Up to	2023		March	(Up to	2023		(Up to	2023					
	2021	Sept.	2021)		2021	Sept.	2021)		Sept.	2021)					
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)			
औद्योगिक कामगारांकरिता ग्राहक मूल्य निर्देशांक													Consumer Price Index Number for Industrial Workers		
राज्य मालिका	जळगाव	74	52	62	114	50	12	12	24	18	12	12	24	State Series	Jalgaon
(आधार २००१=१००)													(Base—2001=100)		
	नांदेड	76	52	60	112	54	12	12	24	18	12	12	24	,,	Nanded
	औरंगाबाद	81	78	93	171	82	18	18	36	18	18	18	36	,,	Aurangabad
	कोल्हापूर	84	78	93	171	69	18	18	36	18	18	18	18	,,	Kolhapur
	अकोला	67	52	62	114	57	12	12	24	18	12	12	24	,,	Akola

Note.—The Labour Bureau Ministry of Labour and Employment, Government of India, Shimla has Independently Released indices of their following five centres since January 2006 for the Base year 2001 = 100 Name of the Centres : Mumbai, Solapur, Nagpur, Pune, Nashik.

बि प्रस्तावनात्मक :

सामाजिक व आर्थिक पहाणी शाखेअंतर्गत निरनिराळ्या पहाण्या करण्यात येतात. त्यात वेगवेगळ्या आस्थापनांना भेटी देऊन मालक आणि कामगार वर्ग यांच्या मुलाखती प्रश्नावलीद्वारे घेण्यात येतात. सदर प्रश्नावलीतील माहितीचे संकलन करण्यात येऊन अहवाल लिखाणापर्यंत संबंध माहितीचे तक्तीकरणही करण्यात येते. प्रत्यक्ष पाहणीची सुरुवात त्यांचे क्षेत्रीय काम तसेच माहितीचे संकलन व तक्तीकरण व त्यानंतर अहवाल लिखाण व सादरीकरण यास बराच अवधी लागतो.

कुटुंब राहणीमान पाहणी अंतर्गत केंद्र शासनाकडून दर १० वर्षांनी जुनी मालिका बदलून नवीन मालिका सुरु करण्यात येते. त्या अनुषंगाने २०१७ = १०० या नवीन मालिकेचे कामकाज हाती घेण्यात आले असून राज्य मालिकेतील जळगाव, अकोला, नांदेड, औरंगाबाद व कोल्हापूर या ५ केंद्रांच्या ठिकाणी असलेल्या कामगार आस्थापनांची यादी गोळा करून त्यातील निवडक कामगारांच्या प्रत्यक्ष मुलाखतीद्वारे **परिशिष्ट-अ-** कामगार कुटुंबाची आर्थिक माहिती गोळा करणे व **परिशिष्ट ब** -कामगार कुटुंबाचा घरभाडेविषयक तपशील गोळा करण्यात येतो. सदरची माहिती गोळा करण्यात आली असून त्याच्या प्राथमिक त्रुटी निवारणाचे काम करण्यात आले. त्रुटी निवारणाची कार्यवाही पूर्ण झाल्यानंतर केंद्र शासनाच्या धर्तीवर व त्यांच्या मार्गदर्शनाखाली पुढील कार्यवाही करण्यात येत आहे.

त्रैमासिक नियतकालीक घरभाडे पाहणीचे काम या कार्यासनाकडून करण्यात येते. राज्य मालिकेतील वरील ५ केंद्रातील निवडक औद्योगिक कामगारांच्या घरांना प्रत्यक्ष भेटी देवून माहिती संकलित करण्यात येते. संकलित माहिती आधारे घरभाडे निर्देशांक काढला जातो. सदरचा घरभाडे निर्देशांक राज्य मालिका ग्राहक मुमुल्य निर्देशांक करिता उपयोगात आणला जातो.

सोबतच वरील ५ केंद्रांच्या ठिकाणची मूल्यसंकलन व मूल्यनिर्धारणाची (जुनी व नवीन मालिका) कार्यवाही कामगार आयुक्त कार्यालयाकडून करण्यात येते. त्या आधारावर कामगार आयुक्त कार्यालयाकडून दरमहा ग्राहक मूल्य निर्देशांक जाहीर करण्यात येतो. त्याचप्रमाणे केंद्र शासनाच्या मुंबई व ठाणे केंद्रावरील एकूण १७ (नवीन मालिका) व १६ (जुनी मालिका) यांच्या मूल्यसंकलनाच्या पाहणीचे काम या कार्यासनाकडून दर आठवड्याला करण्यात येते. तसेच केंद्र मालिकेतील उर्वरित नागपूर, पुणे, सोलापूर, नाशिक या केंद्रातील मूल्य संकलनाची माहिती कामगार आयुक्त कार्यालयाच्या जिल्हा कार्यालयाकडून करण्यात येते. उक्त सर्व माहिती केंद्र शासनाच्या लेबर ब्युरो, शिमला कार्यालयाकडे अग्रोषित करण्यात येते. त्या आधारावर केंद्र शासनाच्या लेबर ब्युरो, शिमला कार्यालयाकडून ग्राहकमूल्य निर्देशांक जाहीर केला जातो.

मूल्य निर्धारण पाहणीबाबत एप्रिल, २०१९ ते मार्च, २०२० या कालावधीतील प्रत्यक्ष आकडेवारी, एप्रिल, २०२० ते मार्च, २०२१ मधील प्रत्यक्ष आकडेवारी सन २०२१-२०२२ या कालावधीतील सुधारित आकडेवारी तसेच सन २०२२-२०२३ मधील अंदाजित आकडेवारी खालील तक्त्यामध्ये सादर करण्यात येत आहे.

तक्ता १६/TABLE 16

	प्रत्यक्ष 2019-20	प्रत्यक्ष 2020-21	सुधारित 2020-21	अंदाजित 2022-23
(१) मूल्य निर्धारण पाहणीची संख्या (चालू राज्यास्तरीय मालिकेतील ५ केंद्रासाठी)	624	624	624	624
मूल्य निर्धारण पाहणीची संख्या (नवीन राज्यास्तरीय मालिकेतील ५ केंद्रासाठी)				No. of Surveys conducted for price collection Current State Series.
(२) मूल्य निर्धारण पाहणीची संख्या (नवीन राज्यास्तरीय मालिकेतील ६ केंद्रासाठी)	624	624	624	624
				No. of Surveys conducted for price collection New State Series.
(३) घरभाडे पाहणी संख्या (चालू राज्या- स्तरीय मालिकेतील ५ केंद्रासाठी)	1982	1982	1982	1982
				No. of House Rent survey conducted for Current State Series.
(४) घरभाडे पाहणी संख्या (नवीन राज्या- स्तरीय मालिकेतील ५ केंद्रासाठी)	462	462	462	462
				No. of House Rent survey conducted for new state Series.

टीप. — कामाचे प्रमाण ठरविण्यात आलेले नाही.

सांख्यिकी गोळा करण्यासंबंधी अधिनियम, १९५३

ह्या अधिनियमांतर्गत संप, टाळेबंदी, कामगार कपात कामाशिवाय राहू देणे व उपक्रम बंद याबाबतीतील आकडेवारी संकलीत अहवाल कामगार आयुक्त, महाराष्ट्र राज्य, मुंबई यांच्या कार्यालयातर्फे तयार केले जातात.

तक्ता १७/ TABLE 17

	प्रत्यक्ष २०१९-२०२०	प्रत्यक्ष २०२०-२०२१	प्रत्यक्ष सप्टेंबर-२१ पर्यंत	अंदाज २०२२-२०२३	
	(1)	(2)	(3)	(4)	
आस्थापनाची संख्या					No. of Establishments.
(अ) काम बंद बाबतीत वर्षात संकलित केलेले रजिस्टर.					(A) Reports and Registers to be complied in respect of work stoppage during the year.
(अ) संप	12	9	12	10	(a) Strikes
(ब) टाळेबंदी	14	15	15	12	(b) Lockouts

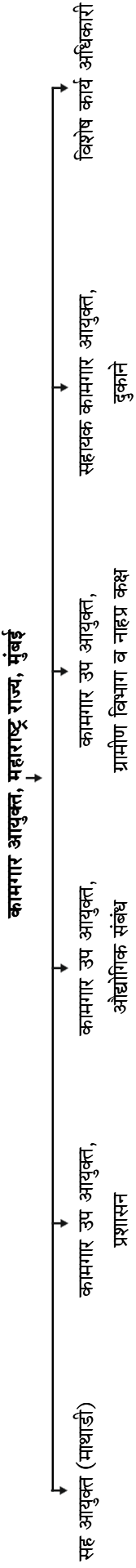
एप्रिल, २०२१ ते सप्टेंबर, २०२१

- केलेल्या मूल्यनिर्धारण पाहण्यांची संख्या :—६२४
- कुटुंबांच्या राहणीमानासंबंधी केलेल्या पाहण्या (१० वर्षांतून १ वेळा)
- औद्योगिक कामगारांची कुटुंब राहणीमान पाहणी.

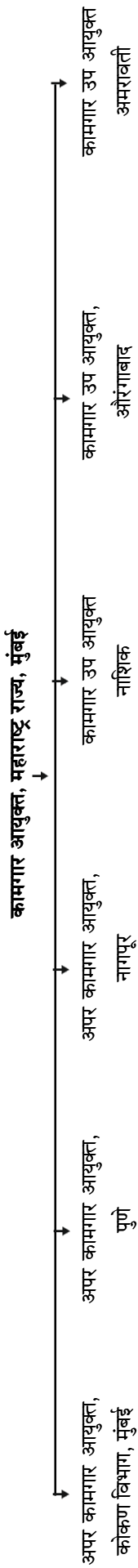
नियोजित मालिका २०१७ = १०० नुसार (१) अकोला, (२) नांदेड, (३) कोल्हापूर, (४) जळगाव, (५) औरंगाबाद या ५ केंद्रातील कामकाज सुरु आहे.

११. संघटनीय तक्ता

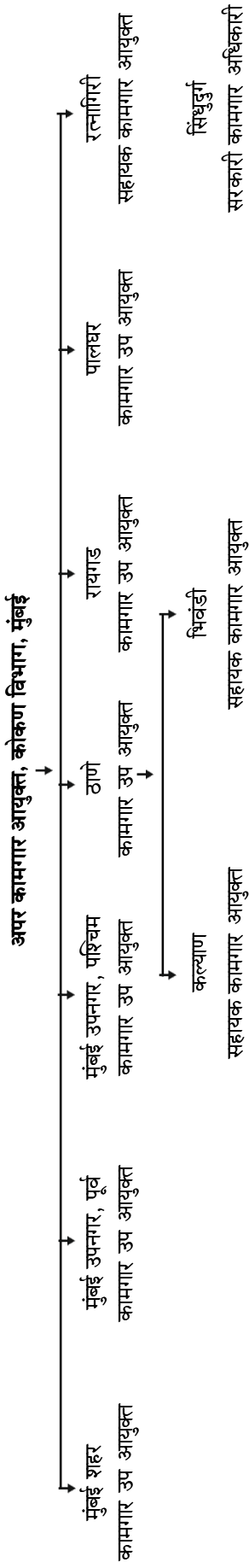
कामगार आयुक्तालय, महाराष्ट्र राज्य, मुंबई

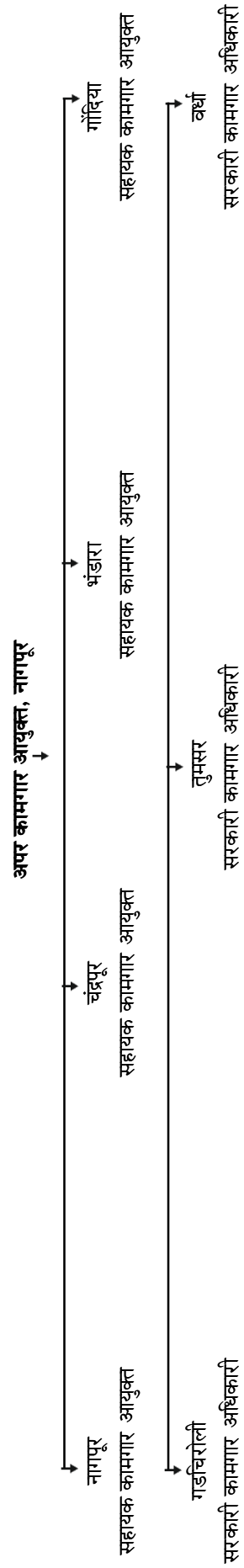
कामगार आयुक्तालय, प्रादेशिक विभाग कार्यालय

प्रादेशिक विभाग प्रमुख, कोकण विभाग, मुंबई

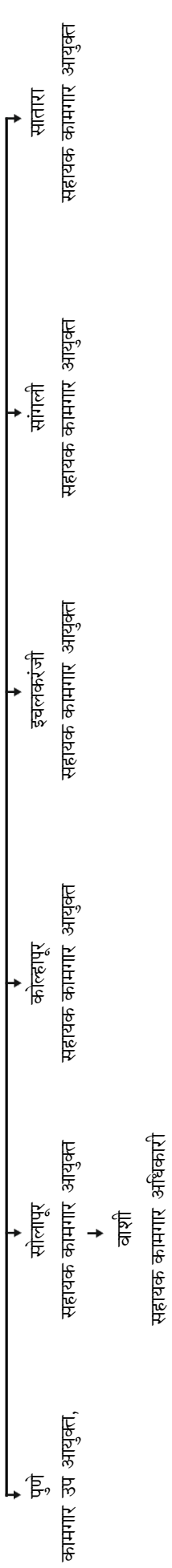

प्रादेशिक विभाग प्रमुख, नागपूर

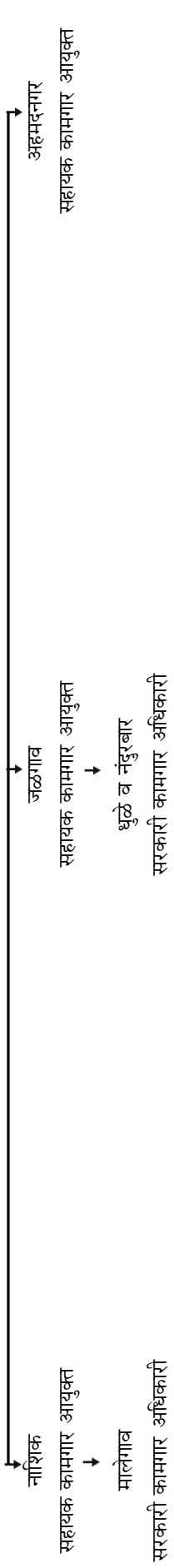
प्रादेशिक विभाग प्रमुख, पुणे

अपर कामगार आयुक्त, पुणे

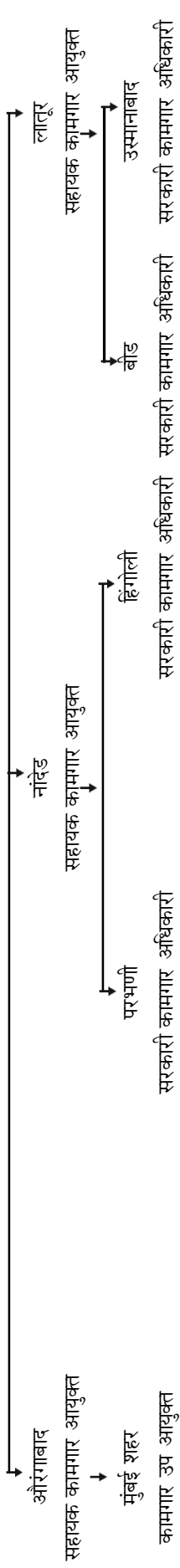
प्रादेशिक विभाग प्रमुख, नाशिक

कामगार उप आयुक्त, नाशिक

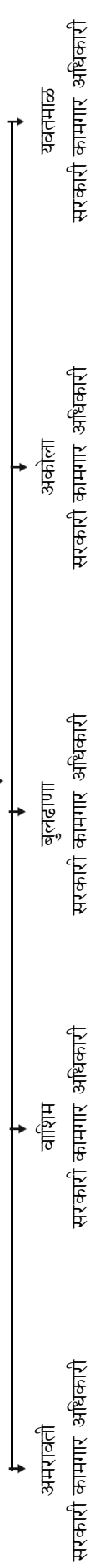

प्रादेशिक विभाग प्रमुख, औरंगाबाद

कामगार उप आयुक्त, औरंगाबाद

प्रादेशिक विभाग प्रमुख, अमरावती

(१२) कर्मचारी विषयक गोषवारा / XII Personel Summary

जोडपत्र / ANNEXURE

अ.क्र	पदनाम	वेतनश्रेणी/Pay BAnd	मंजूर पदसंख्या No. of Posts	Designation	
(१)	(२)	(३)	(४)	(५)	
२२३०, कामगार व सेवेयोजन मागणी क्रमांक के-४			2230, LABOUR AND EMPLOYMENT DEMAND NO. K-4 COMMISSIONER OF LABOUR		
गट अ					
१	कामगार आयुक्त	S-२७	११८५००-२१४१००	१	Commissioner of Labour
२	सह आयुक्त (माथाडी)	S-२७	११८५००-२१४१००	१	Joint Commissioner of Labour
३	अपर कामगार आयुक्त	S-२५	७८८००-२०९२००	३+१*	Additional Commissioner of Labour
४	कामगार उप आयुक्त	S-२३	६७७००-२०८७००	१२+५@	Deputy Commissioner of Labour
५	विशेष कार्य अधिकारी (सांख्यिकी)	S-२०	५६१००-१७७५००	१	Officer on Special Duty (Statistic)
६	सहायक कामगार आयुक्त	S-१८	४९१००-१५५८००	७०+१\$	Assistant Commissioner of Labour
एकूण			९५		
गट ब					
७	सरकारी कामगार अधिकारी	S-१५	४१८००-१३२३००	१४७	Government Labour Officer
८	स्वीय सहायक	S-१६	४४९००-१४२४००	१	Personal Assistant
एकूण			१४८		
गट क					
९	अधिक्षक (मुख्यालय)	S-१४	३८६००-१२२८००	२६	Suprintendent
१०	अधिक्षक (मुफसल)	S-१३	३५४००-११२४००	८	Suprintendent (Out side Mumbai) (Mufsal)
११	दुकाने निरिक्षक श्रेणी-१	S-१३	३५४००-११२४००	३०	Shop Inspector (Grade-I)
१२	दुकाने निरिक्षक श्रेणी-२	S-८	२५५००-८११००	१६०	Shop Inspector (Grade-II)
१३	वरिष्ठ कामगार अन्वेषक	S-१३	३५४००-११२४००	२२	Senior Labour Investigator
१४	कनिष्ठ कामगार अन्वेषक	S-८	२५५००-८११००	३०	Junior Labour Investigator
१५	वरिष्ठ लिपिक	S-८	२५५००-८११००	१०८	Senior Clerk
१६	लिपिक टंकलेखक	S-६	१९९००-६३२००	३२०	Clerk Cum Typist
१७	लघुलेकक (उच्चश्रेणी)	S-१५	४१८००-१३२३००	४	Stenographer (Higher Grade)
१८	लघुलेकक (निम्नश्रेणी)	S-१४	३८६००-१२२८००	९	Stenographer (Lower Grade)
१९	लघुटंकलेखक	S-८	२५५००-८११००	२०	Steno-Typist
२०	दूरध्वनीचालक	S-७	२१७००-६९१००	४	Telephone operator
२१	ग्रंथपाल	S-१०	२९२००-९२३००	१	Librarian
२२	वाहनचालक	S-६	१९९००-६३२००	० (मृत संवर्ग) # ०९	Driver
एकूण			७५१		

जोडपत्र / ANNEXURE

अ.क्र (१)	पदनाम (२)	वेतनश्रेणी/Pay BAnd (३)	मंजूर पदसंख्या No. of Posts (४)	Designation (५)
२२३०, कामगार व सेवेयोजन मागणी क्रमांक के-४			2230, LABOUR AND EMPLOYMENT DEMAND NO. K-4 COMMISSIONER OF LABOUR	
गट ड				
२३	दफ्तरी	S-३	१६६००-५२४००	० (मृत संवर्ग) # ०१ Daftari
२४	अलमारी परिचर	S-३	१६६००-५२४००	१ (मृत संवर्ग) # ०१ Self Attendant
२५	नाईक	S-३	१६६००-५२४००	१ (मृत संवर्ग) # १६ Naik
२६	शिपाई	S-१	१५०००-४७६००	१ (मृत संवर्ग) # १७० Peon
२७	रखवालदार	S-१	१५०००-४७६००	१ (मृत संवर्ग) # ०६ Watchman
२८	सफाईगार	S-१	१५०००-४७६००	१ (मृत संवर्ग) # ०९ Sweeper
एकूण			२०३	
एकूण (अ+ब+क+ड)			१८५ (नियमित) +	# २१२

* पद मंत्री कक्ष

@ माथाडी मंडळ पद

\$ माथाडी मंडळ पद

येथे दर्शविलेल्या मनुष्यबळ संख्येच्या मर्यादेत सेवा आवश्यकतेनुसार बाह्य यंत्रणेमार्फत घेण्यास मान्यता देण्यात आली आहे. तथापि मृत संवर्गातील जितके कर्मचारी कार्यरत असतील तितकी पदे अधिसंख्य समजण्यात यावीत.

विकास आयुक्त (असंघटित कामगार)

(२) महाराष्ट्र राज्य सामाजिक सुरक्षा मंडळ	...	१८
(३) महाराष्ट्र घरेलू कामगार कल्याण मंडळ	...	१८

महाराष्ट्र राज्य सामाजिक सुरक्षा मंडळ—

केंद्र शासनाने असंघटीत कामगारांसाठी सामाजिक सुरक्षितता पुरविण्याच्या उद्देश्याने दिनांक ३१ डिसेंबर २००८ रोजी असंघटीत कामगार सामाजिक सुरक्षा अधिनियम, २००८ पारित केलेला आहे. या अधिनियमाच्या कलम ६(४), ६(६), ६(७), १०(१) आणि कलम १४ अन्वये प्रदान करण्यात आलेल्या अधिकारांचा वापर करून महाराष्ट्र शासनाने दिनांक ३० मे २०१३ च्या अधिसूचनेन्वये “ महाराष्ट्र असंघटित कामगार सामाजिक सुरक्षा नियम, २०१३ ” लागू केले आहेत. लेबर ब्युरो, चंदीगड यांनी सन २०१४ मध्ये केलेल्या चौथ्या वार्षिक रोजगार-बेरोजगारी सर्वेक्षणानुसार महाराष्ट्र राज्यात सुमारे ३.६५ कोटी असंघटीत कामगार आहेत.

असंघटीत कामगार सामाजिक सुरक्षा अधिनियम, २००८ च्या कलम ६ व १४ मधील तरतुदीनुसार महाराष्ट्र राज्य सामाजिक सुरक्षा मंडळाची दिनांक ३ एप्रिल, २०१८ च्या अधिसूचनेन्वये स्थापना करण्यात आलेली आहे.

घरेलू कामगार कल्याण मंडळ—

घरेलू कामगार कल्याण मंडळामध्ये नोंदणी होणारे लाभार्थी हे समाजातील आर्थिकदृष्ट्या अत्यंत दुर्बल कुटुंबातील आहेत. त्यामुळे त्यांच्याकडून जमा होणारे अंशदान हे अत्यल्प असल्याने मंडळाचे कामकाज हे प्रामुख्याने शासनाकडून मिळणाऱ्या अनुदानावर अवलंबून आहे.

राज्यात महाराष्ट्र घरेलू कामगार कल्याण मंडळ अधिनियम, २००८ पारित झाला असून, तो दिनांक ३ नोव्हेंबर २०११ पासून राज्यात लागू करण्यात आला आहे.

या अधिनियमाच्या कलम ३ च्या तरतुदीनुसार दिनांक १२ ऑगस्ट २०११ च्या अधिसूचनेन्वये महाराष्ट्र घरेलू कामगार कल्याण मंडळ स्थापन करण्यात आलेले आहे.

घरेलू कामगारांची नोंदणी—

उपरोक्त अधिनियमाच्या कलम ११ नुसार वयाची १८ वर्षे पूर्ण केलेल्या परंतु ६० वर्षे पूर्ण न झालेल्या घरेलू कामगारांची लाभार्थी म्हणून नोंदणी करण्यात येते.

नोंदणी फी व मासिक अंशदान—

घरेलू कामगारांकडून प्रत्येकी रुपये ३०/- नोंदणी फी व रु. ५/- मासिक अंशदान याप्रमाणे वार्षिक रु. ६०/- असे एकूण ९०/- रुपये मंडळाकडे जमा करण्यात येतात. घरेलू कामगाराने मंडळाकडे नोंदणी करण्यासाठी विहित नमुन्यात अर्ज करावयाचा आहे. सदर अर्जाची क्षेत्रिय सरकारी कामगार अधिकारी यांच्यामार्फत छाननी केली जाते व त्यानंतर फी भरून घरेलू कामगार नोंदीत होतात. ही नोंदणी एक वर्षाकरिता असून वर्षाअंती घरेलू कामगाराने त्याचे नुतनीकरण करावयाचे आहे.

मंडळातर्फे देण्यात येणारे लाभ—

१) प्रसुती लाभ योजना : या योजनेअंतर्गत नोंदीत महिला घरेलू कामगारास २ अपत्यांपर्यंत प्रत्येक प्रसुतीकरिता रुपये ५,०००/- इतकी आर्थिक मदत देण्यात येते.

२) अंत्यविधी अर्थसहाय्य योजना : मृत घरेलू कामगाराच्या कायदेशीर वारसास रु. २०००/- इतके अंत्यविधी सहाय्य देण्यात येते.

३) सन्मानधन योजना : दिनांक ३१ जुलै २०१४ पर्यंत ज्या नोंदीत घरेलू कामगारांनी वयाची ५५ वर्षे पूर्ण केली आहेत, अशा नोंदीत घरेलू कामगारांना सन्मानधन योजनेअंतर्गत एकवेळ अनुदान म्हणून प्रत्येकी रु. १०,०००/- देण्यात येत होते.

शासन निर्णय क्रमांक घरेलू १२२१।प्र.क्र. ४५/काम ७अ, दिनांक ३० एप्रिल २०२१ नुसार मंडळाकडे नोंदणी व नुतनीकरण झालेल्या घरेलू कामगारांसाठी पहिल्या टप्प्यात सक्रीय व जिवित नोंदणी असलेल्या एकूण १,०५,५०० घरेलू कामगारांना एकवेळचे सहाय्य म्हणून प्रत्येकी १५००/- रुपयाप्रमाणे (१०५५०० × १५००) एकूण रुपये १५,८२,५०,०००/- रुपये (पंधरा कोटी ब्याऐशी लाख पन्नास हजार फक्त) इतका निधी वितरीत करण्यास शासनाने मान्यता दिली आहे. तदनंतर, दिनांक ३१ मार्च २०२१ पर्यंत मंडळाकडे नोंदणीकृत असलेल्या परंतु वार्षिक नूतनीकरण करू न शकलेल्या सर्व घरेलू कामगारांना विशेष बाब म्हणून रु. १५००/- ची मदत देण्यास शासन पत्र, समक्रमांक, दिनांक ४ मे २०२१ अन्वये पात्र ठरविण्यास शासनाची मान्यता देण्यात आली असून दिनांक १८ फेब्रुवारी २०२२ पर्यंत ५६,६९० घरेलू कामगारांच्या थेट बचत खात्यात प्रत्येकी रुपये १५००/- प्रमाणे रुपये ८,५०,३५,०००/- (अक्षरी रुपये आठ कोटी पन्नास लाख पस्तीस हजार फक्त) इतक्या अर्थसहाय्याचे वाटप करण्यात आले आहे.

औद्योगिक सुरक्षा व आरोग्य संचालनालय

(१) संचालनालयाची कार्ये	...	२०
(२) कार्यभाराचा सारांश (तक्ता क्र. १ व २)	...	२३
(३) कर्मचारीविषयक गोषवारा	...	२६

३. औद्योगिक सुरक्षा व आरोग्य संचालनालय

१. संचालनालयाची कार्ये

(१) प्रास्ताविक :

(१) औद्योगिक सुरक्षा व आरोग्य संचालनालय हे महाराष्ट्र शासनाच्या कामगार विभागाच्या अधिपत्याखाली आहे. या संचालनालयाचे पूर्वीचे नाव “कारखाने निरीक्षणालय” असे होते. पूर्वी हा विभाग कामगार आयुक्तांच्या अधिपत्याखाली होता व सदर विभाग दिनांक २० जानेवारी, १९८७ पासून स्वतंत्र केला आहे. शासनाने या विभागाचे तांत्रिक स्वरूपाचे कामकाज पाहून दिनांक १६ जानेवारी १९९१ पासून या विभागाला अनुरूप “औद्योगिक सुरक्षा व आरोग्य संचालनालय” असे नामकरण केले आहे. “संचालक, औद्योगिक सुरक्षा व आरोग्य, महाराष्ट्र राज्य” यांना विभागप्रमुखाचा दर्जा देण्यात आला आहे.

(२) उद्दिष्टे :

कारखाने अधिनियम, १९४८ आणि त्या अंतर्गत बनविलेल्या महाराष्ट्र कारखाने नियम, १९६३ मधील तरतुदींची प्रभावी अंमलबजावणी करून कारखान्यातील कामगारांचे सुरक्षा, आरोग्य व कल्याण सुनिश्चित करणे.

सदर संचालनालय खाली नमूद केलेले कामगार कायदे व इतर कायद्यांच्या अंमलबजावणीचे कामकाज करीत असते.

१. कारखाने अधिनियम, १९४८ व महाराष्ट्र कारखाने नियम, १९६३.

२. कामगार नुकसानभरपाई कायदा, १९२३.

३. पर्यावरण नियंत्रण कायदा, १९८६ व त्याखालील :-

उत्पादन, साठवण, धोकादायक रसायनांची आयात विषयी नियम, १९८९.

रासायनिक अपघात (आपत्ती योजना, प्रतिसाद, तयारी) नियम, १९९६.

(३) प्रमुख कार्ये :

या संचालनालयाकडून करण्यात येणारी प्रमुख कामे खालीलप्रमाणे आहेत :-

१. कारखान्याचे नकाशे मंजूर करणे. परवाना देणे व परवाना नूतीनकरण करणे.

२. कारखान्यांचे निरीक्षण करणे आणि सुरक्षेच्या दृष्टिने आवश्यक प्रतिबंधात्मक उपाययोजना सुचवून पूर्तता करून घेणे.

३. कारखान्यांतील अपघातांची चौकशी करणे व प्रतिबंधात्मक उपाययोजना सुचवून पूर्तता करून घेणे.

४. वैयक्तिक, कामगार संघटना किंवा इतर व्यक्तींकडून प्राप्त झालेल्या तक्रारीची चौकशी करणे.

५. जिल्हासत्रीय आपत्ती निवारण योजना आराखडा तयार करण्याकरिता जिल्हाधिकारी यांना सहाय्य करणे.

६. औद्योगिक सुरक्षितते विषयी कारखान्यातील कामगारांमध्ये जनजागृती करणे.

७. कारखान्यातील जखमी कामगार किंवा मृत कामकारांच्या वारसांस अपघात नुकसान भरपाई मिळून देणे.

८. कारखाने अधिनियमांतर्गत आढलेल्या भंगाबाबत व्यवस्थापनाविरुद्ध न्यायालयात खटले दाखल करून ते चालविणे.

९. कारखान्यांमध्ये व्यवसायजन्य आरोग्यासंबंधी सर्वेक्षण करणे.

१०. कारखान्यातील मशिनरीच्या तपासणीसाठी खाजगी व्यक्तींना सक्षम व्यक्ती म्हणून मान्यता देणे.

११. धोकादायक व रासायनिक कारखान्यांचे सुरक्षा लेखा परीक्षण करण्यासाठी सुरक्षा लेखा परीक्षकांना मान्यता देणे.

१२. कारखान्यातील कामगारांची वैद्यकीय तपासणी करण्यासाठी खाजगी वैद्यकीय व्यवसायिकांना प्राधिकृत प्रमाणक शल्यचिकित्सक म्हणून मान्यता देणे.

१३. कारखान्यात सुरक्षित काम करण्याचे प्रशिक्षण देणाऱ्या संस्थेस व प्रथमोपचार प्रशिक्षण संस्थेस मान्यता देणे.

१४. सुरक्षा लेखा परीक्षण अहवालाची तपासणी करून उपाययोजनांची पूर्तता करून घेणे.

(४) अरिष्ट समूह : पर्यावरण नियंत्रण कायदा, १९८६ खालील रासायनिक अपघात (आपत्ती योजना, प्रतिसाद, तयारी) नियम, १९९६ नुसार रासायनिक अपघातांचे व्यवस्थापन करण्यासाठी राज्य, जिल्हा, स्थानिक अरिष्ट समूहाची स्थापना करण्यात आली आहे. त्यानुसार संचालनालयातील अधिकाऱ्यांना समितीचे सदस्य-सचिव म्हणून कामकाज पहावे लागते. या कामकाजाचा भाग म्हणून जिल्हा व स्थानिक आपत्कालिन आराखडा तयार करणे, प्रशिक्षण देणे इत्यादी कामे करावी लागतात.

(५) प्रशिक्षण : या संचालनालयातील कर्मचाऱ्यांना यशवंतराव चव्हाण विकास प्रशासन प्रबोधिनी, पुणे येथे संगणकीय प्रशिक्षण, लेखा व आस्थापनाविषयक प्रशिक्षण देणे आवश्यक आहे.

संचालनालयातील अधिकाऱ्यांना यशवंतराव चव्हाण विकास प्रशासन प्रबोधिनी, पुणे येथे Multiply Your skill with MS Excel, Sevarth, Budget, Pension, Koshwahini, Database Management, D. D. O. role in office असे विविध विषयाचे प्रशिक्षण देणे आवश्यक आहे. संगणकीय प्रशिक्षण, लेखा व आस्थापनाविषयक प्रशिक्षण देणे आवश्यक आहे.

तसेच भारत सरकार, श्रम मंत्रालय, शीव, मुंबई यांचे मार्फत अधिकाऱ्यांसाठी आयोजित केलेले विविध विषयांवरील प्रशिक्षण संचालनालयातील अधिकाऱ्यांना देणे आवश्यक आहे.

तरी शासकीय कामकाज अधिक गतीमान व्हावे व कामकाजात सुसुत्रता यावी यासाठी संचालनालयातील अधिकारी/कर्मचारी यांना प्रशिक्षण देणेसाठी वित्त वर्ष २०२२-२३ करिता निधीची आवश्यकता आहे.

(६) रासायनिक व मोठ्या धोकादायक कारखान्यांविषयी :

राज्यात सुमारे ३९५ मोठे अपघात होणारे ; (Major Accident Hazard) कारखाने आहेत. या कारखान्यांना अधिकाऱ्यांकडून प्राथम्याने भेटी देऊन सुरक्षितता व आरोग्याच्या दृष्टीने तपासणी करून शोरे दिले

जातात व त्याचा पाठपुरावा केला जातो. दुर्घटनेच्या वेळी ताबडतोब कारवाई होण्यासाठी या कारखान्यांकडून अंतर्गत अनर्थ निवारण योजना करून घेण्यात आले आहेत व त्याची प्रतीरूप प्रात्यक्षिके केली जातात.

(७) अनर्थ निवारण योजना :

धोकादायक/रासायनिक कारखान्यांमध्ये आग, स्फोट किंवा वायुगळती सारख्या घटना धोक्याची व्याप्ती कारखान्यांच्या क्षेत्राबाहेर जाण्याची शक्यता असते. ही व्याप्ती मर्यादित राखून प्राण व वित्तहानी कमीत कमी राखण्यासाठी अनर्थ निवारण योजना तयार करून कार्यान्वित करण्यात आल्या आहेत. तसेच त्या अधिकाधिक अद्ययावत करण्याचे प्रयत्न चालू आहे.

(१) राज्यभरात विविध औद्योगिक क्षेत्रांमध्ये मॅच्युअल एड रिस्पॉन्स ग्रुप (मार्ग) २१ ठिकाणी कार्यरत आहेत. यामध्ये त्या त्या परिसरातील कारखान्यांचा गट स्थापन करण्यात आला असून, बऱ्याच अपघातांमध्ये अग्निशमन दल व इतर मदत पोहचण्याआधी मार्ग सभासदांनी अपघातांवर नियंत्रण केले आहे.

(२) या संचालनालयामार्फत प्रत्येक वर्षी सुरक्षा सप्ताह दिनांक ४ मार्च ते ११ मार्च या कालावधीमध्ये साजरा करण्यात येतो. त्यानिमित्त कारखान्यांमध्ये स्फोट, आग, वायुगळती अशा घटना टाळण्यासाठी व अपघात होऊ नये याकरिता कामगारांमध्ये सुरक्षेबाबत जनजागृती करण्याकरिता रॅली काढण्यात येतात. कारखान्यात मॉकड्रील्स करण्यात येते. तसेच महामंडळाच्या बसेसवर जाहिरात व सिनेमागृहांमध्ये सुरक्षाविषयक चित्रफिती प्रदर्शित करण्यात येतात व वर्तमानपत्रात जाहिरात प्रसिद्ध करण्यात येतात. सध्याच्या नवीन टेक्नॉलॉजीचा वापर करून इन्स्टाग्राम, ट्वीटर फेसबुक वरही जाहिरात करण्यात आली. याकरिता वित्तीय वर्ष २०२२-२३ योजनेतर्गत मुंबई कार्यालयात तसेच सुरक्षितता व आरोग्य यासंबंधी जाहिरात व प्रसिद्धीकरता रुपये १५,००,००० पर्यंत अनुदान खर्च करण्याचे वित्तीय अधिकार विभागप्रमुख यांना आहेत. तरी सदर प्रयोजनार्थ निधीची आवश्यकता आहे.

(३) ५० वा राष्ट्रीय सुरक्षा सप्ताह

दिनांक ४ मार्च २०२१ ते १० मार्च २०२१ दरम्यान, नोंदणीकृत कारखान्यांमध्ये कामगारांमध्ये सुरक्षिततेची जाणीव निर्माण होऊन त्याचे महत्त्व कळावे याकरिता, औद्योगिक सुरक्षा व आरोग्य संचालनालयातर्फे संपूर्ण महाराष्ट्र राज्यात कोरोना विषाणूचा संसर्ग पाहता शासनाने नेमून दिलेले नियम व निर्देशांचे काटेकोरपणे पालन करून खालीलप्रमाणे विविध कार्यक्रमांचे आयोजन करून ५० वा राष्ट्रीय सुरक्षा सप्ताह साजरा करण्यात आला. त्याची माहिती खालीलप्रमाणे आहे :-

संपूर्ण महाराष्ट्रातील नोंदणीकृत कारखान्यांमधील कामगारांकरिता एकूण ११३४ सुरक्षा चित्रकला स्पर्धा, निबंध स्पर्धा, घोषवाक्य व इतर स्पर्धा घेण्यात आल्या होत्या. एकूण ५४ रॅली आयोजित करण्यात आल्या. तसेच एकूण ३२३ सुरक्षाविषयक चित्रपट दाखविण्यात आले. एकूण ३७९ पथनाट्य रोड शोद्वारे सुरक्षाविषयक जनजागृती करण्यात आली आणि एकूण ४५३ कारखान्यांत औद्योगिक सुरक्षाविषयक चर्चासत्रे, सेमीनार व प्रशिक्षणविषयक एकूण १०६७ कार्यक्रमांचे आयोजन करण्यात आले. एकूण ६६८ अग्निशमन प्रशिक्षण व प्रत्यक्ष मॉक ड्रील करून

कामगारांना प्रशिक्षित करण्यात आले. असे एकूण महाराष्ट्र राज्यात ४८१४ सुरक्षाविषयक कार्यक्रमांचा एकूण ८५५८७ कामगारांनी लाभ घेतला. अशाप्रकारे विविध कार्यक्रमांचे आयोजन करून ५० वा राष्ट्रीय सुरक्षा सप्ताह साजरा करण्यात आला.

(४) “ कारखान्यातील कामगारांना उंचीवर सुरक्षितपणे काम करतांना घ्यावयाची दक्षता,” याबाबत औद्योगिक सुरक्षा व आरोग्य, संचालनालय व कै. नारायण मेघाजी लोखंडे, महाराष्ट्र श्रम विज्ञान संस्था यांच्या संयुक्त विद्यमाने Chem Safety Reactor या विषयावर प्रशिक्षण कार्यक्रम आयोजित करण्यात आला होता. सदर प्रशिक्षण कार्यक्रमांमध्ये एकूण २२१ प्रशिक्षणार्थींनी भाग घेतला होता.

तसेच लोटे औद्योगिक वसाहतीतील रासायनिक कारखान्यांना Chemical Process Safety या विषयावर कार्यशाळा आयोजित करण्यात आली होती. सदर कार्यशाळेमध्ये एकूण ४९ प्रशिक्षणार्थींनी भाग घेतला होता. आणि औद्योगिक सुरक्षा व आरोग्य संचालनालय व कै. नारायण मेघाजी लोखंडे महाराष्ट्र श्रम विज्ञान संस्था यांच्या संयुक्त विद्यमाने रासायनिक कारखान्यातील ऑपरेटर/सुपरवायझर यांचेकरिता Actsafe-Chemsafety या विषयावर प्रशिक्षण आयोजित करण्यात आले होते. सदर प्रशिक्षणांमध्ये एकूण ५८ प्रशिक्षणार्थींनी भाग घेतला होता.

(५) कारखान्यांमध्ये होणारे स्फोट, आग, वायुगळती इत्यादी घटनांमध्ये होणारी जीवित व वित्त हानी कमी करण्याच्या दृष्टीने असे अपघात हाताळण्याची रंगीत तालीम Mock Drill करणे महत्त्वाचे आहे. सुरक्षा सप्ताह कालावधीव्यतिरिक्त सन २०२१-२०२२ या कालावधीमध्ये सप्टेंबर २०२० पर्यंत नोंदणीकृत कारखान्यांमध्ये एकूण १८७८ Mock Drill प्रात्यक्षिक घेण्यात आली आहेत.

(८) योजनेतर्गत योजना :

१. कार्यालयीन खर्च

कार्यालयाचे अंतर्गत भागातील दुरुस्तीची कामे फर्निचर दुरुस्ती, प्रसाधन गृहांची दुरुस्ती, अधिकाऱ्यांच्या दालनांची दुरुस्ती त्याकरिता रु. २,०१,९७,०४८ इतक्या अनुदानाची आवश्यकता आहे.

सह संचालक, औरंगाबाद यांनी कार्यालयाकरिता बैठक व्यवस्था, फर्निचर, पार्टीशन, इंटेरीअर बनविणे करिता सुधारीत प्रस्ताव सादर केला आहे. त्याकरिता रुपये ४०,५६,३६२ /- इतक्या अनुदानाची मागणी केली आहे.

सहाय्या मजल्यावरील कॉन्फरन्स रुममध्ये अधिकाऱ्यांच्या वेळोवेळी बैठकीकरिता कॉन्फरन्स रुममध्ये दोन ए.सी., प्रोजेक्टर व बैठकीच्या अनुषंगाने लागणाऱ्या माईक सिस्टिम खरेदी करण्याकरिता अंदाजे एकूण रु. ३,००,००० /- इतक्या अनुदानाची आवश्यकता आहे.

सह संचालक, वसई यांनी कार्यालयाकरिता बैठक व्यवस्था, फर्निचर, पार्टीशन, इंटेरीअर बनविणे करिता प्रस्ताव सादर केला आहे. त्याकरिता अंदाजे एकूण रुपये १२,००,००० /- सह संचालक, सातारा यांनी कार्यालयाकरिता बैठक व्यवस्था, फर्निचर, पार्टीशन, इंटेरीअर बनविणे करिता प्रस्ताव सादर केला आहे. त्याकरिता अंदाजे रुपये ११,००,००० /- इतक्या अनुदानाची मागणी केली आहे. अशाप्रकारे एकूण रु. २,६८,५३,४१० /- इतक्या अनुदानाची आवश्यकता आहे.

२. वाहन खर्च

मा. संचालक, औद्योगिक सुरक्षा व आरोग्य संचालनालय, महाराष्ट्र राज्य, मुंबई यांचे कार्यालयीन वापराकरिता, शासनाच्या दिनांक १६ जून, २०२१ च्या अधिसूचनेनुसार पालघर जिल्ह्यात, सह संचालक. औसुवआ, पालघर यांचे कार्यालय निर्माण करण्यात आले आहे. तरी सह संचालक, पालघर या कार्यालयाकरीता या संचालनालयातील मुंबई कार्यालयात, अपर संचालक, मुंबई या पदाकरीता कार्यालयीन वापराकरिता शासकीय वाहन नसल्यामुळे नवीन वाहन खरेदी करण्याकरिता असे रु. ८,००,००० प्रत्येकी असे एकूण रु. २४,००,००० /- इतक्या अनुदानाची आवश्यकता आहे.

३. संगणक खर्च

या संचालनालयातील मुंबई व सर्व विभागीय कार्यालयातून नवी कॉम्प्युटर व प्रिंटर खरेदीकरिता अंदाजे रु. १७,००,००० /- इतक्या अनुदानाची आवश्यकता आहे. या संचालनालयाच्या स्वतंत्र संकेत स्थळावर सॉफ्टवेअर डायरी तयार करण्याकरिता ३,००,००० /- औद्योगिक सुरक्षा व आरोग्य संचालनालयाचे स्वतंत्र संकेतस्थळावर कार्यान्वित करण्यात आलेले ३ सॉफ्टवेअर मॉड्युल्सच्या वार्षिक देखभाल/दुरुस्तीकरिता

अंदाजे रु. १०,००,००० /- तसेच सन २०२१-२२ करिता औद्योगिक सुरक्षा व आरोग्य संचालनालयाचे स्वतंत्र संकेत स्थळाचे वार्षिक देखभाल दुरुस्ती करार करण्यात आलेला असून त्या करारापोटी रु. ३,२८,००० /- इतक्या रकमेची आवश्यकता आहे. महाआयटीकडून संचालनालयाचा परवाना, अपघात, नकाशे इत्यादीबाबतचा संकलित डाटा त्यांच्या सर्व्हरवर संकलीत करण्याकरिता रु. ३,००,००० /- इतक्या अनुदानाची आवश्यकता आहे. अशाप्रकारे एकूण रु. ३६,२८,००० /- इतक्या अनुदानाची आवश्यकता आहे.

४. जाहिरात खर्च

या संचालनामार्फत सुरक्षा सप्ताह दिनांक ४ मार्च ते ११ मार्च या कालावधीत साजरा करण्यात येतो. त्या निमित्त कारखान्यातील कामगारांमध्ये सुरक्षेबाबत जनजागृती तसेच विविध सुरक्षाविषयक निर्धीचे आयोजन करण्यात येते. या संचालनालयास २०२२-२३ या वित्तीय वर्षाकरिता योजनेअंतर्गत योजनेकरिता, मुंबई कार्यालय तसेच सुरक्षितता व आरोग्य यासंबंधी जाहिरात व प्रसिद्धीसाठी रु. १५,००,००० /- (रुपये पंधरा लाख फक्त) पर्यंत अनुदान खर्च करण्याची वित्तीय अधिकार विभाग प्रमुख यांना आहेत. तरी सदर निधीची आवश्यकता आहे.

२. कार्यभाराचा सारांश
तक्ता १ / TABLE 1

	प्रत्यक्ष			(1)
	२०२०-२०२१	२०२१-२०२२	२०२२-२०२३	
	(अंदाजित)			
	2020-2021	2021-2022	2022-2023	
	upto Sept. 2021 (Estimates)			
(1)	(2)	(3)	(4)	(1)
१. परवाने—				(1) Licences—
(अ) वर्षाच्या सुरुवातीला कारखाने अधिनियम, १९४८ खाली नोंदणी झालेले कारखाने.	37,425	36,623	35,723	.. (a) Factories under the Factories Act, 1948 at the beginning of the year.
(ब) वर्षभरातील वाढ	1,444	1,100	1,200	.. (b) Added during the year.
(क) एकूण	38,869	37,723	36,923	.. (c) Total
(ड) वर्षभरात रद्द झालेले आणि बंद झालेले कारखाने	429	2,000	2,000	.. (d) Cancelled and removed during the year
(इ) वर्षअखेर बाकी राहिलेले परवानेधारक ..	38,440	35,723	34,923	.. (e) Balance of licence holders at the end of the year.
(फ) नवीन आणि नूतनीकरण झालेल्या परवानेद्वारा जमा झालेले शुल्क (रुपये लाखांत) (वित्तीय वर्षासाठी).	63,38,12,206	10,44,53,164	28,00,00,000	.. (f) Fees collected from fresh and renewal of licences (Rs. in lakhs for financial year).
२. कारखान्यांची तपासणी—				(2) Inspections of Factories—
(अ) तपासणीची जरूरी असलेल्या कारखान्यांची संख्या	38,442	37,829	37,990	.. (a) Number of factories required to be inspected.
(ब) वर्षभरात प्रत्यक्ष तपासणी केलेले कारखाने ..	3,134	3,130	3,120	.. (b) Number of factories actually inspected during the year.
(१) प्राणघातक अपघात	134	178	150	.. (i) Major accidents.
(२) गंभीर अपघात	54	206	154	.. (ii) Minor accidents.
(क) तपासणी न झालेले कारखाने ..	35,308	34,699	34,870	.. (c) Number of uninspected factories
३. अंमलबजावणीचे वेळेत उघडकीस आलेले कायदेभंग—				(3) Breaches detected during enforcement—
(अ) आढळलेले कायदेभंग	392	400	592	.. (a) Detection
	(Cases against 351 Fys.)	(Cases against 372 Fys.)	(Cases against 537 Fys.)	
(ब) ताकीद.	222	211	327	.. (b) Conviction
(क) दोषी.	163	338	332	.. (c) Warning
	(Cases against 146 Fys.)	(Cases against 285 Fys.)	(Cases against 288 Fys.)	
(ड) प्रत्यक्ष जमा झालेले दंड (रुपये) ..	57,14,000	63,80,000	89,04,000	.. (d) Amount of fine realised (Rs.)
४. तक्रारी—				(4) Complaints—
(अ) वर्षाच्या सुरुवातीला अनिर्णित तक्रारी ..	166	245	315	.. (a) Number of complaints pending at the beginning of the year.
(ब) वर्षभरात आलेल्या तक्रारी.	95	90	85	.. (b) Number of complaints received during the year.
(क) वर्षभरात निकाली काढलेल्या तक्रारी ..	16	20	25	.. (c) Number of complaints disposed off during the year.
(ड) वर्षअखेरीस शिल्लक राहिलेल्या तक्रारी ..	245	315	375	.. (d) Number of complaints pending at the end of the year.
५. कारखाने तपासणी व इतर पहाणीसाठी भेटी ..	3134	3130	3120	(5) Number of visits for establishment premises survey work.
६. (१) तपासणीद्वारे कारखाने अधिनियमाखाली सक्तीने नोंदणी केलेले कारखाने.	10	7	15	(6) (I) Number of factories brought under the purview of the Act, who do not registered voluntarily, as a result of the survey.
(२) नवीन नोंदणीमुळे कामगारविषयक फायदे मिळण्यास पात्र असलेल्या कामगारांची संख्या. (II) Number of workers likely to get benefits of Labour Laws due to new registration.

तक्ता १—चालू / TABLE 1—contd.

	प्रत्यक्ष			(१)
	२०२०-२०२१	२०२१-२०२२	२०२२-२०२३	
	(अंदाजित)			
	2020-2021	2021-2022	2022-2023	
	upto Sept. 2021	(Estimates)		
(१)	(2)	(3)	(4)	(1)
७. निरनिराळ्या कारखान्यातील कामगारांना, पर्यवेक्षकांना सुरक्षिततेच्या प्रसाराविषयक दिलेली भाषणे—				(7) Talks to be delivered to the workers, supervisors of the various factories for safety propoganda—
(अ) कारखाने	577	453	500	(a) Number of factories
(ब) प्रशिक्षित कामगारांची संख्या	95,746	85,587	86,500	(b) Number of workers trained.
८. नकाशे—				(8) Plans—
(अ) वर्षाच्या सुरुवातीस अनिर्णित नकाशे	08	572	22	(a) Number of plans pending at the beginning of the year.
(ब) वर्षभरात आलेले नकाशे	3,102	1,892	2,000	(b) Number of plans received during the year.
(क) वर्षभरात निकाली काढलेले नकाशे	2,538	1,547	2022	(c) Number of plans disposed off during the year.
(ड) वर्षअखेर शिल्लक राहिलेले नकाशे	572	917	Nil	(d) Number of plans pending at the end of the year.
९. व्यवस्थापकांच्या प्रतिनिधींना सांख्यिकी कामासंबंधीचे सहामाही/वार्षिक विवरणपत्रे भरण्यासंबंधीचे शिक्षण—				(9) Training in statistics to the representatives of the Management for filling up various returns—
(अ) कारखाने	0	2,085	2,100	(a) Number of factories
(ब) वर्षभरात शिक्षण दिलेल्या प्रतिनिधींची संख्या	0	2,210	2,250	(b) Number of representatives trained during the year.
१०. कार्यालयांनी केलेली खास कामगिरी—				(10) Any Special achievement/work done by the Department i.e. O. T. difference payment/compensation payment/special work in safety welfare and health amenities etc.—
उदा. जादा कामाबद्दलची मजुरी/नुकसानभरपाई दाखल दिलेली रक्कम/सुरक्षिततेसाठी केलेली खास कामगिरी/कल्याणकारी व आरोग्यदायक सुविधा इत्यादी.				
(अ) जादा कामाबद्दल मोबदला.	(a) Over-time difference payment.
(ब) (१) नुकसानभरपाईची रक्कम एसीक शिवायची	5,65,93,575	2,92,80,922	3,85,00,000	(b) (i) Compensation to workers under Workmens Compensation Act (other than E.S.I.C.).
(२) अपघातातील मृत व्यक्तींच्या नातेवाईकांना अनुग्रहपूर्वक प्रदान म्हणून दिलेली रक्कम.	3,58,11,616	5,77,83,750	3,00,00,000	(ii) Ex-gratia payment to the dependants of the deceased workers.
(३) इतर सहाय्य रुपये	(iii) Other reliefs Rs.
११. प्रमाणक शल्यचिकित्सकाने कारखान्यास दिलेल्या भेटींची संख्या—				(11) No. of factories visited by the certifying Surgeon—
(अ) वैद्यकीय तपासणी केलेले कारखाने	75	(a) No. of factories wherein Medical Examination carries out.
(ब) तपासणी केलेल्या कामगारांची संख्या	500	(b) No. of workers examined.
१२. कारखान्यांचे निरीक्षण व भेट दिलेल्या रासायनिक कारखान्यांची संख्या.	1,335	937	1,500	(12) No. of Chemical fys. Inspected and visited.
(अ) दुसऱ्या पर्यावरण समितीने या वर्षात कारखान्यात निरीक्षण दिलेल्या भेटींची संख्या.	(a) No. of Factores visited by the 2nd Environmental Safety Committee during the year.
(ब) कारखान्यात निरीक्षणांसाठी व कामासाठी दिलेल्या भेटींची संख्या.	(b) No. of inspection and visits
(क) रासायनिक तक्रारी संख्या...	(c) No. of chemical complaints.

तक्ता-२ / TABLE—2

वर्गीकरण	प्रत्यक्ष / Actuals		अंदाजे	Classifications activity
	२०२०-२०२१ 2020-2021	२०२१-२०२२ 2021-2022	२०२२-२०२३ 2022-2023	
(१)	(२)	(३)	(४)	(१)
	(एप्रिल, २०२१ ते सप्टेंबर २०२१)			
(अ) धोकादायक व्यवसाय करणाऱ्या कारखान्यांना दिलेल्या भेटी—				.. (A) Visits to factories engaged in Hazardous Occupations—
(१) कारखान्यांची एकूण संख्या . .	391	395	390 . .	(i) Total No. of Factories.
(२) निरीक्षण भेटी दिलेल्या कारखान्यांची संख्या	391	395	390 . .	(ii) Total No. of Factories.
(३) ज्या कारखान्यांत कायद्याचा भंग केल्याची प्रकरणे उघडकीस आणली गेली असतील अशा कारखान्यांची संख्या.	(iii) No. of factories where breaches detected.
(अ) लहान स्वरूपाची	(a) Minor
(ब) मोठ्या स्वरूपाची	(b) Major
(ब) धोकादायक उद्योगांची पहाणी व तपासणी (औद्योगिक आरोग्यविषयक प्रयोगशाळा)				.. (B) Survey Investigations in Hazardous Occupations (Industrial Hygiene Laboratories).
(१) पाहणी	75 . .	(i) Survey carried out.
(क) धोकादायक उद्योगातील कामगारांची कामावर लावण्यापूर्वी व नियतकालिक वैद्यकीय तपासणी.				.. (C) Pre-employment and periodical medical examination of employees engaged in Hazardous Occupations.
(१) वैद्यकीय तपासणी केलेल्या (कामगारांच्या बाबतीत) कारखान्यांची संख्या.	75 . .	(i) No. of factories wherein medical examination carried out.
(२) वैद्यकीय तपासणी केलेल्या कामगारांची संख्या.	500 . .	(ii) No. of workers examined.
(ड) रासायनिक प्रक्रिया आणि धोकादायक उद्योगातील कामगारांकडून आलेल्या आरोग्यविषयक तक्रारी				.. (D) Complaints received on health ground from employees engaged in chemical processes and Hazardous Occupations.
(१) वर्षाच्या सुरुवातीला अनिर्णित राहिलेल्या तक्रारी.	Nil	Nil	(i) No. of complaints pending the beginning of the year.
(२) वर्षभरात आलेल्या तक्रारी . .	Nil	(ii) No. of complaints received.
(३) निकालात निघालेल्या तक्रारी . .	Nil	(iii) No. of complaints disposed off.
(४) वर्षाच्या अखेरीस शिल्लक राहिलेल्या तक्रारी.	Nil	Nil	(iv) Balance at the end of the year.

(३) कर्मचारीविषयक गोषवारा/ (iii) Personnel Summary

जोडपत्र / ANNEXURE

पदे व वेतनमान दर्शविणारे विवरणपत्र / Statement showing the Posts and Pay Scales

पदनाम (१)	वेतनमान Scale of Pay मॅट्रिक्स वेतन स्तर (२)		पदसंख्या / No. of Posts 2020-2021 2021-2022 (३) (४)		Designation (५)
२२३०, कामगार व सेवायोजन—			2230, LABOUR AND EMPLOYMENT		
मागणी क्रमांक के-४			DEMAND No. K-4		
कार्यस्थान परिस्थिती व सुरक्षितता			WORKING CONDITION AND SAFETY		
राजपत्रित—			Gazetted—		
संचालक, औद्योगिक सुरक्षा व आरोग्य	एस-25	78,800—2,09,200	..	1	1 .. Director, Industrial Safety and Health
अपर संचालक, औद्योगिक सुरक्षा व आरोग्य.	एस-24	71,100—2,11,900	..	3	3 .. Additional Director, Industrial Safety and Health.
सहसंचालक, औद्योगिक सुरक्षा व आरोग्य.	एस-23	67,700—2,08,700	..	13	13 .. Joint Director, Industrial Safety and Health.
उप संचालक, औद्योगिक सुरक्षा व आरोग्य (वैद्यकीय)	एस-23	67,700—2,08,700	..	2	2 .. Deputy Director, Industrial Safety and Health (Medical)
उप संचालक, औद्योगिक सुरक्षा व आरोग्य	एस-20	56,100—1,77,500	..	60	60 .. Deputy Director, Industrial Safety & Health.
प्रमाणक शल्य चिकित्सक	एस-20	56,100—1,77,500	..	1	1 .. Certifying Surgeon.
विधि अधिकारी	एस-20	56,100—1,77,500	..	1	1 .. Law Officer, Industrial Safety and Health.
सहायक संचालक, औद्योगिक सुरक्षा व आरोग्य.	एस-15	41,800—1,32,300	..	45	45 .. Assistant Director, Industrial Safety
रचना व कार्यपद्धती अधिकारी	एस-15	41,800—1,32,300	..	1	1 .. Organisation and Methods Officer, Industrial Safety and Health
वरिष्ठ वैज्ञानिक अधिकारी	एस-15	41,800—1,32,300	..	1	1 .. Senior Scientific Officer
			एकूण	128	128 .. Total
अराजपत्रित—			Non-Gazetted—		
अधीक्षक	एस-13	35,400—1,12,400	..	25	25 .. Superintendent
वरिष्ठ लिपिक	एस-8	25,500—81,100	..	23	23 .. Senior Clerk
लिपिक-टंकलेखक	एस-6	19,900—63,200	..	70	70 .. Clerk-Typist
लघुलेखक (उच्च श्रेणी)	एस-15	41,800—1,32,300	..	1	1 .. Stenographer (Higher Grade)
लघुलेखक (निम्न श्रेणी)	एस-14	38,600—1,22,800	..	1	1 .. Stenographer (Lower Grade)
लघुटंकलेखक	एस-8	25,500—81,100	..	3	3 .. Steno-Typist
वाहन चालक	एस-6	19,900—63,200	..	9	9 .. Motor Driver
रोखपाल	एस-6	19,900—63,200	..	—	— .. Cashier
Special Pay for Handling					
टेलीफोन ऑपरेटर (अतिरिक्त)	एस-7	21,700—69,100	..	1	1 .. Telephone Operator (Excess)
प्रयोगशाळा तंत्रज्ञ	एस-13	35,400—1,12,400	..	1	1 .. Laboratory Technician
प्रयोगशाळा सहायक	एस-7	21,700—69,100	..	2	2 .. Laboratory Assistant
वरिष्ठ रसायन तंत्रज्ञ	एस-14	38,600—1,22,800	..	1	1 .. Senior Chemist
कनिष्ठ वैज्ञानिक अधिकारी	एस-10	29,200—92,300	..	0	0 .. Jr. Scientific Officer
वरिष्ठ प्रयोगशाळा सहायक	एस-8	25,500—81,100	..	0	0 .. Sr. Laboratory Assistant
			एकूण	137	137 .. Total
वर्ग चार—			Class IV		
दफ्तरबंद (अतिरिक्त)	एस-3	16,600—52,400	..	5	3 .. Daftarband
नाईक (अतिरिक्त)	एस-3	16,600—52,400	..	5	4 .. Naik
—	एस-1	15,000—47,600	..	—	— .. Watchman
शिपाई (अतिरिक्त)	एस-1	15,000—47,600	..	28	27 .. Peon
प्रयोगशाळा परिचर (अतिरिक्त)	एस-1	15,000—47,600	..	1	1 .. Laboratory Assistant
			एकूण	39	35 .. Total
			एकूण बेरीज	304	300 .. Grand Total

औद्योगिक सुरक्षा व आरोग्य संचालनालय, मुंबई ४०० ०५१
सुरक्षा सप्ताह (दि. ४ मार्च २०२१ ते १० मार्च २०२१) कार्यक्रमाचा अहवाल-महाराष्ट्र राज्य

विभाग	आयोजित चर्चासत्र/सेमिनार	आयोजित चर्चासत्र/सेमिनार प्रशिक्षण कार्यक्रमांची सहभाग घेतलेल्या कारखान्यांची एकूण संख्या	रॅलीची एकूण संख्या	पथनाट्य रोड शो यांची एकूण संख्या	निबंध, घोषवाक्य, चित्रकला स्पर्धांची एकूण संख्या	दाखविण्यात आलेल्या औद्योगिक सुरक्षा चित्रपटांची एकूण संख्या	अग्निशामन प्रशिक्षण व प्रात्यक्षिक मॉकड्रील यांची एकूण संख्या	आयोजित करण्यात आलेल्या इतर कार्यक्रमांची एकूण संख्या	कार्यक्रमास उपस्थित असलेल्या अधिकारी/कर्मचारी/कामगार (स्तंभ क्र. ३ ते यांची एकूण संख्या ८ या व्यतिरिक्त) (स्तंभ क्र. ३ ते १ मध्ये नमूद असलेले)
(१)	(२)	(३)	(४)	(५)	(६)	(७)	(८)	(९)	(१०)
मुंबई	२	६	०	०	३	०	२	७	३१५
ठाणे	११	११	०	०	२२	०	८	०	९४
कल्याण	२३	५३	१	३	३२	३	३२	३८	७,१८९
वसई	४	४	०	०	१५	०	६	१२	१,५३१
रायगड	४५	१३	१४	०	२०	०	३०	२४३	५,६७८
पुणे-१	१३	३७६	१७	३३१	३९६	५१	१९७	४३३	८,०६१
पुणे-२	४७	७८	०	०	२८	५९	१०८	४९	११,३३६
पुणे-३	१३६	२५२	१०	१८	१९३	११५	१२९	२००	१६,६०९
नाशिक	४१	५२	०	०	३०	०	२५	३२	२,४५२
नागपूर	४५	४५	८	७	४५	१४	४५	४०	१३,६३५
कोल्हापूर	४६	१४६	४	१७	३२४	६६	५६	११३	९,७९९
औरंगाबाद	२८	२८	०	३	१४	१५	१८	२२	७,५२८
अकोला	१२	३	०	०	१२	०	१२	०	५६०
एकूण	४५३	१०६७	५४	३७९	१,१३४	३२३	६६८	१,१८९	८५,५८७

बाष्पके संचालनालय

(१) बाष्पके संचालनालय	...	३१
(२) संचालनालयाची आर्थिक माहिती	...	३१
(३) कार्यभाराचा गोषवारा	...	३१
(४) संघटनात्मक तक्ता	...	३२
(५) कर्मचारीविषयक गोषवारा	...	३३

बाष्पके अधिनियम, १९२३, महाराष्ट्र बाष्पके नियम, १९६२ व महाराष्ट्र मितोपयोजक नियम, १९६५ निरीक्षण :

बाष्पकांचे आणि मितोपयोजकांची नोंदणी निरीक्षणाचे अर्ज, बाष्पके अधिनियम, १९२३ अनुसार प्रमाणित करण्यात आलेल्या बाष्पकांच्या प्रमाणपत्रांची मुदत संपल्यानंतर त्यांचे नूतनीकरण करण्यासंबंधीचे अर्ज, तसेच बाष्पक व ब्लो-डाऊन-पाईप्सचे तसेच भरणनलिका व निरीक्षणासंबंधीचे अर्ज स्वीकारून आवश्यक ती कार्यवाही करणे.

संचालनालयाचे कार्य .—बाष्पके संचालनालय हा विभाग सेवा विभाग असून त्याचे कामकाज तांत्रिक स्वरूपाचे आहे. विभागाचे मुख्य कार्य हे विविध उद्योगात वापरण्यात येणाऱ्या व उद्योगातील महत्त्वाचे अंग असणाऱ्या बाष्पकांचे व मितोपयोजकांचे सुरक्षितता व कार्यक्षमता या अनुषंगाने निरीक्षण करून नोंदणी करण्याचे आहे. तसेच बाष्पक, मितोपयोजक व त्यांच्या सुट्ट्या भागांची (माऊटिंग्ज, फिटिंग्ज) निर्मिती अंतर्गत निरीक्षण करण्याची जबाबदारीही या विभागाची आहे. नोंदणीकृत बाष्पके वापरात असताना त्यांना एका वर्षाच्या कालावधीनंतर निरीक्षण करून प्रमाणपत्र देणे, स्टिम, फिड व ब्लो पाईप्स (नलिका) चे निरीक्षण करणे, दुरुस्त्यांची पडताळणी, जलदाब चाचण्या, बाष्प झडपाचे निरीक्षण चाचण्या इत्यादी कामे या विभागामार्फत केली जातात. तसेच सुरक्षिततेच्या दृष्टीने या विभागाच्या कामास अनन्य साधारण महत्त्व दिले आहे. कारण एखाद्या बाष्पकास अपघात झाल्यास मोठ्या प्रमाणावर जीवित अथवा वित्तहानी होण्याची दाट शक्यता असते. बाष्पके कायदानुसार बाष्पकांचे निरीक्षण विहित वेळेत पार पाडणे व बाष्पक मालकांना विहित वेळेत प्रमाणपत्र प्रदान करणे कायदाने बंधनकारक आहे. बाष्पक बंद ठेवल्यास उद्योजकांचे मोठ्या प्रमाणावर आर्थिक नुकसान होऊ शकते. याच कारणासाठी हा विभाग अतिशय संवेदनशील असा मानला जातो. बाष्पकांचे वार्षिक निरीक्षण केल्यामुळे बाष्पकांची सुरक्षितता तसेच कार्यक्षमता वाढते.

बाष्पक निर्मिती क्षेत्रात महाराष्ट्र राज्य देशात प्रथम क्रमांकावर आहे. तसेच महाराष्ट्रातून निर्मिती झालेले बहुसंख्य बाष्पके परदेशातही निर्यात केली जातात. त्यामुळे बाष्पकांची निर्मिती विहित वेळेत पूर्ण होणे अत्यंत महत्त्वाचे असल्याने बाष्पक निर्मात्यांना आवश्यकतेनुसार निर्मिती अंतर्गत भेटी देण्याचे बहुमोल कार्य सुद्धा या विभागाचे आहे.

बाष्पके अधिनियम, १९२३ मधील कलम ६ अनुसार बाष्पक कार्यक्षमतेने व सुरक्षिततेने चालविण्याकरिता बाष्पक अभियंता व बाष्पक परिचर यांची नेमणूक करणे बंधनकारक आहे. याकरिता बाष्पक प्रचालन अभियंता नियम, २०११ व बाष्पक परिचर नियम, २०११ नुसार परीक्षक मंडळाची स्थापना करून परीक्षा घेण्याचे कार्यवाही या विभागामार्फत पार पाडण्यात येते. तसेच भारतीय बाष्पके विनियम, १९५० नुसार सांधात्याच्या (वेल्डरच्या) चाचण्या घेऊन त्यांना प्रमाणपत्रे देण्यात येतात. त्यामुळे मोठ्या प्रमाणात रोजगाराच्या संधी उपलब्ध होतात.

बाष्पके संचालनालयाची सन २०२०-२०२१ व सन २०२१-२०२२ च्या सप्टेंबर अखेर पर्यंतची प्रत्यक्ष आर्थिक माहिती.—

(१) भारतीय बाष्पके विनियम, १९५० :

सन २०२०-२०२१ या वर्षात नवीन बाष्पकांचे ३४१ नकाशे तपासले व सन २०२१-२०२२ च्या सप्टेंबर, २०२१ अखेर २१० नकाशे तपासले, नकाशे तपासणीसाठी अनुक्रमे ३१,५१,२,६० व २९,२२,१२०/- रुपये शुल्क प्राप्त झाले.

सन २०२०-२१ या वर्षात बांधणी चालू असलेल्या ३१/२४ बाष्पक/ मितोपयोजक निरीक्षण केले. या संदर्भात अनुक्रमे रुपये २९२२१२०/- व ६५०७२०/- फी आकारण्यात आली.

त्याचप्रमाणे सन २०२०-२०२१ या वर्षात व्हॉल्वज व ट्युब यांच्या २२० नकाशांची तपासणी केली च्या सप्टेंबर, २०२१ अखेर १३५ नकाशे तपासले. या संदर्भात अनुक्रमे ५,६०,३०० रुपये ६,५०,७२० फी वसूल केली तसेच सन २०२०-२०२१ या वर्षात १४६८ व सप्टेंबर, २०२१, १२४, बाष्प नलिका नकाशे तपासले. याचबरोबर रुपये १२,९१,५४० व रुपये २,६९,६०० अनुक्रमे शुल्क वसूल केले.

(२) बाष्पके अधिनियम, १९२३ व महाराष्ट्र बाष्पके नियम, १९६२ :

सन २०२०-२०२१ वर्षात २९८ बाष्पकांची व ४ मितोपयोजकांची नोंदणी केली व सन २०२१-२०२२ च्या सप्टेंबर, २०२१ अखेर १२६/२ बाष्पके/ मितोपयोजकांची नोंदणी केली. नोंदणी निरीक्षण शुल्क म्हणून अनुक्रमे रुपये १५,४४,०१८ व ८,३६,२३० वसूल केले. एकूण सन २०२०-२०२१ या वर्षात ३७१९ बाष्पके व ९८ मितोपयोजके तसेच सप्टेंबर २०२१ अखेर २१२५ बाष्पके व ६६ मितोपयोजके तपासली. या संदर्भात एकूण रुपये ३,९७,३२,१७२ व १,४०,९४,९०० इतके बाष्पके व मितोपयोजके यांचे मिळून निरीक्षण शुल्क वसूल केले. उपरोक्त काळात १८३५ व ४१३ नलिका मांडण्याच्या निरीक्षणासाठी भेटी दिल्या तर या संदर्भात निरीक्षण शुल्क म्हणून ३०,९९,८८५ व ११,९५,२९० रुपये वसूल केले, त्याचप्रमाणे उपरोक्त काळात ६३९१ व १९६३ जलदाबचाचण्या घेण्यात आल्या. तर २६८ व ११५ बाष्पदाब चाचण्या घेण्यात आल्या.

(३) बाष्पक प्रचालन नियम, २०११ व बाष्पक परिचर नियम, २०११ :

सन २०२०-२०२१ या कालावधीत कोविड-१९ मुळे या विभागामार्फत कोणत्याही परीक्षा घेण्यात आलेल्या नाहीत. त्यामुळे परीक्षा शुल्क निरंक आहे.

(४) राज्य योजना :

(०९)(१५) बाष्पके संचालनालयाचे बळकटीकरण व बाष्पके अधिनियमांची प्रभावी अंमलबजावणी (२२३० ५७८४) :—

भारतीय बाष्पके अधिनियम, १९२३ मध्ये संशोधित झालेला आहे. त्या अनुषंगाने महाराष्ट्र राज्यात ठिकठिकाणी जनजागृती कार्यक्रम आयोजित करण्यात येत असतात. संशोधित झालेल्या त्या कायदान्वये विविध आस्थापनांमध्ये काम करणारे कुशल व अकुशल कामगार, अभियंते व बाष्पकांचे मालक यांच्या जबाबदारी व कर्तव्ये यामध्ये आमूलाग्र बदल झालेला आहे. सदर योजनेसाठी सन २०२०-२०२१ साठी रुपये ५१,८२,१८४ इतका निधी खर्च करण्यात आला आहे. सन २०२१-२२ या चालू आर्थिक वर्षामध्ये सदर योजनेसाठी रुपये ७२,००,००० एवढा निधी मंजूर आहे.

बाष्पके संचालनालय संघटनात्मक तक्ता

मुख्य कार्यालय, मुंबई

१ संचालक, बाष्पके,

१ सह संचालक, बाष्पके,

१० उप संचालक,

कार्यकक्ष जिल्हे

(बृहन्मुंबई, ठाणे आणि रायगड)

३

१ प्रणाली विश्लेषक

१ रचना व कार्यपद्धती अधिकारी

४ अधीक्षक

१ तांत्रिक अधिकारी

२ वरिष्ठ तंत्र सहायक

५ कनिष्ठ तंत्र सहायक

विभागीय कार्यालये

पुणे

१ सह संचालक

४ उप संचालक

२ कनिष्ठ तंत्र सहायक

१ तांत्रिक अधिकारी

कार्यकक्ष जिल्हे

पुणे, सातारा.

नाशिक

१ सह संचालक

१ उप संचालक

कार्यकक्ष जिल्हे

नाशिक, धुळे,
जळगाव,
नंदुरबार.

सोलापूर

१ सह संचालक

१ उप संचालक

कार्यकक्ष जिल्हे

सोलापूर, उस्मानाबाद,
लातूर, नांदेड,
व हिंगोली.

नागपूर

१ सह संचालक

२ उप संचालक

कार्यकक्ष जिल्हे

नागपूर, भंडारा,
यवतमाळ, चंद्रपूर,
वर्धा, अमरावती,
अकोला, बुलढाणा,
गडचिरोली,
गोंदिया,
वाशिम.

अहमदनगर

१ सह संचालक

१ उप संचालक

कार्यकक्ष जिल्हे

अहमदनगर,
औरंगाबाद,
जालना, बीड,
परभणी.

कोल्हापूर

१ सह संचालक

२ उप संचालक

कार्यकक्ष जिल्हे

कोल्हापूर, सांगली,
रत्नागिरी व सिंधुदुर्ग.

कर्मचान्याविषयक गोषवारा

जोडपत्र / Annexure

पदे व वेतनमान दर्शविणारे विवरणपत्रे / Statement showing the posts and Pay Scales

पदनाम (१)	वेतनमान/ Scale of Pay (२)		पदसंख्या/ No. of Posts २०२०-२०२१ २०२१-२०२२ (३) (४)		Designation (१)
	Pay	Level			
राजपत्रित—					
संचालक बाष्पके	78,800-2,09,200	S-25	1	1	Director of Steam Boilers
सहसंचालक, बाष्पके	67,700-2,08,700	S-23	7	7	Joint Director of Steam Boilers
उपसंचालक, बाष्पके	56,100-1,77,500	S-20	20	20	Deputy Director of Steam Boilers
		एकूण	28	28	Total
राजपत्रित (गट ब) —					
रचना व कार्यपद्धती अधिकारी	41,800-1,32,300	S-15	1	1	Organisation of Method Officer
तांत्रिक अधिकारी	44,900-1,42,400	S-16	1	2	Technical Officer
प्रणाली विश्लेषक	44,900-1,42,400	S-16		1	System Analyst
		एकूण	2	4	Total
अराजपत्रित (गट क) —					
अधीक्षक	3,54,000-1,12,400	S-13	4	4	Superintendent
वरिष्ठ लिपिक	25,500-81,100	S-08	11	11	Senior Clerk
लिपिक टंकलेखक	19,900-63,200	S-06	32	27	Clerk-Typist
वरिष्ठ तंत्रसहायक	44,900-1,42,400	S-16	1	0	Senior Technical Assistant
कनिष्ठ तंत्रसहायक	38,600-1,22,800	S-14	7	7	Junior Technical Assistant
लघुलेखक (निम्नश्रेणी)	38,600-1,22,800	S-14	1	1	Stenographer (L.G.)
		एकूण	56	50	Total
वर्ग ४—					
दफ्तरी	16,600-52,400	S-03	2	2	Daftari
नाईक	16,600-52,400	S-03	2	2	Naik
चपराशी	15,000-47,600	S-01	23	18	Peon
		एकूण	27	22	Total
		एकूण बेरीज	113	104	Grand Total

तक्ता २ / TABLE 2

निरीक्षण	प्रत्यक्ष Actuals			Inspections
	२०२०-२०२१	२०२१-२०२२ १-४-२०२१ ते ३०-९-२०२१ सप्टेंबर, २०२१ अखेर	२०२२-२०२३ (Estimates)	
(१)	(२)	(३)	(४)	(१)
(१) बाष्पकांच्या नकाशांची तपासणी—				(1) Scrutiny of Boiler Drawings—
(१) वर्षाच्या सुरुवातीस शिल्लक असलेले नकाशे	(i) Drawing in arrears at the beginnings of the year.
(२) वर्षभरात मिळालेले नकाशे . .	341	210	1200	(ii) Drawing received during the year
(३) एकूण . .	341	210	...	(iii) Total
(४) वर्षभरात तपासण्यात आलेले नकाशे . .	341	210	...	(iv) Scrutinised during the year
(५) वर्षअखेर शिल्लक असलेले नकाशे . .	0	0	14000000	(v) Pending at the end of the year
(६) वरील संदर्भात वसूल केलेली फी (रुपये हजारांत)	7923800	5423967	13000000	(vi) Fees collected on account of the above (Rs. in thousand).
(२) बांधणी चालू असताना तपासलेले बाष्पक		24 बाष्पक/31 मिती	100	(2) While in Construction of Boiler Inspected—
(१) वरील संदर्भात वसूल करण्यात आलेली फी (रु. हजारांत).	3151260	2922120	4000000	(1) Fees collected on account of the above (Rs. in thousand).
(३) बाष्प, झडपा, व्हॉल्वज, टॅपस, स्ट्रेनर्स निरीक्षण				(3) Scrutinys of Drawings of valves, Traps
(१) वर्षाच्या सुरुवातीस शिल्लक असलेले नकाशे	(i) Drawings in arrears at the beginning of the year.
(२) वर्षभरात मिळालेले नकाशे . .	220	135	100	(ii) Drawing received during the year
(३) एकूण . .	220	135	...	(iii) Total
(४) वर्षभरात तपासण्यात आलेले नकाशे . .	220	135	...	(iv) Scrutinised during the year
(५) वर्षअखेर शिल्लक असलेले नकाशे . .	0	0	...	(v) Pending at the end of the year
(६) वरील संदर्भात वसूल करण्यात आलेली फी (रु. हजारांत)	(vi) Fees collected on account of the above
(७) निरीक्षण फी (रु. हजारांत)	560300	650720	7000000	(vii) Fees collected on account of the above (Rs. in thousands).
(४) स्टीम पाईपिंगच्या नकाशांची तपासणी—				(4) Scrutiny of Steam Pipe Drawings—
(१) वर्षाच्या सुरुवातीस शिल्लक असलेले नकाशे	(i) Drawings in arrears at the beginning of the year
(२) वर्षभरात मिळालेले नकाशे . .	1468	1243	3000	(ii) Drawing received during the year
(३) एकूण . .	1468	1243	...	(iii) Total
(४) वर्षभरात तपासण्यात आलेले नकाशे . .	1468	1243	...	(iv) Scrutinised during the year
(५) वर्षअखेर शिल्लक असलेले नकाशे . .	0	0	...	(v) Pending at the end of the year
(६) वरील संदर्भात वसूल करण्यात आलेली फी (रुपये हजारांत).	1291540	269600	4000000	(vi) Fees collected on account of the above

Note.—(i) The figure Shown at item (1) (i) above includes follow up drawings (i.e. previously approved drawings, resubmitted for approval because of minor changes) for which no fees are changed.

(ii) The figure shown at item (4) above is calculated on the length of piping shown in a drawing and has no direct relation with the number of drawings.

तक्ता ३ / TABLE 3

निरीक्षक	प्रत्यक्ष Actuals			Inspections
	२०२१-२०२२	२०२१-२०२२ १-४-२०२१ to ३०-०९-२०२१ सप्टेंबर २०२१ अखेर	२०२२-२०२३ (Estimates)	
(१)	(२)	(३)	(४)	(१)
(१) नोंदणी—				(1) Scrutiny of Boiler Drawings—
(अ) नोंदणी करण्यात आलेले एकूण बाष्पक व मिमतपयोजक.	298/4	126/2	200	.. (a) Total No. of boilers and economiser registration.
(ब) वसूल करण्यात आलेली नोंदणी निरीक्षण फी. (रुपये हजारांत)	1544018	836230	15000000	.. (b) Registration fees collected (Rs. in thousand).
(२) निरीक्षण—				(2) Inspection—
(अ) अंतर्गत व बाह्य निरीक्षणे झालेली एकूण बाष्पके.	3719	2125	4200	(a) Total No. of boilers inspected internally and externally.
(ब) योग्य आढळली	3332	1582 (b) Found in order
(क) दोष आढळले	387	543 (c) Defects noticed
(ड) पाठपुराव्याची कार्यवाही केली	387	543 (d) Follow up action taken
(इ) वसूल करण्यात आलेली फी (रुपये हजारांत)	39732172	14094900	34000000	.. (e) Inspection fees collected (Rs. in thousand)
(ई) निरीक्षण करण्यात आलेले एकूण मितीपयोजक	98	66	100	.. (a) Total No. of economisers inspected
(ग) योग्य आढळली	78	55 (b) Found in order
(ह) दोष आढळले	28	11 (c) Defects noticed
(फ) पाठपुराव्याची कार्यवाही केली	28	11 (d) Follow up action taken
(ज) वसूल करण्यात आलेली फी (रुपये हजारांत)	7505085	3,50,916	450000	.. (e) Inspection fees collected (Rs. in thousand).
३. बाष्पक, फीड आणि ब्ला ऑफ पाईप्सचे निरीक्षण—				(3) Inspection of Steam, feed and Blow off Pipes—
(अ) वाढीसाठी व बदली करण्यासाठी	1865	413	900	.. (a) Additions, Extensions and alterations.
(ब) योग्य आढळली	1793	413 (b) Found in order
(क) दोष आढळले	42	0 (c) Defects noticed
(ड) पाठपुराव्याची कार्यवाही केली	42	0 (d) follow up action taken
(इ) वसूल करण्यात आलेली फी (रुपये हजारांत)	3099885	1195290	2500000	.. (e) Inspection fees collected (Rs. in thousand).
४. जलदाब चाचण्या—				(4) Hydraulic test—
(अ) जलदाब चाचण्या	6391	1963	30000	.. (a) Hydraulic test
(ब) योग्य आढळल्या	6023	1894 (b) Found in order
(क) दोष आढळले	368	69 (c) Defects noticed
(ड) पाठपुराव्याची कार्यवाही केली	368	69 (d) Follow up action taken
५. बाष्पदाब चाचण्या—				(5) Steam tests—
(अ) बाष्पदाब चाचण्या	268	115	200	.. (a) Steam test
(ब) योग्य आढळल्या	249	113 (b) Found in order
(क) दोष आढळले	19	2 (c) Defects noticed
(ड) पाठपुराव्याची कार्यवाही केली	19	2 (d) Follow up action taken
६. महाराष्ट्र बाष्पक नियमांचे उल्लंघन—				(6) Breaches of provisions of the Maharashtra Boilers Rules, 1962—
(अ) खटले भरले	0 (a) Prosecutions filed
(ब) सिद्धपराध ठरविलेली प्रकरणे (b) Cases convicted
(ब) दोषमुक्त प्रकरणे (c) Cases acquitted

तक्ता ४ / TABLE 4

	प्रत्यक्ष Actuals			Examination	
	२०२१-२०२२	२०२१-२०२२	२०२२-२०२३ (अंदाजित)		
	(१)	(२)	(३)	(४)	(१)
(१) परीक्षेसाठी प्राप्त झालेले एकूण अर्ज					(1) Total No. of Applications Received
(अ) नैपुण्य अभियंता	0	0	900	..	(A) Proficiency
(ब) बाष्पक परिचर क्षमता	0	0	0	..	(B) Competency
(१) प्रथम वर्ग व	0	0	90		(1) 1st Class and
(२) द्वितीय वर्ग	0	0	1100	..	(2) 2nd Class.
(२) प्रमाणपत्र देण्यात आली					(2) Certificates issued—
(अ) नैपुण्य अभियंता	0	-	-	..	(A) Proficiency
(ब) बाष्पक परिचर क्षमता					(B) Competency
(१) प्रथम वर्ग व	0	0	-		(1) 1st Class and
(२) द्वितीय वर्ग	0	0	-	..	(2) 2nd Class.
(३) दोन्ही परीक्षांची वसूल करण्यात आलेली फी (रुपये हजारांत).	0	0	2580	..	(3) Examination fees collected. (Rs. in Thousand)

तबला / Table

वर्गीकरण	प्रत्यक्ष रकमा २०२०-२१		अर्थसंकल्प २०२१-२२		अर्थसंकल्पिय अंदाज २०२२-२०२३		Classification
	Actuals, 2020-2021		Budget Estimates, 2021-2022		Budget Estimates, 2022-2023		
	योजनेतर Non-Plan	योजनांतर्गत Plan	योजनेतर Non-Plan	योजनांतर्गत Plan	योजनेतर Non-Plan	योजनांतर्गत Plan	
(१)	(२)	(३)	(४)	(५)	(६)	(७)	(८)
योजनेतर (१०२)(०१)(१२) बाष्पके संचालनालय (२२३० ०५३२) (रुत्तमत). Non-Plan (102)(00)(02) Directorate of Steam Boliers (2230 0532) (Voted)							
योजनांतर्गत (०१)(१५) बाष्पके संचालनालयाचे बळकटीकरण व बाष्पके अधिनियमांची प्रभावी अंमलबजावणी (२२३० ५७८४) Plan State Schemes (00)(15) Strengthening of Directorate of Steam Boliers and effective implementation of Boliers Act, (2230 5784)							
(१) वेतन	6,39,92,808	0	3,43,90,144	0	9,17,69,064	...	(i) Salaries
(२) इतर	45,05,490	51,82,184	9,56,034	72,00,000	2,70,11,484,000	79,74,273	(ii) Other
एकूण (भारित)	6,84,98,298	51,82,184	3,53,46,178	72,00,000	11,87,80,548	79,74,273	Total (Charged)

औद्योगिक न्यायालय

(१) औद्योगिक न्यायालय	...	४१
(२) कामगार न्यायालय	...	४१
(३) वेतन मंडळे	...	४२
(४) कर्मचारी भरपाई आयुक्त	...	४२
(५) कर्मचारीविषयक सारांश	...	४५

१. औद्योगिक न्यायालय, महाराष्ट्र, मुंबई

मुंबई औद्योगिक संबंध अधिनियम, १९४६ च्या कलम १० व महाराष्ट्र कामगार संघटनांना मान्यता देण्याबाबत व अनुचित कामगार प्रथांना प्रतिबंध करण्याबाबत अधिनियम, १९७१ च्या कलम ४ अन्वये औद्योगिक न्यायालयाची स्थापना झालेली आहे. सध्या महाराष्ट्र राज्यात एकूण ३६ औद्योगिक न्यायालये अस्तित्वात असून मुंबई येथे १ अध्यक्ष व ८ सदस्य, नागपूर येथे ५, ठाणे येथे ३, पुणे व कोल्हापूर येथे प्रत्येकी २ सदस्य आणि नाशिक, औरंगाबाद, अमरावती, अहमदनगर, सोलापूर, जालना, सातारा, अकोला, यवतमाळ, जळगाव, चंद्रपूर, भंडारा, लातूर, धुळे व सांगली येथे प्रत्येकी १ अशी सदस्यांची पदे अस्तित्वात आहेत.

२. औद्योगिक न्यायालये मुख्यतः खालील कामगार कायद्यातील प्रकरणे हाताळतात :—

- (१) मुंबई औद्योगिक संबंध कायदा, १९४६
- (२) औद्योगिक कलह कायदा, १९४७
- (३) महाराष्ट्र कामगार संघटनांना मान्यता देण्याबाबत व अनुचित कामगार प्रथांना प्रतिबंध करण्याबाबत अधिनियम, १९७१.
- (४) उपदान प्रदान कायदा, १९७२ (अपील प्राधिकारी)
- (५) कामगार राज्य विमा कायदा, १९४८
- (६) महाराष्ट्र माथाडी कामगार व इतर श्रमजिवी कामगार (नोकरीचे नियमन व कल्याण) अधिनियम, १९६९ (अपील प्राधिकारी).

कामगार न्यायालये व कर्मचारी नुकसानभरपाई आयुक्त यांचे कार्यालयांत खालील कामगार कायद्यातील प्रकरणे हाताळतात :—

- (१) मुंबई औद्योगिक संबंध कायदा, १९४६
- (२) औद्योगिक कलह कायदा, १९४७
- (३) महाराष्ट्र कामगार संघटनांना मान्यता देण्याबाबत व अनुचित कामगार प्रथांना प्रतिबंध करण्याबाबत अधिनियम, १९७१.
- (४) उपदान प्रदान कायदा, १९७२
- (५) कर्मचारी नुकसानभरपाई कायदा, १९२३
- (६) वेतन प्रदान कायदा, १९३६
- (७) किमान वेतन कायदा, १९४८
- (८) बॉम्बे लेबर वेल्फेअर फंड्स अॅक्ट, १९५३
- (९) कामगार राज्य विमा कायदा, १९४८
- (१०) डब्ल्यू. जे. एम. पी. अॅक्ट, १९५५.
- (११) महाराष्ट्र माथाडी कामगार व इतर श्रमजिवी कामगार (नोकरीचे नियमन व कल्याण) अधिनियम, १९६९.

३. मुंबई औद्योगिक संबंध कायदा, १९४६ अंतर्गत ही औद्योगिक न्यायालये, महाराष्ट्र, राज्यातील वस्त्रोद्योग, रेशीम उद्योग, साखर, सहकारी पतपेढ्या इत्यादी उद्योगधंद्यातील औद्योगिक विवादाच्या प्रकरणावर निर्णय एच २४१२—७

देतात. ही न्यायालये महाराष्ट्र कामगार संघटनांना मान्यता देण्याबाबत व अनुचित कामगार प्रथांना प्रतिबंध करण्याबाबतची प्रकरणे हाताळतात. औद्योगिक न्यायालयाच्या अपील शाखेकडे कामगार न्यायालय, वेतन मंडळे, कामगार आयुक्त व प्रबंधक औद्योगिक संबंध अधिनियम यांनी दिलेल्या निर्णयाविरुद्ध मुंबई औद्योगिक संबंध कायदा, औद्योगिक सेवायोजन (स्थायी आदेश), महाराष्ट्र माथाडी, हमाल आणि श्रमजिवी अधिनियम, महाराष्ट्र कामगार संघटनांना मान्यता देण्याबाबत व अनुचित कामगार प्रथांना प्रतिबंध करण्याबाबत अधिनियम याखालील आदेशाविरुद्ध अपिले दाखल होतात. औद्योगिक विवाद कायदा, १९४७ च्या कलम ७(अ) अन्वये औद्योगिक न्यायालयांना शासनाने संदर्भित केलेल्या औद्योगिक विवादांच्या प्रकरणांची सुनावणी घेऊन निर्णय देण्याचा अधिकार देण्यात आलेला आहे.

४. महाराष्ट्र, राज्यातील कामगार न्यायालय, वेतन मंडळे व कर्मचारी भरपाई आयुक्त यांच्या कार्यालयावर औद्योगिक न्यायालयांना संपूर्ण नियंत्रणाचे अधिकार देण्यात आले आहेत.

कामगार न्यायालय, महाराष्ट्र, मुंबई

औद्योगिक न्यायालयांचे बळकटीकरण या योजनेतर्गत योजनेकरिता सन २०२०-२१ या वित्तीय वर्षासाठी, औद्योगिक न्यायालयांसाठी वातानुकूलित यंत्रणा, एअर कुलर, लेझर प्रिंटर, फर्निचर, वाहन, इ. खरेदीसाठी तसेच सातारा येथील इमारतीचे पुढील बांधकाम करण्यासाठी एकूण रु. ११६.०१ लक्ष इतकी तरतूद करण्यात आली आहे.

५. मुंबई औद्योगिक संबंध अधिनियम, १९४६ च्या ९ व महाराष्ट्र, कामगार संघटनांना मान्यता देण्याबाबत व अनुचित कामगार प्रथांना प्रतिबंध करण्याबाबत अधिनियम, १९७१ च्या कलम ६ अन्वये कामगार न्यायालयांची स्थापना झालेली आहे. सध्या महाराष्ट्र, राज्यात एकूण ४९ कामगार न्यायालये (३ कर्मचारी भरपाई आयुक्त धरून) अस्तित्वात असून मुंबई येथे ११ (३ कर्मचारी भरपाई आयुक्त धरून) नागपूर, ठाणे व पुणे येथे प्रत्येकी ४, अहमदनगर, कोल्हापूर, औरंगाबाद व नाशिक येथे प्रत्येकी २ आणि सोलापूर, आकोला, धुळे, जळगाव, लातूर, सांगली, चंद्रपूर, अमरावती, सातारा, जालना, यवतमाळ, रत्नागिरी, बुलढाणा, वर्धा, महाड, भंडारा, गोंदिया व नांदेड येथे प्रत्येकी १ अशी न्यायाधीशांची पदे अस्तित्वात आहेत.

६. उपरोक्त कामगार न्यायालये औद्योगिक संबंध कायदा, औद्योगिक विवाद कायदा, कामगार संघटनांना मान्यता देण्याबाबत व अनुचित कामगार प्रथांना प्रतिबंध करण्याबाबतच्या कायदांतर्गत कामगारांना कामावरून कमी केल्याबाबतच्या दाखल झालेल्या प्रकरणांवर निर्णय देतात. मालक व कामगार यांच्या संबंधाविषयी स्थायी आदेशानुसार घेतलेल्या निर्णयासंबंधी आणि संप, टाळेबंदी, व्यवसाय, धंदा किंवा बदल हे कायदेशी आहेत किंवा नाही हे ठरविण्याचे अधिकार कामगार न्यायालयांना आहेत. या व्यतिरिक्त ही कामगार न्यायालये कर्मचारी भरपाई कायदा, वेतन प्रदान कायदा, कामगार राज्य विमा कायदा, किमान वेतन कायदा, महाराष्ट्र माथाडी व श्रमजिवी

अधिनियम आणि मुंबई कामगार कल्याण निधी कायदांतर्गत येणारी प्रकरण हाताळतात. कामगारांचे दावे लवकरात लवकर निकाली काढण्याच्या दृष्टीने मेडीएशन कमिटीची स्थापना केलेली आहे. तसेच वेळोवेळी महालोकअदालत व राष्ट्रीय लोकअदालत भरवून जास्तीत जास्त दावे निकाली काढण्यात येतात, तसेच जेष्ठ नागरिक पक्षकार असलेले दावे प्राधान्याने निकाली काढण्यात येतात.

७. ऑक्टोबर, २०२० अखेर राज्यातील औद्योगिक न्यायालयात २१,५७८ आणि कामगार न्यायालयात ३५,२३३ प्रकरणे प्रलंबित होती.

८. दिनांक ६ डिसेंबर २००७ च्या अधिसूचनेद्वारे कोल्हापूर येथे एक औद्योगिक न्यायालय व अकोला येथे एक कामगार न्यायालय स्थापन करण्यात आले आहे. तथापि, अद्यापपर्यंत सदर न्यायालयांसाठी पदे मंजूर करण्यात आलेली नसल्याने न्यायालये कार्यान्वित झालेली नाहीत.

कामगार न्यायालयांचे बळकटीकरण या योजनांतर्गत योजनेकरिता सन २०२०-२१ या वित्तीय वर्षासाठी कामगार व औद्योगिक न्यायालयांसाठी वातानुकूलित यंत्रणा, लेझर प्रिंटर, फर्निचर, इ. खरेदीसाठी रुपये ८०,०१,००० इतकी तरतूद उपलब्ध करून देण्यात आलेली आहे.

वेतन मंडळे

सुती व रेशमी वस्त्रनिर्माण व साखर व सहकारी बँक उद्योगांकरिता वेतन मंडळे, महाराष्ट्र, मुंबई एकूण चार वेतन मंडळे आहेत :-

- (१) सुती वस्त्रनिर्माण वेतन मंडळ,
- (२) रेशमी वस्त्रनिर्माण वेतन मंडळ,
- (३) साखर उद्योगाकरिता वेतन मंडळ,
- (४) सहकारी बँक उद्योगाकरिता वेतन मंडळ,

मुंबई औद्योगिक संबंध अधिनियम, १९४६ अन्वये नेमलेली आहेत.

वेतन मंडळे त्रिपक्ष संस्था, मुंबई औद्योगिक संबंध अधिनियम, १९४६ अन्वये सुसूत्रीकरण, असूत्रीकरणविषयक विभागांची पुनर्रचना वेतनश्रेणी इत्यादी तांत्रिक स्वरूपाच्या बाबी किंवा विवाद निकालात काढण्यासाठी त्यांची स्थापना झाली आहे. वेतन मंडळाच्या बैठकी प्रतिदिन होत नसतात.

कर्मचारी भरपाई आयुक्त, मुंबई यांचे कार्यालय व न्यायालय

प्रस्ताविक :

कर्मचारी भरपाई कायदा, १९२४ पासून अंमलात आला आणि त्याबरोबर कर्मचारी भरपाई आयुक्त, मुंबई यांचे कार्यालय व न्यायालय अस्तित्वात आले. कर्मचारी भरपाई आयुक्त, मुंबई हे वेतन प्रदान अधिनियमान्वये व किमान वेतन अधिनियमान्वये प्राधिकारी म्हणून नियुक्त आहेत. कर्मचारी भरपाई कायदानुसार काम पाहण्यासाठी एक आयुक्त व दोन अपर आयुक्त अशी एकूण तीन आयुक्तांची न्यायालये आहेत. हे आयुक्त बृहन्मुंबई करिता वेतन प्रदान, किमान वेतन, कामगार कल्याण निधी व कामगार राज्य विमा अपिल अधिनियमान्वये प्राधिकारी आहेत. तसेच त्यांना कामगार न्यायालयाचे न्यायाधीश म्हणून प्राधिकार असून औद्योगिक कलह कायदा, औद्योगिक संबंध कायदा, महाराष्ट्र कामगार संघटनांना मान्यता देण्याबाबत व अनुचित कामगार प्रथांना प्रतिबंध करण्याबाबत कायदा, औद्योगिक सेवा योजन (स्थायी आदेश) कायदा, महाराष्ट्र माथाडी कामगार व इतर श्रमजिवी कामगार (नोकरीचे नियमन व कल्याण) कायदा, उपदान प्रदान कायदान्वये येणारे तंटे चालवितात.

भारत सरकार राजपत्र दिनांक २३ डिसेंबर २००९, भाग दोन अन्वये “श्रमिक भरपाई कायदा” या कायद्यामध्ये सुधारणा करण्यात येऊन सदर कायद्याचे नाव “कर्मचारी भरपाई कायदा” असे झाल्याने श्रमिक भरपाई आयुक्त, मुंबई या कार्यालयाचे नाव कर्मचारी भरपाई आयुक्त, मुंबई असे करण्यात आले.

सुती व रेशमी वस्त्रनिर्माण व साखर आणि सहकारी बँक उद्योगाकरिता वेतन मंडळे, महाराष्ट्र, मुंबई

वेतन मंडळे, मुंबई या कार्यालयात प्रलंबित असलेल्या व निकाली निघालेल्या

दिनांक १ जानेवारी २०२१ ते ३१ ऑक्टोबर २०२१ या कालावधीतील प्रकरणांचा तपशील

अ.क्र.	वेतन मंडळाचे नाव	दिनांक १ जानेवारी २०२१ रोजी प्रलंबित असलेली प्रकरणे	दिनांक १ जानेवारी २०२१ ते ३१ ऑक्टोबर २०२१ पर्यंत दाखल झालेली प्रकरणे	दिनांक १ जानेवारी २०२१ ते ३१ ऑक्टोबर २०२१ पर्यंत निकाली निघालेली प्रकरणे	दिनांक ३१ ऑक्टोबर २०२१ पर्यंत प्रलंबित प्रकरणे
(१)	(२)	(३)	(४)	(५)	(६)
१	सुती वस्त्रनिर्माण वेतन मंडळ	१७	०	०	१७
२	रेशमी वस्त्रनिर्माण वेतन मंडळ	०	०	०	०
३	साखर उद्योगाकरिता वेतन मंडळ	०	०	०	०
४	सहकारी बँक उद्योगाकरिता वेतन मंडळ.	४६	०	१०	३६
एकूण प्रकरणे		६३	०	१०	५३

सचिव,

वेतन मंडळे, मुंबई.

जोडपत्र ३ / ANNEXURE III

पदनाम	वेतनमान Scale of pay	वेतन मंडळे, मुंबई पदांची संख्या आणि वर्ष Name of the Industrial Court with number of post and years एकूण/ Total २०२१-२०२२ २०२२-२०२३	Designation
(1)	(2)	(3) (4)	(5)
	Rs.		
राजपत्रित, गट ब— सचिव .. 44,900-1,42,400	..	1 1	Gazetted, Class II— Secretary
	एकूण (अ) ..	1 1	Total (A)
राजपत्रित, गट क— लघुलेखक (निम्नस्तर) .. 38,600-1,22,800	..	1 1	Gazetted, Class III-“C” Stenographer (L.G.)
अराजपत्रित, गट क— मंडळ लिपिक .. 25,500-81,100	..	1 1	Non-Gazetted, Class III— Board Clerk
वरिष्ठ लिपिक/रोखपाल लिपिक .. 25,500-81,100	..	1 1	Sr. Clerk/Cashier
टंकलेखक .. 19,900-63,200	..	1 1	Clerk
टंकलेखक .. 19,900-63,200	..	1 1	Typist
	एकूण (ब) ..	5 5	Total (B)
अराजपत्रित, वर्ग चार— गट ड चपराशी .. 15,000-47,600	..	3 3	Non-Gazetted, Class IV— Peon
	एकूण (क) ..	3 3	Total (C)
	एकूण (अ+ब+क) ..	9 9	Total (A+B+C)

(४) कर्मचारीविषयक सारांश / (IV) Personnel Summary

जोड़पत्र १ / ANNEXURE I

पदनाम	वेतनमान Scale of pay	औद्योगिक न्यायालयातील पदांची संख्या आणि वर्ष Name of the Industrial Court with number of post and years	एकूण/ Total २०२१-२०२२ २०२२-२०२३		Designation
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	
Rs.					
राजपत्रित, वर्ग एक—					<i>Gazetted, Class I—</i>
अध्यक्ष	.. 57,700-1,230-58,930-1,380-67,210-1,540-72,290	.. 1	1	..	President
सदस्य	.. 51,550-1,230-58,930-1,380
प्रबंधक	.. 63,070.	.. 35	35	..	Member
अतिरिक्त प्रबंधक	.. 56,100-1,77,500	.. 1	1	..	Registrar
	.. 44,900-1,42,400	.. 1	1	..	Addl. Registrar
		एकूण (अ)	38	38	Total (A)
राजपत्रित, वर्ग दोन—					<i>Gazetted, Class II—</i>
उप प्रबंधक	.. 44,900-1,42,400	.. 3	3	..	Deputy Registrar
सहायक प्रबंधक	.. 44,900-1,42,400	.. 30	30	..	Asstt. Registrar
कनिष्ठ अन्वेषक अधिकारी	.. 44,900-1,42,400	.. 22	22	..	Jr. Investigating Officer
स्वीय सहायक	.. 47,600-1,51,100	.. 9	9	..	Personal Asstt.
		एकूण (ब)	64	64	Total (B)
अराजपत्रित, वर्ग तीन—					<i>Non-Gazetted, Class III—</i>
अधीक्षक	.. 41,800-1,32,300	.. 2	2	..	Superintendent
संशोधक सहायक	.. 41,800-1,32,300	.. 1	1	..	Research Asstt.
कनिष्ठ लेखापाल	.. 41,800-1,32,300	.. 1	1	..	Jr. Accountant
न्यायालय अधीक्षक	.. 41,800-1,32,300	.. 36	36	..	Clerk of the Court
लघुलेखक (उच्चस्तर)	.. 41,800-1,32,300	.. 28	28	..	Stenographer (H. G.)
वरिष्ठ लिपिक	.. 25,500-81,100	.. 30	30	..	Sr. Clerk
उच्चस्तर लिपिक	.. 25,500-81,100	.. 2	2	..	Upper Divn. Clerk
अभिलेखापाल	.. 25,500-81,100	.. 1	1	..	Record-Keeper
रोखपाल	.. 25,500-81,100	.. 1	1	..	Cashier
ग्रंथपाल	.. 21,700-69,100	.. 1	1	..	Labrarian
लघु टंकलेखक	.. 25,500-81,100	.. 20	20	..	Steno-Typist
कनिष्ठ लिपिक	.. 19,900-63,200	.. 5	5	..	Jr. Clerk
निम्नस्तर लिपिक	.. 19,900-63,200	.. 2	2	..	Lower Divn. Clerk
लिपिक-टंकलेखक	.. 19,900-63,200	.. 67	67	..	Clerk-Typist
टंकलेखक	.. 19,900-63,200	.. 3	3	..	Typist
लिपिक-दूरध्वनी चालक	.. 19,900-63,200	.. 1	1	..	Cl-cum-Tel. Operator
बेलीफ	.. 19,900-63,200	.. 31	31	..	Bailiff
वाहन चालक	.. 19,900-63,200	.. 22	22	..	Driver
		एकूण (क)	254	254	Total (C)
अराजपत्रित, वर्ग चार—					<i>Non-Gazetted, Class IV—</i>
चोपदार	.. 19,900-63,200	.. 1	1	..	Chobdar
हवालदार	.. 17,100-54,000	.. 35	35	..	Havildar
दफ्तरी	.. 17,100-54,000	.. 20	20	..	Daftary
चपराशी	.. 15,000-47,600	.. 72	72	..	Peon
पहारेकरी	.. 15,000-47,600	.. 23	23	..	Watchman
हमाल	.. 15,000-47,600	.. 2	2	..	Hamal
सफाईगार	.. 15,000-47,600	.. 2	2	..	Sweeper
		एकूण (ड)	155	155	Total (D)
		एकूण (अ+ब+क+ड)	511	511	Total (A+B+C+D)

जोडपत्र २ / ANNEXURE II

पदनाम	वेतनमान Scale of pay	कामगार न्यायालयातील पदांची संख्या आणि वर्ष Name of the Industrial Court with number of post and years एकूण/ Total २०२०-२०२१ २०२१-२०२२	Designation
(1)	(2)	(3) (4)	(5)
Rs.			
राजपत्रित, वर्ग एक—			<i>Gazetted, Class I—</i>
न्यायाधीश, कामगार न्यायालय	.. 39,530-920-40,450-1080- 49,090-1230-54,010	.. 46 46	Judge, Labour Court
	एकूण (अ)	46 46	Total (A)
राजपत्रित, वर्ग दोन—			<i>Gazetted, Class II—</i>
सचिव	.. 44,900-1,42,400	.. 6 6	Secretary
सहसचिव	.. 44,900-1,42,400	.. 1 1	Joint Secretary
	एकूण (ब)	7 7	Total (B)
अराजपत्रित, वर्ग तीन—			<i>Non-Gazetted, Class III—</i>
अधीक्षक	.. 41,800-1,32,300	.. 2 2	Supintendent
कनिष्ठ लेखापाल	.. 41,800-1,32,300	.. 1 1	Jr. Accountant
न्यायालय अधीक्षक	.. 41,800-1,32,300	.. 45 45	Clerk of the Court
लघुलेखक (निम्नस्तर)	.. 38,600-1,22,800	.. 46 46	Stenographer (L. G.)
वरिष्ठ लिपिक	.. 25,500-81,100	.. 26 26	Sr. Clerk
उच्चस्तर लिपिक	.. 25,500-81,100	.. 2 2	Upper Divn. Clerk
रोखपाल	.. 25,500-81,100	.. 2 2	Cashier
कनिष्ठ लिपिक/लिपिक	.. 19,900-63,200	.. 8 8	Jr. Clerk/Clerk
लिपिक-टंकलेखक	.. 19,900-63,200	.. 64 64	Clerk-Typist
टंकलेखक	.. 19,900-63,200	.. 4 4	Typist
बेलीफ	.. 19,900-63,200	.. 30 30	Bailiff
	एकूण (क)	230 230	Total (C)
अराजपत्रित, वर्ग चार—			<i>Non-Gazetted, Class IV—</i>
नाईक	.. 17,100-54,000	.. 46 46	Havildar
दफ्तरी	.. 17,100-54,000	.. 1 1	Daftary
चपराशी	.. 15,000-47,600	.. 72 72	Peon
पहारेकरी	.. 15,000-47,600	.. 25 25	Watchman
सफाईगार	.. 15,000-47,600	.. 1 1	Sweeper
	एकूण (ड)	145 145	Total (D)
	एकूण (अ+ब+क+ड)	428 428	Total (A+B+C+D)

तक्ता / Table

वर्गीकरण	प्रत्यक्ष रकमा २०२०-२१		अर्थसंकल्प २०२१-२२		सुधारलेले अंदाज २०२१-२२		अर्थसंकल्प २०२२-२३		Classification				
	Actual 2020-21		Budget Estimate 2021-22		Revised Estimate 2021-22		Budget Estimate 2022-23						
	योजनेतर योजनाअंतर्गत	एकूण	योजनेतर योजनाअंतर्गत	एकूण	योजनेतर योजनाअंतर्गत	एकूण	योजनेतर योजनाअंतर्गत	एकूण					
(१)	(२)	(३)	(४)	(५)	(६)	(७)	(८)	(९)	(१०)	(११)	(१२)	(१३)	(A) Activity Classification
	Non-Plan	Plan	Total	Non-Plan	Plan	Total	Non-Plan	Plan	Total	Non-Plan	Plan	Total	(101) (00) (01) Arbitration
(अ) कार्याचे वर्गीकरण--													
(१०१) (००) लवाद	27,23,12	0	27,23,12	42,92,24	0	42,92,24	44,51,22	0	44,51,22	46,55,82	0	46,55,82	(101) (00) (01) -----
(१०१) (००) कामगार न्यायालये	25,93,69	0	25,93,69	37,40,82	0	37,40,82	39,34,22	0	39,34,22	43,13,35	0	43,13,35	(101) (00) (02) Labour Court
(१०१) (००) वेतन मंडळे	40,22	0	40,22	40,32	0	40,32	45,24	0	45,24	1,66,24	0	1,66,24	(101) (00) (03) Wage Board
(१०१) (००) विशेष चौकशी समित्या	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	(101) (00) (04) Special Committee for enquiry.
(१०१) (००) औद्योगिक लवाद न्यायालय	0	1150	1150	0	1,16,01	1,16,01	1,16,01	1,16,01	1,16,01	2,85,52	2,85,52	2,85,52	(101) (00) (07) Court of Industrial Arbitration.
(१०१) (००) कामगार न्यायालये	0	662	662	0	80,01	80,01	80,01	80,01	80,01	2,05,51	2,05,51	2,05,51	(101) (00) (08) Labour Court
(१०१) (००) इमारत व इतर बांधकाम करण्याची अंमलबजावणी	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	(101) (00) (09) Labour Court
एकूण—(१०१) . .	5,35,703	1812	53,75,16	80,73,38	1,96,02	82,89,40	84,30,68	1,96,02	86,26,70	91,35,41	4,91,03	96,26,44	Total
(ब) उद्दिष्टनिहाय वर्गीकरण--													(B) Objective Classification
(१०१) (००) औद्योगिक लवाद न्यायालय													(101) (00) (01) Court of Industrial Arbitration.
पगार	25,86,00	0	25,86,00	39,97,97	0	39,97,97	41,01,42	0	41,01,42	42,49,95	0	42,49,95	... Salaries
इतर	1,37,12	0	1,37,12	2,94,17	0	2,94,17	3,49,80	0	3,49,80	4,05,87	0	4,05,87	... Others
एकूण—(१) . .	27,23,12	0	27,23,12	42,92,24	0	42,92,24	44,51,22	0	44,51,22	46,55,82	0	46,55,82	Total
(१०१) (००) कामगार न्यायालये													(101) (00) (02) Labour Court
पगार	25,03,39	0	25,03,39	35,46,99	0	35,46,99	36,22,27	0	36,22,27	40,52,13	0	40,52,13	... Salaries
इतर	90,29	0	90,29	1,93,83	0	1,93,83	3,11,95	0	3,11,95	2,61,22	0	2,61,22	... Others
एकूण—(२) . .	25,93,69	0	25,93,69	37,40,82	0	37,40,82	39,34,22	0	39,34,22	43,13,35	0	43,13,35	Total

तबला / Table

वर्गीकरण	प्रत्यक्ष रकमा २०१९-२०		अर्थसंकल्प २०२०-२१		सुधारलले अंदाज २०२०-२१		अर्थसंकल्प २०२१-२२		Classification	
	Actual 2019-20		Budget Estimate 2020-21		Revised Estimate 2020-21		Budget Estimate 2021-22		(A) Activity Classification	
(१)	योजनाअर्गत एकूण		योजनाअर्गत एकूण		योजनाअर्गत एकूण		योजनाअर्गत एकूण		(101) (00) (01) Arbitration	
	Non-Plan	Plan	Non-Plan	Plan	Non-Plan	Plan	Non-Plan	Plan	Total	Total
(२)	(३)	(४)	(५)	(६)	(७)	(८)	(९)	(१०)	(११)	(१२)
(१०१)(००)(०३) वेतन मंडळे										
पगार	...	34,96	...	36,22	...	36,22	...	44,17	44,17	...
इतर	...	5,26	...	4,10	...	9,02	...	1,22,07	1,22,07	...
एकूण-(३)	...	40,22	...	40,32	...	45,24	...	1,66,24	1,66,24	...
(०१)(००)(०४) विशेष चौकशी समित्या										
पगार
इतर
एकूण-(४)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
(१०१)(००)(०७) औद्योगिक लवाद न्यायालय										
पगार	1	...	1	...	1	1	...
इतर	...	19,87	...	1,16,00	...	1,16,00	...	1,16,00	2,85,51	...
एकूण-(७)	...	19,87	...	1,16,01	...	1,16,01	...	0	2,85,52	...
(१०१)(००)(०८) कामगार न्यायालये										
पगार	...	0	...	1	...	1	...	1	1	...
इतर	...	21,65	...	80,00	...	80,00	...	80,00	20,550	...
एकूण-(१०१)(०८)	0	21,65	...	80,01	...	80,01	...	0	20,551	...
(००)(१) इमारत व इतर बांधकाम कामगार क										
(क) वित्त व्यवस्थेची सधने
(०२) वित्तीय गरजा Financial Requirements

परिशिष्ट २/TABLE 2

वर्गीकरण	प्रत्यक्ष रकमा २०२०-२१		अर्थसंकल्प २०२१-२२		सुधारलले अंदाज २०२१-२२		अर्थसंकल्प २०२२-२३		Classification (A) Activity Classification (101) (00) (01) Arbitration
	Actual 2020-21	Budget Estimate 2021-22	Budget Estimate 2021-22	Revised Estimate 2021-22	Budget Estimate 2022-23	Budget Estimate 2022-23	Budget Estimate 2022-23		
	योजनेतर योजनाअंतर्गत एकूण Non-Plan Plan (२) (३)	योजनेतर योजनाअंतर्गत एकूण Total Non-Plan Plan (४) (६)	योजनेतर योजनाअंतर्गत एकूण Total Non-Plan Plan (७) (९)	योजनेतर योजनाअंतर्गत एकूण Total Non-Plan Plan (९) (१०)	योजनेतर योजनाअंतर्गत एकूण Total Non-Plan Plan (१२) (१३)	योजनेतर योजनाअंतर्गत एकूण Total Non-Plan Plan (१२) (१३)	योजनेतर योजनाअंतर्गत एकूण Total Non-Plan Plan (१२) (१३)		
(अ) कार्याचे वर्गीकरण--	3,30,56	3,30,56	3,73,35	2,41,56	3,16,86	3,16,86	3,16,86	A-Activity Classification-- (111) (00) (01) Workmen's Compensation Act	
(१११)(००)(०१) श्रमिक भरपाई कायदा								(111) (00) (02) Charges to connection with Employees Provident Fund and other Act.	
(१११)(००)(०२) कामगार भविष्यनिवाह निधी व इतर अधिनियम यासंबंधी खर्च								(111) (00) (03) Preparation of consumers Price Index Number.	
(१११)(००)(०३) ग्राहक किंमत निर्देशांक तयार करणे.								(111) (00) (04) Development Commissioner (Un-organised Labour)	
(१११)(००)(०४) विकास आयुक्त (असंघटित कामगार)								(111) (00) (05) Fund for the Pradikaran for Un-organised Labour (2230 1368)	
(१११)(००)(०५) असंघटित कामगारांच्या प्राधिकरणाकरिता निधी								(111) (00) (06) Payment of Premium of Janshree Vima Yojana for Un-organised Labour (22301377)	
(१११)(००)(०६) असंघटित कामगारांसाठी जमश्री विमा योजनेचे विम्याचे हप्ते.									
केंद्र पुरस्कृत योजना--									
(००)(०७) दारिद्र्य रेषेखालील असंघटित क्षेत्रातील कामगाराकरिता राष्ट्रीय स्वास्थ्य विमा योजनेचे हप्ते प्रमाण करणे.									
(००)(०८) दारिद्र्य रेषेखालील असंघटित क्षेत्रातील कामगारांकरिता राष्ट्रीय स्वास्थ्य विमा योजनेचे हप्ते प्रमाण करणे.									
(राज्य हिस्सा २५ टक्के) (२२३०५० पंचवार्षिक योजनांतर्गत योजना राज्य योजनांतर्गत योजना)									
(००)(०९) असंघटित कामगारांना स्मार्ट कार्ड देणे (२२३०५३२७).									
१७, संगणक खर्च									
(००)(१०) घरेलू कामगारांना स्मार्ट कार्ड (२२३०५३३६).									
३१, सहायक अनुदान (वेतनेतर)									
(००)(११) घरेलू कामगार कल्याण मंडळास सहायक अनुदान (२२३०५३४५).									

वर्गीकरण	प्रत्यक्ष रकमा २०२०-२१ Actual 2020-21		अर्थसंकल्प २०२१-२२ Budget Estimate 2021-22		सुधारलले अंदाज २०२१-२२ Revised Estimate 2021-22		अर्थसंकल्प २०२२-२३ Budget Estimate 2022-23		Classification (A) Activity Classification (101) (00) (01) Arbitration
	योजनेतर योजनाअंतर्गत Non-Plan (२)	एकूण Total (४)	योजनेतर योजनाअंतर्गत Non-Plan (५)	एकूण Total (७)	योजनेतर योजनाअंतर्गत Non-Plan (६)	एकूण Total (९)	योजनेतर योजनाअंतर्गत Non-Plan (१०)	एकूण Total (१२)	
३१, सहायक अनुदान (वेतनेतर) ३१, सहायक अनुदान (वेतने) ३१, सहायक अनुदान (वेतनेतर) (००) (१४) बाल कामगार प्रतिबंध अक्ट, १९८६. (२२३०५८२८) २६ जाहिरात व प्रसिद्धी									
एकूण-१०९									
(१०१) (००) (०१) श्रमिक भरपाई पगार कायदा	३,२४,८०	३,२४,८०	३,६०,८९	३,६०,८९	२,२६,९८	२,२६,९८	३,०१,९३	३,०१,९३	Voted (109)(00)(01) Commissioner for workmens
इतर	५७६	५७६	१२,४६	१२,४६	१४,५८	१४,५८	१४,५८	१४,५८	... Others
(१०९) (००) (०२) कामगार भविष्यनिर्वाह निधी व इतर अधिनियम यासंबंधी खर्च	३,३०,५६	३,३०,५६	३,७३,३५	३,७३,३५	२,४१,५६	२,४१,५६	३,१६,८६	३,१६,८६	Total (109)(00)(01) Charges in connection with Employees Provident and other Acts
पगार									Salaries
इतर									Other expenses
एकूण									Total
(१०९) (००) (०२) ग्राहक किंमत निर्देशांक तयार करणे									(109)(3)(01) Preparation of Consumer Price Index Number
पगार									Salaries
इतर									Other expenses
एकूण--(ब) (३)									Total (B) (iii)
(१०९) (००) (०४) विकास आयुक्त (असंघटीत कामगार)									(109)(00)(04) Development Commissioner (Un-organiseed Labour)
पगार									Salaries
इतर									Other expenses
एकूण									Total
(१०९) (००) (०५) असंघटीत कामगारांच्या प्राधिकरणाकारिता निधी									(109)(00)(05) Fund for Pradhikar for Un-organiseed Labour (2230 1368)
पगार									Salaries
इतर									Other expenses
(१०९) (००) (०६) असंघटीत कामगारांसाठी जनश्री विमा योजनेचे विम्याचे हप्ते									(109)(00)(06) Payment of Premium of Janashree Vima
एकूण									Total

**INDUSTRIAL COURT OF MAHARASHTRA AT MUMBAI STATEMENT SHOWING THE No. OF
CASES FILED DISPOSED OF AND PENDING IN INDUSTRIAL COURTS FOR THE
YEAR JANUARY 2019 TO 31ST OCTOBER 2021.**

Sr. No.	Name of the Court	Year	No. of Cases Pending on 1st January 2019	No. of Cases Filed During the Year	No. of Cases Disposed of during the Year	No. of Cases Pending at the end of October 2021
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
1	Industrial Court, Mumbai.	2019	2724	1346	1788	2282
		2020	2282	555	465	2372
		2021	2372	601	638	2335
2	Industrial Court, Nagpur.	2019	2150	761	1030	1881
		2020	1881	252	245	1888
		2021	1888	296	294	1890
3	Industrial Court, Pune.	2019	1856	683	584	1955
		2020	1955	520	289	2186
		2021	2186	447	277	2356
4	Industrial Court, Thane.	2019	1943	539	790	1692
		2020	1692	287	255	1724
		2021	1724	348	275	1797
5	Industrial Court, Kholhapur.	2019	996	521	493	1024
		2020	1024	253	110	1167
		2021	1167	384	168	1383
6	Industrial Court, Nashik.	2019	816	246	172	890
		2020	890	112	101	1005
		2021	901	166	62	885
7	Industrial Court, Aurangabad.	2019	1915	988	993	1910
		2020	1910	296	254	1952
		2021	1952	226	197	1981
8	Industrial Court, Amravati.	2019	901	251	208	944
		2020	944	161	38	1067
		2021	944	146	29	1061
9	Industrial Court, Ahmednagar.	2019	607	134	184	557
		2020	557	191	53	695
		2021	695	46	41	700
10	Industrial Court, Solapur.	2019	798	674	318	1154
		2020	1154	214	85	1283
		2021	1283	119	79	1323

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
11	Industrial Court, Jalna.	2019	1089	448	244	1293
		2020	1293	257	131	1419
		2021	1419	83	134	1368
12	Industrial Court, Akola.	2019	1164	327	258	1233
		2020	1233	196	104	1325
		2021	1325	327	110	1542
13	Industrial Court, Yeotmal.	2019	726	239	358	607
		2020	607	131	95	643
		2021	643	73	57	659
14	Industrial Court, Satara.	2019	464	226	95	595
		2020	595	106	76	625
		2021	625	66	83	608
15	Industrial Court, Jalgaon.	2019	146	53	56	143
		2020	143	42	38	147
		2021	147	39	35	151
16	Industrial Court, Chandrapur.	2019	206	145	166	185
		2020	185	80	9	256
		2021	256	65	7	314
17	Industrial Court, Bhandara.	2019	463	250	238	475
		2020	475	79	39	515
		2021	515	49	67	497
18	Industrial Court, Sagli.	2019	890	167	168	889
		2020	889	67	113	843
		2021	843	77	85	835
19	Industrial Court, Latur.	2019	585	400	222	763
		2020	763	96	89	770
		2021	770	196	165	801
20	Industrial Court, Dhule.	2019	199	110	169	140
		2020	140	272	172	240
		2021	240	43	106	177
GRAND TOTAL		2019	20638	8508	8534	20612
		2020	20612	4167	2761	22018
		2021	2021	22018	2985	22827

तक्ता १-चालू

कर्मचारी भरपाई कायदा / Office of the Commissioner for Employees Compensation, Mumbai

कायदा	वर्षाच्या सुरुवातीला असलेली प्रकरणे Cases pending at the Beginning of the year	दाखल झालेली प्रकरणे Receipt during the year 2019	निकालात निघालेली प्रकरणे Disposal during the year 2019	प्रलंबित प्रकरणे Pending on December 2019	Act
(१)	(२)	(३)	(४)	(५)	(६)
१ वेतन प्रदान कायदा	2	3	1	4	P.W. Act
२ किमान वेतन कायदा	..	0	0	0	M.W. Act
३ मुंबई कामगार कल्याण निधी कायदा	2	0	2	0	B.L.W.F. Act
४ श्रमिक भरपाई कायदा	330	144	211	263	W.C. Act
५ कामगार राज्य विमा अपील	3	1	3	1	E.S.I. Appeal
६ मुंबई औद्योगिक संबंध कायदा	56	12	30	38	B.I.R. Act
७ औद्योगिक कलह कायदा	946	211	502	655	I.D. Act
८ महाराष्ट्र कामगार संघांना मान्यता देण्याबाबत व अनुचित कामगार प्रथांना प्रतिबंध करण्याबाबत कायदा.	281	83	128	236	MRTU & PULP Act
९ उपदान प्रदान कायदा	172	226	129	269	P.G. Act
१० महाराष्ट्र माथाडी, हमाल आणि इतर श्रमजीवी कामगार नोकरीचे नियमन व कल्याण अधिनियम.	Maharashtra Mathadi, Hamal, other Manual Workers Regulation of Employment Welfare Act, 1969.
११ औद्योगिक सेवायोजन (स्थायी आदेश) कायदा.	Industrial Employment (Standing Orders) Act.
१२ विलंब माफीचा अर्ज	27	28	20	35	Condonation of Delay
एकूण	1819	708	1026	1501	Total

तक्ता १-चालू

कर्मचारी भरपाई कायदा / Office of the Commissioner for Employees Compensation, Mumbai

कायदा	वर्षाच्या सुरुवातीला असलेली प्रकरणे Cases pending at the Beginning of the year	दाखल झालेली प्रकरणे Receipt during the year 2020	निकालात निघालेली प्रकरणे Disposal during the year 2020	प्रलंबित प्रकरणे Pending on December 2020	Act
(१)	(२)	(३)	(४)	(५)	(६)
१ वेतन प्रदान कायदा	3	3	P.W. Act
२ किमान वेतन कायदा	M.W. Act
३ मुंबई कामगार कल्याण निधी कायदा	1	1	B.L.W.F. Act
४ श्रमिक भरपाई कायदा	263	61	55	269	W.C. Act
५ कामगार राज्य विमा अपील	1	2	..	3	E.S.I. Appeal
६ मुंबई औद्योगिक संबंध कायदा	38	..	10	28	B.I.R. Act
७ औद्योगिक कलह कायदा	655	58	104	609	I.D. Act
८ महाराष्ट्र कामगार संघांना मान्यता देण्याबाबत व अनुचित कामगार प्रथांना प्रतिबंध करण्याबाबत कायदा.	236	44	29	251	MRTU & PULP Act
९ उपदान प्रदान कायदा	269	285	59	495	P.G. Act
१० महाराष्ट्र माथाडी, हमाल आणि इतर श्रमजीवी कामगार नोकरीचे नियमन व कल्याण अधिनियम.	0	0	0	0	Maharashtra Mathadi, Hamal, other Manual Workers Regulation of Employment Welfare Act, 1969.
११ औद्योगिक सेवायोजन (स्थायी आदेश) कायदा.	0	0	0	0	Industrial Employment (Standing Orders) Act.
१२ विलंब माफीचा अर्ज	35	14	9	40	Condonation of Delay
एकूण	1501	464	266	1699	Total

तक्ता १-चालू

कर्मचारी भरपाई कायदा / Office of the Commissioner for Employees Compensation, Mumbai

कायदा	वर्षाच्या सुरुवातीला असलेली प्रकरणे Cases pending at the Beginning of the year	दाखल झालेली प्रकरणे Receipt during the year 2021	निकालात निघालेली प्रकरणे Disposal during the year 2021	प्रलंबित प्रकरणे Pending on December 2021	Act
(१)	(२)	(३)	(४)	(५)	(६)
१ वेतन प्रदान कायदा	3	0	1	2	P.W. Act
२ किमान वेतन कायदा	M.W. Act
३ मुंबई कामगार कल्याण निधी कायदा	1	0	0	1	B.L.W.F. Act
४ श्रमिक भरपाई कायदा	269	85	60	294	W.C. Act
५ कामगार राज्य विमा अपील	3	5	4	4	E.S.I. Appeal
६ मुंबई औद्योगिक संबंध कायदा	28	6	1	33	B.I.R. Act
७ औद्योगिक कलह कायदा	609	78	38	649	I.D. Act
८ महाराष्ट्र कामगार संघांना मान्यता देण्याबाबत व अनुचित कामगार प्रथांना प्रतिबंध करण्याबाबत कायदा.	251	38	35	254	MRTU & PULP Act
९ उपदान प्रदान कायदा	495	291	294	492	P.G. Act
१० महाराष्ट्र माथाडी, हमाल आणि इतर श्रमजीवी कामगार नोकरीचे नियमन व कल्याण अधिनियम.	0	0	0	0	Maharashtra Mathadi, Hamal, other Manual Workers Regulation of Employment Welfare Act, 1969.
११ औद्योगिक सेवायोजन (स्थायी आदेश) कायदा.	0	0	0	0	Industrial Employment (Standing Orders) Act.
१२ विलंब माफीचा अर्ज	40	18	25	33	Condonation of Delay
एकूण	1699	521	458	1762	Total

तक्ता २

	2019	2020	2021-Sep.	
कार्यवाहीची प्रकरणे—				Cases of Proceedings—
अ-कलम ८ खालील ठेवी				A-Deposit (Section 8)
(१) स्वखुशीने ठेवलेल्या ठेवीतील अर्ज				(i) No. of cases under voluntary Deposits.
(अ) मृत्यू	62	39	50	(a) Fatal
(ब) मार	16	5	6	(b) Disablement
(क) इतर	147	..	49	(c) Others
(२) वारसांच्या नातेवाईकांस वाटलेली एकूण रक्कम रुपये	158225633.88	67013303.5	72031231.5	(ii) Amount disbursed to workers dependents (Total amount Rs.)
(३) हक्कदार न आलेले एकूण अर्ज	(iii) No. of cases where no claimants came forward.
(४) मालकांस परत केलेली रक्कम (रुपये)	(iv) Amount refunded to employers.
(५) गुंतवलेली रक्कम (रुपये)	116123378	111636878.27	155323229	(v) Amount invested (Rs.)
ब-कलम १० च्या निवाड्यानुसार		23		B-Awards (Section 10)
(१) एकूण निवाडे	57	250	..	(i) Total No. of Awards
(२) (अ) अपघाती मृत्यूचे निवाडे	138	102	95	(ii) (a) No. of awards under fatal accidents.
(ब) मंजूर रुपये	..	91689017.5	..	(b) Amount awarded
(३) (अ) कायम दुखापतीचे निवाडे	197	143	92	(iii) (a) No. of awards under permanent disablement
(ब) प्रदान केलेली रक्कम	85249133.09	44998766.5	31684995.9	(b) Amount awarded
(४) (अ) तात्पुरत्या दुखापतीचे निवाडे	
(ब) चुकती केलेली रक्कम	8518353.48	1071264.8	3391223	
(क) कलम ७ खालील दुखापतीची प्रकरणे	3	
(ड) कलम ६ खालील पुनर्विलोकन झालेली प्रकरणे.	3	..	0	
(ई) कलम ३१ खालील भरपाईच्या वसुलीची प्रकरणे.	36	17	9	
(फ) इतर बाबी	9	..	13	
(ग) कोर्ट फी	410622	261538	483387	

१०
२०
२०
२०
२०
२०

(२) वित्तीय (ii) Financial Requirements

परिशिष्ट २
तक्ता / Table

वर्गीकरण	प्रत्यक्ष रकमा २०१८-१९		अर्थसंकल्प २०१९-२०		सुधारलेले अंदाज २०२०-२१		अर्थसंकल्प २०२१-२२		Classification			
	Actual 2018-19		Budget Estimate 2019-20		Revised Estimate 2020-21		Budget Estimate 2021-22					
	योजनेतर योजनाअंतर्गत	एकूण Total	योजनेतर योजनाअंतर्गत	एकूण Total	योजनेतर योजनाअंतर्गत	एकूण Total	योजनेतर योजनाअंतर्गत	एकूण Total				
(१)	(२)	(३)	(४)	(५)	(६)	(७)	(८)	(९)	(१०)	(११)	(१२)	(१३)
(अ) कार्याचे वर्गीकरण—												
रत्नात												
(१०९) (००) (०१) श्रमिक भरपाई कायदा	27976	..	27976	36089	..	36089	36089	..	36089
(१०९) (००) (०२) कामगार भविष्यनिवाह निधी व इतर अधिनियम यासंबंधी खर्च.	19.09	..	19.09	29.87	..	29.87	23.61	..	23.61	30.29
(१०९) (००) (०३) ग्राहक किंमत निर्देशांक तयार करणे.	40.72	..	40.72	54.13	..	54.13	54.13	..	54.13	59.81
(१०९) (००) (०४) विकास आयुक्त (असंचितत कामगार)	9.17	..	9.17	22.78	..	22.78	14.37	..	14.37	24.86
(१०९) (००) (०५) असंचितत कामगारांच्या प्राधिकरणाकरिता निधी.	..	99	99	..	10.00	10.00	..	9.00	9.00	..	1,00,00	1,00,00
(१०९) (००) (०६) असंचितत कामगारासाठी जनश्री विमा योजनेचे विम्याचे हत्ते.	..	1,99,99	1,99,99	..	1,51,80	1,51,80	..	1,51,80	1,51,80	..	2,50,00	2,50,00
(००) (०७) वारिष्ठ रेषेखालील असंचितत क्षेत्रातील कामगारांकरिता राष्ट्रीय स्वास्थ विमा योजनेचे हत्ते प्रमाण करणे.	2,88,36	..	2,88,36
(००) (०८) वारिष्ठ रेषेखालील असंचितत क्षेत्रातील कामगारांकरिता राष्ट्रीय स्वास्थ विमा योजनेचे हत्ते प्रमाण करणे.	..	9,66,64	9,66,64	..	11,15,20	11,15,20	..	10,03,68	10,03,68	..	11,00,00	11,00,00
(००) (०९) असंचितत कामगारांना स्मार्ट कार्ड देणे (२२३० ५३२७)
१७, संगणक खर्च
(००) (१०) घेतलू कामगारांना स्मार्ट कार्ड देणे (२२३० ५३३६)

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)
(१८) सहायक अनुदान (वैतन्तर)					1,50.00	1,50.00	1,50.00	1,35.00	1,35.00	1,35.00		6,50.00	
(१९) घरेलू कामगार कल्याण मंडळास सहायक अनुदान (२२३० ५३४५)													
३१ सहायक अनुदान (वैतन्तर)													
३५ सहायक अनुदान (वैतन्तर)													
(००) (१२) बालकामगारांच्या पालकांचे पुनर्वसन (२२३० ५३७२)													
३१ सहायक अनुदान (वैतन्तर)													
(००) (१३) बालकामगार प्रथा समूळ नष्ट करण्यासाठी जनजागृती कार्यक्रम (२२३० ५३८१)													
२६ जाहिरात व प्रसिद्धी													
(००) (१४) बालकामगार प्रतिबंध अक्ट, १९८६			...	24.85	24.85	36.00	36.00	...	6.00.00	6.00.00
२६ जाहिरात व प्रसिद्धी													
एकूण—(१०१)	60,18.09	54.44	60,72.53	75,81.52	1,96.02	77,77.54	82,65.30	1,96.02	84,61.32	10,54,096	2,00,02	1,07,40.98	Charged-Total-1109
भारत													
रत्नमत	1.63.68	80.83	16.44	5.91	14.27.00	2.91	2.0862	13.35.48	15.44.0	322.20	27.00.00	29	Voted
(१०१) (००) (०१) श्रमिक भरपाई पार कायदा	27976	27976	36089	36089	36089	36089	36089						(109) (00) (01) Commissioner for workmen's compensation Other expenses—
रत्नमत	1415	1415	1191	1191	1245	1245	1245	1245					Total
एकूण—	29391	29391	37280	37280	37334	37334	37334	37334					Total
(१०१) (००) (०२) कामगार भविष्यनिवर्ह निधी व इतर अधिनियम यासंबंधीचे खर्च वर्गीकरण—													(109) (00) (02) Charges of connection with Employees Provident Funds (ब) उद्दिष्टनिहाय and other Act—
पार	19.09	...	19.09	21	...	29.70	23.39	23.39	...	23.39	30.10	...	30.10
इतर	17	...	17	22	22	...	22	19	...	19
एकूण—	19.09	...	19.09	29.87	...	29.70	23.61	23.61	...	23.61	30.29	...	30.29

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)
(१०९) (००) (०३) ग्राहक किंमत निर्देशांक												
तयार करणे—												
पगार	40.35	...	40.38	53.68	...	53.68	53.68	...	53.68	59.35	...	59.35
इतर	0.34	...	0.34	45	...	45	45	...	45	26	...	26
एकूण—(ब) (३)	40.72	...	40.72	54.13	...	54.13	54.13	...	54.13	59.81	...	59.51
(६०९) (००) (०४) विकास आयुक्त (असंघटीत कामगार)												
पगार	6.91	...	6.91	16.19	...	16.19	12.00	...	12.00	17.97	...	17.97
इतर	2.26	...	2.26	6.59	...	6.59	2.37	...	2.37	6.69	...	6.69
एकूण—	9.17	...	9.17	22.78	...	22.78	14.37	...	14.37	24.86	...	24.86
(१०९) (००) (०५) असंघटीत कामगारांच्या प्रधिकरणकारिता निधी												
पगार		99	99	...	10.00	10.00	...	9.00	9.00	...	1.00.00	1.00.00
इतर												
(१०९) (००) (०६) असंघटीत कामगारसाठी जमश्री विमा योजनाचे विन्याये हजे												
पगार		1.99.99	1.99.99	...	1.1560	1.51.60	...	1.51.80	1.5180	...	2.50.00	2.50.00
इतर												

कार्यकारी विषयक सारांश
जोडपत्र/Annexure

पदनाम	वेतनमान Scale of Pay	पदांची संख्या No. of Posts and Year		Designation
		२०२०-२१	२०२१-२२	
१	२	३	४	५
कर्मचारी भरपाई आयुक्त, मुंबई यांचे कार्यालय, मुंबई/OFFICE OF THE COMMISSIONER FOR EMPLOYEES COMPENSATION, MUMBAI.				
(अ) राजपत्रित वर्ग एक		(A) Gazetted Class-I		
	39530-920-40450-			
आयुक्त	1080-49090-1230-54010	3	3	Commissioner
(ब) वर्ग दोन-				(B) Class-II
प्रबंधक	44900-142400	1	1	Registrar
अतिरिक्त प्रबंधक	44900-142400	1	1	Additional Registrar
	एकूण (अ+ब)	5	5	
(क) अराजपत्रित वर्ग तीन-		(C) Non-Gazetted Class-III		
सहायक प्रबंधक (अराजपत्रित)	44900-142400	2	2	Assistant Registrar
सहायक लेखपाल	41800-132300	1	1	Assistant Account Officer
न्यायालय लिपीक	41800-132300	3	3	Clerk of the Court
लघुलेखक (निम्न श्रेणी)	38600-122800	3	3	Stenographer (L.G.)
वरिष्ठ लिपीक	25500-81100	5	5	Senior Clerk
रोखपाल	19900-63200	2	2	Cashier
लिपीक-टंकलेखक	19900-63200	11	1	Clerk-typist
बेलिफ	19900-63200	2	2	Bailiff
	एकूण (क)	29	29	
(छ) वर्ग चार-		(D) Class-IV		
दप्तरी	17100-54000	1	1	Daptary
नाईक	17100-54000	1	1	Naik
शिपाई	15000-47600	7	7	Peon
	एकूण (ड)	9	9	

Commissioner for Employees
Compensation, Mumbai

कै. नारायण मेघाजी लोखंडे महाराष्ट्र श्रम विज्ञान संस्थेची सुधारित माहिती

उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग, शासन निर्णय क्र. संकीर्ण-२००७/प्र.क्र.५९५/कामगार-६, दिनांक १९ जुलै २००८ अन्वये महाराष्ट्र श्रम विज्ञान संस्थेच्या नावाचा विस्तार करून आता संस्थेचे नाव **कै. नारायण मेघाजी लोखंडे महाराष्ट्र श्रम विज्ञान संस्था** असे शासनाद्वारे करण्यात आलेले आहे. ही संस्था महाराष्ट्र शासनाची **कामगार** विषयातील पदव्युत्तर शिक्षण, प्रशिक्षण व संशोधन या संबंधात कार्य करणारी संस्था असून, ती मुंबई विद्यापीठाशी संलग्न आहे. तिची उद्दिष्टे खालीलप्रमाणे आहेत :-

(अ) कारखाना कायदा, १९४८ प्रमाणे **कल्याण अधिकारी** या पदाची कर्तव्ये चांगल्या पद्धतीने पार पाडता यावीत याकरिता आवश्यक व्यावसायिक प्रशिक्षण देणे.

(ब) औद्योगिक संबंध आणि व्यवस्थापन या क्षेत्रामध्ये व्यावसायिक व नेतृत्व गुण विकसित व्हावेत याकरिता खाजगी, सार्वजनिक व सहकार क्षेत्रामध्ये काम करणाऱ्यांसाठी प्रशिक्षण कार्यक्रमांचे आयोजन करणे.

(क) कामगार व त्यासंबंधित क्षेत्रातील विषयांबाबत संशोधन प्रकल्प हाती घेणे, ते पूर्ण करणे व त्याचे प्रकाशन करणे.

(ड) कामगार क्षेत्राचे व्यावसायिक स्थान व दर्जा वाढविण्यास हातभार लावणारे कार्यक्रम यांचे आयोजन करणे.

(२) या संस्थेकडून खालील अभ्यासक्रम घेतले जातात :-

कै. ना. मे. लोखंडे महाराष्ट्र श्रम विज्ञान संस्था, मुंबई येथे **मास्टर ऑफ लेबर स्टडीज (एम.एल.एस.)** आणि **कामगार संघटना व औद्योगिक संबंध पदविका** हे अभ्यासक्रम घेतले जातात. प्रादेशिक कामगार संस्था, नागपूर येथे सुद्धा मुंबईप्रमाणेच **मास्टर ऑफ लेबर स्टडीज (एम.एल.एस.)** हा अभ्यासक्रम घेण्यात येतो.

मुंबई विद्यापीठाने एप्रिल, १९९५ पासून या संस्थेला पीएच.डी. च्या पदवी अभ्यासक्रमाला मान्यता दिलेली होती. तथापि **श्रम विज्ञान क्षेत्रातील पीएच.डी.** या संस्थेच्या अभ्यासक्रमास शैक्षणिक वर्ष २०१२-२०१३ पासून कायमस्वरूपी मान्यता देण्यात आली. पीएच.डी. पदवीकरिता कामगार व मनुष्यबळ विकास धोरणासाठी पूरक ठरते अशा विषयांची निवड केली जाते. कामगारविषयक धोरणाची आखणी करताना संशोधनावर आधारित आवश्यक ती आदाने (**Inputs**) माहितीच्या स्वरूपात प्राप्त होऊ शकतील ही या पाठीमागची भूमिका आहे.

पदव्युत्तर पदवी घेतलेले संस्थेचे विद्यार्थी मानव संसाधन क्षेत्रात, महाराष्ट्रातील उद्योग क्षेत्रात, अनेक नामवंत कंपन्यांमध्ये **Vice President HRD, President HRD, Gen. Manager HRD** यांसारखी महत्त्वाची पदे भूषवीत असून, अन्य क्षेत्रातही संस्थेचे विद्यार्थी आघाडीवर आहेत. शिवाय कामगार क्षेत्रात संयुक्तिक नेतृत्व तयार होण्यास मदत होते.

(३) या संस्थेतील विद्यार्थ्यांची पदवी परीक्षा मुंबई विद्यापीठ घेते व पदविका परीक्षा संस्था घेते यातून प्रगती व आत्मविश्वास वाढवणारे निकाल दिसतात.

(४) ग्रामीण श्रम विज्ञान केंद्र

महाराष्ट्रातील कामगार विषयक शिक्षणाची वाढती व्याप्ती व वाटचाल लक्षात घेऊन एप्रिल, १९७९ मध्ये राज्य शासनाने परळ येथील महाराष्ट्र श्रम विज्ञान संस्थेत ग्रामीण श्रमविज्ञान केंद्र सुरू केले आहे. ग्रामीण श्रम बाजाराचा अभ्यास करून स्थानिक पातळीवर युवकांमध्ये आर्थिक नेतृत्व विकसित व्हावे या भूमिकेतून संस्था विविध ठिकाणी आर्थिक नेतृत्व विकास प्रशिक्षण शिबिरे घेण्यात येतात. या संस्थेच्या अंतर्गत कार्यरत असणाऱ्या ग्रामीण श्रम विज्ञान केंद्रातर्फे **आर्थिक नेतृत्व विकास प्रशिक्षण शिबीर** घेण्याचे प्रायोजित आहे.

स्थानिक पातळीवरील स्वयंसेवी संस्थांच्या/शैक्षणिक संस्थांच्या सहकार्यातून अशी शिबिरे आयोजित करण्यात येत असल्यामुळे, विविध समाज घटकांचा विकासाच्या प्रक्रियेतील सहभाग वाढतो. ही बाब सर्व समावेशक विकासाच्या उद्दिष्टपूर्तीसाठी (**Inclusive Growth**) पूरक ठरते अशी धारणा आहे. तसेच ग्रामीण श्रम विज्ञान केंद्रातर्फे कामगार विषयांशी निगडित मराठी व इंग्रजीमध्ये प्रासंगिक वृत्तांत प्रसिद्ध केले जातात.

संस्थेतर्फे कामगार आयुक्तांच्या कार्यालयातील अधिकाऱ्यांसाठी अल्प मुदतीचे निवासी कार्यक्रम पुढे चालू ठेवणे अपेक्षित आहे. शिवाय वेळोवेळी कामगार आणि औद्योगिक क्षेत्राशी संबंधित अशा विषयांवर चर्चासत्रे, परिसंवाद आयोजित करणे सुरू केले आहे. जेणेकरून विविध क्षेत्रांतील संबंधित मान्यवरांना एका ठिकाणी येऊन आपल्या विचारांची देवाण-घेवाण करता येऊ शकेल आणि त्यातून संस्थेला शैक्षणिकदृष्ट्या आणि शासनाला धोरणात्मक निर्णय घेण्याच्या दृष्टीने उपयुक्त माहिती मिळू शकेल.

राष्ट्रीय पातळीवर कार्यरत असलेल्या व्ही. व्ही. गिरी नॅशनल लेबर इन्स्टिट्यूटच्या सहकार्याने देखील संस्थेमध्ये प्रशिक्षण कार्यक्रम घेतले जातात.

व्ही. व्ही. गिरी नॅशनल लेबर इन्स्टिट्यूटच्या सहकार्याने - १७ व १८ ऑगस्ट २०२० या कालावधीत **Fundamentals of Labour Codes** या विषयावर दोन दिवसीय प्रशिक्षण कार्यक्रम या कालावधीत संस्थेमध्ये संपन्न झाला.

संस्थेद्वारे कामगार क्षेत्रातील अभ्यासक, संशोधक, कामगार नेते यांच्याकरिता दोन महत्त्वपूर्ण व्याख्याने आयोजित केली जातात. या व्याख्यानांचे स्वरूप प्रबोधनात्मक आहे. त्यापैकी एक व्याख्यान कै. नारायण मेघाजी लोखंडे यांच्या स्मृती दिना निमित्त दिनांक ९ फेब्रुवारी रोजी व गुलझारीलाल नंदा स्मृती व्याख्यान फेब्रुवारीमध्ये आयोजित केले जाते.

Industries, Energy and Labour Department/उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग
कै. नारायण मेधाजी लोखंडे महाराष्ट्र श्रमविज्ञान संस्था
Demand No. K-4/मागणी क्र. के-४

(Rs. in Thousand/रुपये हजारत)

Description	प्रत्यक्ष रकमा 2021-2022 Actuals	अर्थसंकल्पीय अंदाज		सुधारित अंदाज 2021-2022 Revised Estimates	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2022-2023 Budget Estimates	तपशील
		2021-2022 Budget Estimates	2021-2022 Budget Estimates			
(277) Education						
(00) (01) Maharashtra Labour Institute, Mumbai (2230 0639) (Committed)						
01, Salaries	57,49	1,93,90	1,93,90	01, वेतन
03, Overtime Allowances	2	5	5	03, अतिकालिक भत्ता
06, Telephone, Electricity and Water Charges	1,11	5,00	5,00	06, दूरध्वनी, वीज व पाणी शुल्क
10, Contractual Services	...	12,00	12,00	10, कंत्राटी सेवा
11, Domestic Travel Expenses	13	40	40	11, प्रवास खर्च
13, Office Expenses	1,84	3,80	3,80	13, कार्यालयीन खर्च
14, Rent, Rates and Taxes	...	20	20	14, भाडेपट्टी व कर
16, Publications	...	40	40	16, प्रकाशन
17, Computer Expenses	...	32	32	17, संगणकावरील खर्च
20, Other Administrative Expenses	...	50	50	20, इतर प्रशासकीय खर्च
24, Petrol, Oil, Lubricant	24, पेट्रोल, तेल, वंगण
26, Advertising and Publicity	...	40	40	26, जाहिरात
28, Professional Services	31	3,30	3,30	28, व्यावसायिक व विशेष सेवा वेतन
34, Scholarships/Stipends	...	5	5	34, शिष्यवृत्ती व विद्यावेतन
50, Other Charges	50, इतर खर्च
Total	60,90	2,20,32	2,20,32	एकूण
(00) (02) Expansion of Labour Institute at Mumbai (2230 0648) (Committed)						
01, Salaries	44,23	78,77	78,77	01, वेतन
03, Overtime Allowances	12	11	11	03, अतिकालिक भत्ता
06, Telephone, Electricity and Water Charges	33	1,60	1,60	06, दूरध्वनी वीज व पाणी शुल्क
10, Contractual Services	...	3,00	3,00	10, कंत्राटी सेवा
11, Domestic Travel Expenses	10	30	30	11, प्रवास खर्च
13, Office Expenses	81	1,63	1,63	13, कार्यालयीन खर्च
17, Computer Expenses	...	21	21	17, संगणकावरील खर्च
26, Advertising and Publicity	...	15	15	26, जाहिरात
Total	45,59	85,77	85,77	एकूण

Industries, Energy and Labour Department/उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग

कै. नारायण मेधाजी लोखंडे महाराष्ट्र श्रम विज्ञान संस्था
Demand No. K-4/मण्णी क्र. के-४

(Rs. in Thousand/रुपये हजाराल)

Description	प्रत्यक्ष रकमा	सुधारित अंदाज	अर्थसंकल्पिय अंदाज	तपशील
	2021-2022 Actuals	2021-2022 Revised Estimates	2022-2023 Budget Estimates	
(00) (03) Establishment of Centre for Rural Labour Studies (MILS) (2230 0657) (Committed)				(00) (03) महाराष्ट्र श्रम विज्ञान संस्थेमधील ग्रामीण अध्ययनातील अभ्यास केंद्र (2230 0657) (अनिवार्य)
01, Salaries	23,99	51,21	..	01, वेतन
03, Overtime Allowances	..	5	..	03, अतिकालिक भत्ता
06, Telephone, Electricity and Water Charges	13	1,10	..	06, दूरध्वनी, वीज व पाणी शुल्क
10, Contractual Services	..	4,00	..	10, कंत्राटी सेवा
11, Domestic Travel Expenses	8	28	..	11, प्रवास खर्च
13, Office Expenses	41	81	..	13, कार्यालयीन खर्च
16, Publications	..	15	..	16, प्रकाशने
17, Computer Expenses	..	21	..	17, संगणकावरील खर्च
28, Professional Services	..	1,00	..	28, व्यावसायिक व विशेष सेवा वेतन
Total	24,61	58,81	..	एकूण
(00) (04) Post Graduate Degree Course in Labour Studies at Regional Labour Institute (RLI) Nagpur (2230 0666) (Committed)				(00) (04) प्रादेशिक कामगार संस्था, नागपूर येथे कामगार विषयक अभ्यासक्रमातील पदव्युत्तर पदवी पाठ्यक्रम (2230 0666) (अनिवार्य)
01, Salaries	22,38	73,37	..	01, वेतन
02, Wages	53	56	..	02, मजुरी
06, Telephone, Electricity and Water Charges	47	2,00	..	06, दूरध्वनी, वीज व पाणी शुल्क
10, Contractual Services	11,66	8,49	..	10, कंत्राटी सेवा
11, Domestic Travel Expenses	..	20	..	11, प्रवास खर्च
13, Office Expenses	7,39	27,00	..	13, कार्यालयीन खर्च
14, Rent, Rates and Taxes	1,93	3,85	..	14, भाडेपट्टी व कर
16, Publications	..	50	..	16, प्रकाशने
17, Computer Expenses	..	2,12	..	17, संगणकावरील खर्च
20, Other Administrative Expenses	..	10	..	20, इतर प्रशासकीय खर्च
26, Advertising and Publicity	..	55	..	26, जाहिरात
28, Professional Services	..	3,30	..	28, व्यावसायिक व विशेष सेवा वेतन
34, Scholarships/Stipends	..	5	..	34, शिष्यवृत्ती व विद्यावेतन
Total	44,86	1,22,09	..	एकूण

Industries, Energy and Labour Department/उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग
कै. नारायण मेधाजी लोखंडे महाराष्ट्र श्रमविज्ञान संस्था
Demand No. K-4/भागणी क्र. के- ४

(Rs. in Thousand/रुपये हजाराल)

Description	प्रत्यक्ष रकमा	अर्थसंकल्पीय अंदाज	सुधारित अंदाज	अर्थसंकल्पीय अंदाज	तपशील
	2021-2022 Actuals	2021-2022 Budget Estimates	2021-2022 Revised Estimates	2022-2023 Budget Estimates	
(00) (12) Strengthening of Maharashtra Institute of Labour Studies (2230 5801) (Scheme)					(00) (12) महाराष्ट्र श्रमविज्ञान संस्थेचे बळकटीकरण (2230 5801) (कार्यक्रमावरील खर्च)
13, Office Expenses	...	0	0	...	13, कार्यालयीन खर्च
17, Computer Expenses	...	0	0	...	17, संगणकावरील खर्च
53, Major Work	12,00	1,21,00	1,21,00	...	53, मोठी बांधकामे
Total	12,00	1,21,00	1,21,00	...	एकूण

कार्यक्रम अंदाजपत्रके २०२२-२०२३ तयार करणे व मुद्रण करणे करीता कै. नारायण मेघाजी लोखंडे महाराष्ट्र श्रम विज्ञान संस्थेची सुधारीत माहिती

उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग शासन निर्णय क्र. संकीर्ण-२००७/ प्र.क्र.५९५/कामगार-६, दिनांक १९ जुलै, २००८ अन्वये महाराष्ट्र श्रम विज्ञान संस्थेच्या नावाचा विस्तार करून आता संस्थेचे नांव **कै. नारायण मेघाजी लोखंडे महाराष्ट्र श्रम विज्ञान संस्था**, असे शासनाद्वारे करण्यात आलेले आहे. ही संस्था महाराष्ट्र कामगार विषयातील पदव्युत्तर शिक्षण, प्रशिक्षण व संशोधन या संबंधात कार्य करणारी संस्था असून, ती मुंबई विद्यापीठाशी संलग्न आहे. तिची उद्दिष्टे खालीलप्रमाणे आहेत:-

(अ) कारखाना कायदा, १९४८ प्रमाणे **कल्याण अधिकारी** या पदाची कर्तव्ये चांगल्या पद्धतीने पार पाडता यावीत याकरिता आवश्यक व्यावसायिक प्रशिक्षण देणे.

(ब) औद्योगिक संबंध आणि व्यवस्थापन या क्षेत्रामध्ये व्यावसायिक व नेतृत्व गुण विकसित व्हावेत याकरिता खाजगी, सार्वजनिक व सहकार क्षेत्रामध्ये काम करणाऱ्यांसाठी प्रशिक्षण कार्यक्रमांचे आयोजन करणे.

(क) कामगार व त्यासंबंधित क्षेत्रातील विषयांबाबत संशोधन प्रकल्प हाती घेणे, ते पूर्ण करणे व त्याचे प्रकाशन करणे.

(ड) कामगार क्षेत्राचे व्यावसायिक स्थान व दर्जा वाढविण्यास हातभार लावणारे कार्यक्रम यांचे आयोजन करणे.

(२) या संस्थेकडून खालील अभ्यासक्रम घेतले जातात :-

कै. ना. मे. लोखंडे महाराष्ट्र श्रमविज्ञान संस्था, मुंबई येथे **मास्टर ऑफ लेबर स्टडीज** (एम.एल.एस.) आणि **कामगार संघटना व औद्योगिक संबंध पदविका** हे अभ्यासक्रम घेतले जातात. प्रादेशिक कामगार संस्था, नागपूर येथेसुद्धा मुंबईप्रमाणेच **मास्टर ऑफ लेबर स्टडीज** (एम.एल.एस.) हा अभ्यासक्रम घेण्यात येतो.

मुंबई विद्यापीठाने एप्रिल, १९९५ पासून या संस्थेला पीएच.डी. च्या पदवी अभ्यासक्रमाला मान्यता दिलेली होती. तथापि **श्रमविज्ञान क्षेत्रातील पीएच.डी.** या संस्थेच्या अभ्यासक्रमास शैक्षणिक वर्ष २०१२-२०१३ पासून कायमस्वरूपी मान्यता देण्यात आली. पीएच.डी. पदवीकरिता कामगार व मनुष्यबळ विकास धोरणासाठी पूरक ठरते अशा विषयांची निवड केली जाते. कामगारविषयक धोरणाची आखणी करताना संशोधनावर आधारित आवश्यक ती आदाने (**Inputs**) माहितीच्या स्वरूपात प्राप्त होऊ शकतील ही या पाठीमागची भूमिका आहे.

पदव्युत्तर पदवी घेतलेले संस्थेचे विद्यार्थी मानव संसाधन क्षेत्रात, महाराष्ट्रातील उद्योग क्षेत्रात, अनेक नामवंत कंपन्यांमध्ये **Vice President HRD, President HRD, Gen. Manager HRD** यांसारखी महत्त्वाची पदे भूषवीत असून, अन्य क्षेत्रातही संस्थेचे विद्यार्थी आघाडीवर आहेत. शिवाय कामगार क्षेत्रात संयुक्तिक नेतृत्व तयार होण्यास मदत होते.

(३) या संस्थेतील विद्यार्थ्यांची पदवी परीक्षा मुंबई विद्यापीठ घेते व पदविका परीक्षा संस्था घेते यातून प्रगती व आत्मविश्वास वाढवणारे निकाल दिसतात.

(४) **ग्रामीण श्रमविज्ञान केंद्र**

महाराष्ट्रातील कामगारविषयक शिक्षणाची वाढती व्याप्ती व वाटचाल लक्षात घेऊन एप्रिल, १९७९ मध्ये राज्य शासनाने परळ येथील महाराष्ट्र श्रमविज्ञान संस्थेत ग्रामीण श्रमविज्ञान केंद्र सुरू केले आहे. ग्रामीण श्रम बाजाराचा अभ्यास करून स्थानिक पातळीवर युवकांमध्ये आर्थिक नेतृत्व विकसित व्हावे या भूमिकेतून संस्था विविध ठिकाणी आर्थिक नेतृत्व विकास प्रशिक्षण शिबिरे घेण्यात येतात. या संस्थेच्या अंतर्गत कार्यरत असणाऱ्या ग्रामीण श्रमविज्ञान केंद्रातर्फे **आर्थिक नेतृत्व विकास प्रशिक्षण शिबिर** घेण्याचे प्रायोजित आहे.

स्थानिक पातळीवरील स्वयंसेवी संस्थांच्या/शैक्षणिक संस्थांच्या सहकार्यातून अशी शिबिरे आयोजित करण्यात येत असल्यामुळे, विविध समाज घटकांचा विकासाच्या प्रक्रियेतील सहभाग वाढतो. ही बाब सर्वसमावेशक विकासाच्या उद्दिष्टपूर्तीसाठी (**Inclusive Growth**) पूरक ठरते अशी धारणा आहे. तसेच ग्रामीण श्रमविज्ञान केंद्रातर्फे कामगार विषयांशी निगडित मराठी व इंग्रजीमध्ये प्रासंगिक वृत्तांत प्रसिद्ध केले जातात.

संस्थेतर्फे कामगार आयुक्तांच्या कार्यालयातील अधिकाऱ्यांसाठी अल्प मुदतीचे निवासी कार्यक्रम पुढे चालू ठेवणे अपेक्षित आहे. शिवाय वेळोवेळी कामगार आणि औद्योगिक क्षेत्राशी संबंधित अशा विषयांवर चर्चासत्रे, परिसंवाद आयोजित करणे सुरू केले आहे. जेणेकरून विविध क्षेत्रांतील संबंधित मान्यवरांना एका ठिकाणी येऊन आपल्या विचारांची देवाण-घेवाण करता येऊ शकेल आणि त्यातून संस्थेला शैक्षणिकदृष्ट्या आणि शासनाला धोरणात्मक निर्णय घेण्याच्या दृष्टीने उपयुक्त माहिती मिळू शकेल.

राष्ट्रीय पातळीवर कार्यरत असलेल्या व्ही. व्ही. गिरी नॅशनल लेबर इन्स्टिट्यूटच्या सहकार्यान देखील संस्थेमध्ये प्रशिक्षण कार्यक्रम घेतले जातात.

व्ही. व्ही. गिरी नॅशनल लेबर इन्स्टिट्यूटच्या १७ व १८ ऑगस्ट, २०२० या कालावधीत **Fundamentals Labour Codes** या विषयावर दोन दिवसीय प्रशिक्षण कार्यक्रम संस्थेमध्ये संपन्न झाला.

संस्थेद्वारे कामगार क्षेत्रातील अभ्यासक, संशोधक, कामगार नेते यांच्याकरिता दोन महत्त्वपूर्ण व्याख्याने आयोजित केली जातात. या व्याख्यानांचे स्वरूप प्रबोधनात्मक आहे. त्यापैकी एक व्याख्यान कै. नारायण मेघाजी लोखंडे यांच्या स्मृतीदिनानिमित्त दिनांक ९ फेब्रुवारी रोजी व गुलझारीलाल नंदा स्मृती व्याख्यान फेब्रुवारीमध्ये आयोजित केले जाते.

Industries, Energy and Labour Department/उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग

के. नारायण मेघाजी लोखंडे महाराष्ट्र श्रम विज्ञान संस्था

Demand No. K-4/मागणी क्र. के-४

(Rs. in Thousand/रुपये हजारत)

Description	प्रत्यक्ष रकमा	अर्थसंकल्पीय अंदाज	सुधारित अंदाज	अर्थसंकल्पीय अंदाज	तपशील
	2020-21	2021-22	2021-2022	2022-2023	
Actuals	Budget Estimates	Revised Estimates	Budget Estimates		
2020-21	2021-22	2021-22	2022-2023		
(277) Education					
(00) (01) Maharashtra Labour Institute, Mumbai (2230 0639) (Committed)					
01, Salaries	57,49	1,93,90	1,93,90	...	(अनिवार्य)
03, Overtime Allowances	2	5	5	...	०१, वेतन
06, Telephone, Electricity and Water Charges	1,11	5,00	5,00	...	०३, अतिकालिक भत्ता
10, Contractual Services	...	12,00	12,00	...	०६, दूरध्वनी, वीज व पाणी शुल्क
11, Domestic Travel Expenses	13	40	40	...	१०, कंत्राटी खर्च
13, Office Expenses	1.84	3.80	3.80	...	११, प्रवास खर्च
14, Rent, Rates and Taxes	...	20	20	...	१३, कार्यालयीन खर्च
16, Publications	...	40	40	...	१४, भाडेपट्टी व कर
17, Computer Expenses	...	32	32	...	१६, प्रकाशने
20, Other Administrative Expenses	...	50	50	...	१७, संगणकावरील खर्च
24, Petrol, Oil, Lubricant	...	-	-	...	२०, इतर प्रशासकीय खर्च
26, Advertising and Publicity	...	40	40	...	२४, पेट्रोल, तेल. वंगण
28, Professional Services	31	3,30	3,30	...	२६, जाहिरात
34, Scholarships/Stipends	...	5	5	...	२८, व्यावसायिक व विशेष सेवा वेतन
50, Other Charges	३४, शिष्यवृत्ती व विद्यावेतन
Total	60,90	2,20,32	2,20,32	...	५०, इतर खर्च

Industries, Energy and Labour Department/उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग
कै. नारायण मेघाजी लोखंडे महाराष्ट्र श्रम विज्ञान संस्था
Demand No. K-4/भागणी क्र. के-४

(Rs. in Thousand/रुपये हजाराल)

Description	प्रत्यक्ष रकमा 2020-21 Actuals 2020-21	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2021-22 Budget Estimates 2021-22	सुधारीत अंदाज 2021-22 Revised Estimates 2021-22	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2022-2023 Budget Estimates 2022-2023	तपशील
(00) (02) Expansion of Labour Institute at Mumbai (2230 0648) (Committed)					(००) (०२) मुंबई येथील कामगार संस्थेचा विस्तार (२२३० ०६४८)(अनिवार्य)
01. Salaries	44,23	78,77	78,77	...	०१. वेतन
03. Overtime Allowances	12	11	11	...	०३. अतिकालिक भत्ता
06. Telephone, Electricity and Water Charges	33	1,60	1,60	...	०६. दूरध्वनी वीज व पाणी शुल्क
10. Contractual Services	...	3,00	3,00	...	१०. कंत्राटी सेवा
11. Domestic Travel Expenses	10	30	30	...	११. प्रवास खर्च
13. Office Expenses	81	1,63	1,63	...	१३. कार्यालयीन खर्च
17. Computer Expenses	...	21	21	...	१७. संगणकावरील खर्च
26. Advertising and Publicity	...	15	15	...	२६. जाहिरात
Total	45,59	85,77	85,77	...	एकूण
(00) (03) Establishment Centre for Rural Labour Studies (MILS) (2230 0657) (Committed)					(००) (०३) महाराष्ट्र श्रम विज्ञान संस्थेमधील ग्रामीण अध्ययनातील अभ्यास केंद्र (२२३० ०६५७) (अनिवार्य)
01. Salaries	23,99	51,21	51,21	..	०१. वेतन
03. Overtime Allowances	...	5	5	..	०३. अतिकालिक भत्ता
06. Telephone, Electricity and Water Charges	13	1,10	1,10	..	०६. दूरध्वनी, वीज व पाणी शुल्क
10. Contractual Services	...	4,00	4,00	..	१०. कंत्राटी सेवा
11. Domestic Travel Expenses	8	28	28	..	११. प्रवास खर्च
13. Office Expenses	41	81	81	..	१३. कार्यालयीन खर्च
16. Publications	...	15	15	..	१६. प्रकाशने
17. Computer Expenses	...	21	21	..	१७. संगणकावरील खर्च
28. Professional Services	...	1,00	1,00	..	२८. व्यावसायिक व विशेष सेवा वेतन
Total	24,61	58,81	58,81	..	एकूण

Industries, Energy and Labour Department/उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग
कै. नारायण मेधाजी लोखंडे महाराष्ट्र श्रमविज्ञान संस्था
Demand No. K-4/भागणी क्र. के-४

(Rs. in Thousand/रुपये हजाराल)

Description	प्रत्यक्ष रकमा 2020-21 Actuals 2020-21	अर्थसंकल्पिय अंदाज 2021-22 Budget Estimates 2021-22	सुधारित अंदाज 2021-22 Revised Estimates 2021-22	अर्थसंकल्पिय अंदाज 2022-2023 Budget Estimates 2022-2023	तपशील
(00) (04) Post Graduate Degree Course in Labour Studies at Regional Labour Institute (RLI) Nagpur (2230 0666) (Committed)					(००) (०४) प्रवेशिक कामगार संस्था, नागपूर येथे कामगार विषयक अभ्यासक्रमातील पदव्युत्तर पदवी पाठ्यक्रम (२२३० ०६६६) (अनिवार्य)
01, Salaries	22,38	73,37	73,37	..	०१, वेतन
02, Wages	53	56	56	..	०२, मजुरी
06, Telephone, Electricity and Water Charges	47	2,00	2,00	..	०६, दूरध्वनी, वीज व पाणी शुल्क
10, Contractual Services	11,66	8,49	8,49	..	१०, कंत्राटी सेवा
11, Domestic Travel Expenses	..	20	20	..	११, प्रवास खर्च
13, Office Expenses	7,39	27,00	27,00	..	१३, कार्यालयीन खर्च
14, Rent, Rates and Taxes	1,93	3,85	3,85	..	१४, भाडेपट्टी व कर
16, Publications	..	50	50	..	१६, प्रकाशन
17, Computer Expenses	..	2,12	2,12	..	१७, संगणकावरील खर्च
20, Other Administrative Expenses	..	10	10	..	२०, इतर प्रशासकीय खर्च
26, Advertising and Publicity	..	55	55	..	२६, जाहिरात
28, Professional Services	..	3,30	3,30	..	२८, व्यावसायिक व विशेष सेवा वेतन
34, Scholarships/Stipends	..	5	5	..	३४, शिष्यवृत्ती व विद्यावेतन
Total	44,86	1,22,09	1,22,09	..	एकूण
(00) (12) Strengthening of Maharashtra Institute of Labour Studies (2230 5801) (Scheme)					(००) (१२) महाराष्ट्र श्रमविज्ञान संस्थेचे बळकटीकरण (२२३० ५८०१) (कार्यक्रमावरील खर्च)
13, Office Expenses	..	0	0	..	१३, कार्यालयीन खर्च
17, Computer Expenses	..	0	0	..	१७, संगणकावरील खर्च
53, Major Work	12,00	1,21,00	1,21,00	..	५३, मोठी बांधकामे
Total	12,00	1,21,00	1,21,00	..	एकूण

महाराष्ट्र कामगार कल्याण मंडळ

महाराष्ट्र कामगार कल्याण मंडळ

महाराष्ट्र कामगार कल्याण मंडळ ही निमशासकीय स्वायत्त संस्था, मुंबई कामगार कल्याण निधी अधिनियम, १९५३ च्या कलम ४ अन्वये स्थापन करण्यात आली. सदर अधिनियमाद्वारे महाराष्ट्र राज्यातील औद्योगिक कामगार, इतर कामगार आणि त्यांच्यावर अवलंबून असणारे कुटुंबिय यांच्यासाठी कल्याणकारी कार्यक्रम राबविण्याची जबाबदारी या मंडळावर सोपविण्यात आली आहे. मंडळावर शासनाने नियुक्त केलेले एकूण २६ प्रतिनिधी असतात. त्यामध्ये मालकांचे व कामगारांचे प्रत्येकी ६, स्त्री प्रतिनिधी ६ आणि स्वतंत्र ८ प्रतिनिधी असतात.

कल्याणकारी कार्यक्रम पार पाडण्यासाठी निधी उपलब्ध व्हावा म्हणून अधिनियमाच्या कलम ३ अन्वये निर्माण करण्यात आलेल्या " कामगार कल्याण निधी " मध्ये खालील बाबींचा समावेश होतो :-

- (१) कर्मचाऱ्यांकडून वसूल केलेल्या दंडाच्या सर्व रकमा.
- (२) कर्मचाऱ्यांना देय असलेल्या पण न दिलेल्या व (कलम ६-अ अन्वये) निधीकडे हस्तांतरित केलेल्या संचित रकमा.
- (३) दंडादाखल दिलेले कोणतेही व्याज (कलम ६-ब अन्वये).
- (४) अधिनियमाच्या कलम ६-बब अन्वये कारखाने, मुंबई दुकाने व संस्था अधिनियम, १९४८ च्या कलम २(ड) आणि कलम ८५ अंतर्गत येणारे कारखाने, मुंबई दुकाने व संस्था अधिनियम, १९४८ च्या अधिनियमानुसार जी पाच किंवा अधिक व्यक्तींची नेमणूक करित असेल अशी कोणतीही संस्था आणि मोटार परिवहन कामगार अधिनियम, १९६१ लागू होतो, असा मोटार परिवहन उपक्रम, मोटार बससेवा, ट्राममार्ग यात कामावर असलेल्या रु. ३,००० किंवा त्यापेक्षा कमी मासिक वेतन घेणाऱ्या प्रत्येक कामगारामागे प्रत्येक कामगारांकडून रु. ६, मालकाकडून रु. १८ व शासनाकडून रु. १२ आणि रु. ३,००० पेक्षा अधिक मासिक वेतन घेणाऱ्या प्रत्येक कामगारामागे प्रत्येक कामगारांकडून रु. १२, मालकाकडून रु. ३६ व शासनाकडून रु. २४ सहामाही त्रिपक्षीय अंशदान.
- (५) स्वेच्छेने दिलेली कोणतीही देणगी.
- (६) अधिनियमाच्या कलम ८ अन्वये कर्जाऊ घेतलेली कोणतीही रक्कम.
- (७) कोणत्याही प्रकारचे शासकीय कर्ज, सहाय्य अनुदान किंवा आर्थिक सहाय.
- (८) कलम ७(५) अन्वये हस्तांतरित केलेला कोणताही निधी.

महाराष्ट्र कामगार कल्याण मंडळ राज्यात उघडलेल्या विविध कामगार कल्याण केंद्राद्वारे कल्याणकारी कार्यक्रमाचे आयोजन करून कामगारांची सामाजिक, सांस्कृतिक, शैक्षणिक आणि क्रीडात्मक उन्नती साधण्याचा प्रयत्न करते. या कल्याणकारी कार्यक्रमांमध्ये :-

(अ) शैक्षणिक सुविधांसह सामुदायिक गरजा या अंतर्गत शिशु संस्कार शाळा, शिशु संगोपनालये व शिशु मंदिरे, शिवण वर्ग, सरकारमान्य रोजगार विनिमय (पूरक उद्योग, योजना) महिलांकरिता पूरक उद्योग, वाचनालये, ग्रंथालये व कामगार शिक्षण हे कार्यक्रम आयोजित केले जातात.

(ब) सांस्कृतिक व मनोरंजनात्मक कार्यक्रमांतर्गत राष्ट्रीय महोत्सव दिन, सोहळे, नाट्य व नाट्य महोत्सव, कामगारांच्या सहली व सफरी त्याचप्रमाणे सुरभी, भजन, लोकनृत्य व दशावतारी असे इतर कार्यक्रम आयोजित केले जातात.

१. खेळ व खेळ स्पर्धा या कार्यक्रमांतर्गत मंडळाच्या सर्व केंद्रांमधून खेळ व क्रीडा स्पर्धा आयोजित केल्या जातात. त्याचप्रमाणे शरीरसौष्ट्य स्पर्धा, कुस्ती स्पर्धा तसेच मैदानी व आंतरगृह क्रीडा स्पर्धा आयोजित केल्या जातात.

२. मंडळाचे विविध सोयींनी युक्त मुंबई, नागपूर आणि पुणे येथे असे तीन प्रकल्प कार्यान्वित आहे की ज्या ठिकाणी अद्यावत व्यायामशाळा, जलतरण तलाव व विविध कार्यक्रमांसाठी प्रेक्षकगृहाचीही सोय आहे.

३. मंडळ, विस्तार व विकास कार्यक्रमांतर्गत अपंगांकरिता उद्योग, प्रशिक्षण, साखर कारखाने परिसरामध्ये कामगार कल्याण केंद्र चालविणे, कामगार पाल्यांना शैक्षणिक शिष्यवृत्त्या, उच्च शिक्षणासाठी परदेशी जाणाऱ्या कामगार पाल्यांना विशेष शिष्यवृत्ती आणि कामगार कुटुंबियांस राष्ट्रीय स्तरावर क्रीडा शिष्यवृत्ती, स्वयंरोजगार प्रशिक्षण शिबिरे, शालांत परीक्षा मार्गदर्शन, संगणक प्रशिक्षण वर्ग, अॅथलेटिक स्पोर्ट्स मीट, औद्योगिक कामगारांसाठी राज्यस्तरीय कबड्डी स्पर्धा, त्याचप्रमाणे राज्यस्तरीय कामगार साहित्य संमेलन, गुणवंत कामगार कल्याण पुरस्कार, महिला बचत गट, बालसेवा कुल व कामगार महिला विकास योजनेअंतर्गत अनुदान तत्वावर शिवणयंत्रे पुरविणे, कामगार आरोग्य शिक्षणांतर्गत एड्स व क्षयरोग निर्मुलन इ. प्रमुख कार्यक्रमांचा समावेश असून असाध्य रोग सहायता योजनेंतर्गत हृदयविकार, कर्करोग व किडनी पिडीतांना अर्थसहाय्य, नेत्र चिकीत्सा शिबिरामार्फत चष्मे वाटप कार्यक्रम आहे.

अपघात होऊन विकलांग झालेल्या कामगारांसाठी त्याचप्रमाणे कामगाराने आत्महत्या केल्यास त्यांच्या कुटुंबियांना आर्थिक अर्थसहाय्य. तसेच मंडळाने कामगारांच्या मुलांसाठी वसतीगृहे बांधण्याचा निर्णय घेतला आहे. त्याचप्रमाणे कामगारांच्या मुलांना व्यवसायिक प्रशिक्षण म्हणून वाहन चालक प्रशिक्षण मंडळामार्फत देण्याची सुविधा निर्माण केली आहे. तसेच प्रशिक्षण वर्ग सुरू केले आहेत.

उपरोक्त सर्व कार्यक्रम, मंडळ आपल्या कामगार कल्याण केंद्रांमार्फत आयोजित करते. ऑक्टोबर २०२१ अखेर कामगार कल्याण केंद्रांची संख्या २२४ इतकी आहे.

महाराष्ट्र कामगार कल्याण मंडळाने २०२०-२१ या मागील आर्थिक वर्षात उत्पन्न रु. ९५११.५९ लाख व कल्याणकारी कार्यक्रम खर्च रु. ९५११.५९ लाख अंदाजित केला होता. त्यामानाने प्रत्यक्ष रु. ८१७४.५९ लाख महसूल प्राप्त झाला व वेतन भत्ते व प्रशासकीय खर्चासह कल्याणकारी कार्यक्रम खर्च रु. ६४१३.९३ लाख झाला होता. तसेच २०२१-२२ या चालू आर्थिक वर्षामध्ये एकूण महसूल रु. १६१३६.०८ लाख अपेक्षित केला असून खर्च रु. १६१३६.०८ लाख अपेक्षित केला आहे. त्यामानाने सप्टेंबर, २०२१ पर्यंत संपलेल्या सहा महिन्यात प्राथमिक आकडेवारीनुसार एकूण उत्पन्न रु. ३४८५.१८ लाख प्राप्त झाले असून वेतन भत्ते व प्रशासकीय खर्चासह कल्याणकारी कार्यक्रम खर्च रु. २०९४.०२ लाख झालेला आहे.

विस्तार व विकास कार्यक्रमांतर्गत कामगार कल्याण केंद्रे, इमारत बांधकामासाठी आर्थिक वर्ष २०२१-२२ साली अर्थसंकल्पात रु. १,०००.०० लाखांची तरतूद सूचविलेली आहे.

सदर तरतूदीतून मंडळाचे अपूर्ण बांधकामे पूर्ण करण्यासाठी तरतूद करण्यात आली आहे.

उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग (खुद)

(१) प्रस्तावना	. .	७५
(२) ई-गव्हर्नन्स प्रकल्प	. .	७५
(३) कर्मचारीविषयक गोषवारा	. .	७६
(४) संघटनात्मक तक्ता	. .	७७

१. प्रस्तावना

दिनांक १ जुलै १९७५ पूर्वी या विभागाचे नाव उद्योग व कामगार विभाग असे होते, तत्पूर्वीच्या उद्योग व सहकार विभागांचे उद्योग कक्ष व कामगार व समाजकल्याण विभागाचे कामगार कक्ष एकत्रित करून उद्योग व कामगार विभाग असे नामाभिधान दिनांक १ मे १९६० रोजी करण्यात आले होते.

पाटबंधारे व वीज विभागाकडून जलविद्युत जनरेशन हा विषय या विभागाकडे वर्ग करण्यात आला. हा नवीन विषय या विभागाकडे वर्ग करण्यात आल्यामुळे ह्या विभागाचे नामाभिधान उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग असे करण्यात आले.

२. उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभागात प्रभागनिहाय मंजूर कार्यासनांची संख्या खालीलप्रमाणे आहे :-

(१) उद्योग प्रभाग	९ कक्ष
(२) ऊर्जा प्रभाग	६ कक्ष
(३) कामगार प्रभाग	११ कक्ष
(४) प्रशासन प्रभाग	७ कक्ष (प्रशासन १ ते ५, नोंदणी शाखा, रोख शाखा).

कामगार प्रभागात सर्वाधिक कार्यासने कार्यरत असल्याने, सामान्य प्रशासन विभागाच्या दिनांक ९ मार्च २०११ रोजीच्या परिपत्रकान्वये आस्थापना संबंधीचे कामकाज (प्रशासन प्रभाग) प्रधान सचिव/सचिव (कामगार) यांच्याकडे सोपविण्यात आले आहे.

ई-गव्हर्नन्स उपक्षेत्राखालील महत्त्वाच्या योजनांची थोडक्यात माहिती पुढीलप्रमाणे :-

कामगार विभागांतर्गत ई-गव्हर्नन्स प्रकल्प :-

१०.१३६ सदर योजनेसाठी वार्षिक योजना २०२०-२१ करीता रुपये २००.०० लाख नियतव्यय मंजूर करण्यात आला आहे. वार्षिक योजना सन २०२१-२२ मध्ये रुपये १००.०० लाख इतका नियतव्यय कामगार विभागाच्या ई-गव्हर्नन्स प्रकल्पासाठी प्रस्तावित करण्यात आला आहे.

१०.१३७ कामगार विभागांतर्गत, कामगार आयुक्त, औद्योगिक सुरक्षा व आरोग्य संचालनालय व बाष्के संचालनालयामाफत हाताळण्यात येणाऱ्या महाराष्ट्र दुकाने व आस्थापना अधिनियम, कंत्राटी कामगार अधिनियम, विडी व सिगार अधिनियम, इमारत व इतर बांधकाम मजूर अधिनियम, मोटार परिवहन कामगार अधिनियम, कारखाने अधिनियम व बाष्पके अधिनियम या सात कायद्यांतर्गत पुरविण्यात येणाऱ्या एकूण ४० सेवा ऑनलाईन पद्धतीने पुरविण्यात येत आहेत.

१०.१३७.१ कामगार व्यवस्थापन प्रणाली :-

कामगार विभागाचे काम ऑनलाईन करण्याकरिता कामगार विभागांतर्गत एकात्मिक कामगार व्यवस्थापन प्रणाली राबविण्याबाबतचा प्रस्ताव विभागाच्या विचाराधीन आहे.

सद्यःस्थितीत, खालील कामगार कायद्यांतर्गत नोंदणीकरण, नूतनीकरण, इ. कामे महाकामगार या शासनाच्या संकेतस्थळावरून महाऑनलाईनमाफत करण्यात येत आहेत :-

- (१) महाराष्ट्र दुकाने व आस्थापना अधिनियमांतर्गत नोंदणीकरण व सुधारणा.
- (२) कंत्राटी कामगार (नियमन व निर्मूलन) अधिनियमांतर्गत मुख्य मालकाचे नोंदणीकरण व सुधारणा तसेच कंत्राटदाराचे परवाना नूतनीकरण व सुधारणा.
- (३) महाराष्ट्र कामगार कल्याण निधी अधिनियम, १९५३ अंतर्गत मालक व कामगार नोंदणीकरण व निधी संकलन.
- (४) इमारत व इतर बांधकाम कामगार अधिनियमांतर्गत मालकाचे नोंदणीकरण व सुधारणा.
- (५) विडी व सिगार कामगार अधिनियमांतर्गत मालकाला परवाना देणेबाबत.
- (६) आंतरराज्य स्थलांतरित कामगार अधिनियमांतर्गत मालकाचे नोंदणीकरण.
- (७) कारखाने अधिनियमांतर्गत परवाना नोंदणीकरण व इतर बाबी.
- (८) यादृच्छिक कारखाने निरीक्षण व संबंधित बाबी.
- (९) कामगार कायद्यांतर्गत तक्रार निवारणाच्या बाबी.
- (१०) बाष्पके अधिनियम, १९२३, महाराष्ट्र बाष्पके नियम, १९६२ व महाराष्ट्र मितोपयोजक नियम, १९६५ अंतर्गत नोंदणीकरण, नूतनीकरण व निरीक्षण.

१०.१३७.२ वृक्ष लागवड व संगोपन :-

या महत्त्वाकांक्षी प्रकल्पाकरिता कामगार प्रभागातर्फे मागणी क्र. के-३ अंतर्गत (२४०६ ए ४८१) हे नवीन लेखाशिर्ष तयार करून सन २०२०-२१ या आर्थिक वर्षाकरिता रु. ३१ लाख इतक्या निधीची तरतूद करण्यात आली आहे.

३. कर्मचारीविषयक गोषवारा
३४५१, सचिवालय—आर्थिक सेवा

पदनाम Designation	पदसंख्या		
	२०१७-१८ 2017-18	२०१८-१९ 2018-19	
राजपत्रित—			<i>Gazetted—</i>
प्रधान सचिव	3	3	Principal Secretary
सचिव	Secretary
सहसचिव	3	3	Jt. Secretary
उप सचिव	6	6	Dy. Secretary
अवर सचिव	10	10	Under Secretary
कक्ष अधिकारी	29	29	Section Officer
निवडश्रेणी लघुलेखक	1	1	S.G. Stenographer
वरिष्ठ स्वीय सहायक	1	1	S.P.A.
एकूण	53	53	Total
अराजपत्रित, वर्ग ब आणि क—			<i>Non-Gazetted, Class II and III—</i>
सहायक कक्ष अधिकारी	75	75	Assistant Section Officer
रोख लेखापाल	1	1	Cash Accountant
सहायक लेखाधिकारी	1	1	Asst. Account Officer
उच्च श्रेणी लघुलेखक	12	12	H.G. Stenographer
निम्न श्रेणी लघुलेखक	12	12	L.G. Stenographer
लघु टंकलेखक	10	10	Steno-Typist
लिपिक/लिपिक टंकलेखक/टंकलेखक	72	72	Clerk/Clerk Typist/Typist
वाहन चालक	4	4	Driver
संशोधन सहायक	1	1	Research Assistant
एकूण	188	188	Total
वर्ग ४—(प्रशा-४)			<i>Class IV—</i>
हवालदार	1	1	Havaldar
नाईक	4	4	Naik
रोनियो चालक	2	2	Roneo-Peons
शिपाई	32	32	Peons
झेरोक्स यंत्र चालक	2	2	Xerox-Machine Operator
एकूण	41	41	Total
एकूण—बेरीज	282	282	Grant Total

वर्ग-४ ची माहिती प्रशा-४ कडून होईल.

४. उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभागांचा संघटनात्मक तक्ता (खुद्द)

प्रधान सचिव (उद्योग)	प्रधान सचिव (ऊर्जा)		प्रधान सचिव (कामगार व प्रशासन)	
उद्योग कक्ष	पारंपरिक ऊर्जा कक्ष	अपारंपरिक ऊर्जा कक्ष	कामगार कक्ष	प्रशासन कक्ष
२ सह सचिव	० सह सचिव	१ उप सचिव	१ सह सचिव	१ अवर सचिव
१ उप सचिव	२ उप सचिव	० अवर सचिव	२ उप सचिव	७ कक्ष अधिकारी
३ अवर सचिव	३ अवर सचिव	२ कक्ष अधिकारी	३ अवर सचिव	
८ कक्ष अधिकारी	५ कक्ष अधिकारी		७ कक्ष अधिकारी	
	१ सहा. लेखा अधिकारी			

मागणी क्र. के.८, मुख्य लेखाशिर्ष : ३४५१-सचिवालय-आर्थिक सेवा, ००३-प्रशिक्षण, (००)(०१) शासकीय कर्मचार्यांना प्रशिक्षण (३४५१ १२८९१), (योजनांतर्गत)

सदर योजनेअंतर्गत महाराष्ट्र राज्याचे प्रशिक्षण धोरणांतर्गत उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग (खुद्द) व कामगार विभागाच्या अखत्यारीतील विभागीय कार्यालयातील कार्यरत असलेले सर्व अधिकारी/कर्मचार्यांना उजळणी प्रशिक्षण तसेच नवीन विषय तोंड ओळख प्रशिक्षणासाठी सन २०२०-२०२१ साठी रुपये ४० लक्ष इतके अनुदान मंजूर केले आहे. सन २०२१-२०२२ या वित्तीय वर्षाकरिता अंदाजित रुपये ४०.०० लक्ष इतका प्रशिक्षणासाठी खर्च अपेक्षित आहे. त्यानुसार उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग (खुद्द) व कामगार विभागाच्या अधिपत्याखालील सर्व कार्यालये यांच्याकरिता रुपये ४०.०० लक्ष इतका नियतव्यय प्रस्तावित केला आहे.

कार्यक्रमांच्या कार्यभाराचा सारांश प्रत्येक कार्यक्रमाची कामगिरी लक्ष्य दर्शवितो.

हे कार्यक्रम मंत्रालयीन स्तरावर घेतलेल्या धोरणाविषयक निर्णयानुसार कार्यान्वित केले जातात. त्यामुळे मंत्रालयीन विभागांना कार्यक्रमाच्या कार्यभाराचा गोषवारा देण्यासाठी कोणतीही मोजमापे विहित करणे योग्य व सुसंबद्ध ठरणार नाही. ही मोजमापे फक्त प्रत्येक कार्यात्मक कार्यक्रमाच्या प्रगतीचा अंदाज घेण्यासाठी उपयुक्त आहेत. सोबत जोडलेले विवरणपत्र उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग ह्या विभागात हाताळलेल्या कार्यभाराची व्याप्ती दर्शविते.

Industries, Energy and Labour Department / उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग

Demand No. K-4 / मागणी क्रमांक के -4

(Rs. in Thousands) / (रुपये हजारोंत)

Description	प्रत्यक्ष रकमा		अर्थसंकल्पीय अंदाज		सुधारित अंदाज		अर्थसंकल्पीय अंदाज		तपशील
	2020-2021 Actuals	2020-2021	Budget Estimates 2021-2022	2021-2022	Revised Estimates 2021-2022	2021-2022	Budget Estimates 2022-2023	2022-2023	
Total-(00)(06)	1,1,93	64,00,00	1,3,47,82	67,00,00					एकूण-(00)(06)
Total-001	40,38,97	138,91,41	74,88,58	141,50,35					दत्तमत एकूण-001
004, Research and Statistics (00)									004, संशोधन व सांख्यिकी (00)
(00)(01) Research into Industrial Diseases and Hazardous Occupations.(Committed)									(00)(01) औद्योगिक (22300452) क्षेत्रातील रोग व धोकादायक उद्योग या विषयातील संशोधन (अनिवार्य)
01, Salaries	41,22	55,55	55,00	80,69					01, वेतन
06, Telephone, Electricity and Water Charges	..	1	1	1					06, दूरध्वनी, वीज व पाणी शुल्क
10, Contractual Services	..	1	1	1					10, कंत्राटी सेवा
11, Domestic Travel Expenses	2	25	19	26					11, देशांतर्गत प्रवास खर्च
13, Office Expenses	50	50	45	53					13, कार्यालयीन खर्च
Total-(00)(01)	41,74	56,32	55,66	81,50					एकूण-(00)(01)
(00)(02) Socio-Economic Surveys. (Committed)									(00)(02) सामाजिक- आर्थिक सर्वेक्षण(अनिवार्य) (22300461)
01, Salaries	2,19,07	3,04,77	2,89,53	3,32,20					01, वेतन
10, Contractual Services	..	1	1	1					10, कंत्राटी सेवा
11, Domestic Travel Expenses	4	2,00	1,50	2,10					11, देशांतर्गत प्रवास खर्च
13, Office Expenses	..	35	32	35					13, कार्यालयीन खर्च
Total-(00)(02)	2,19,11	3,07,13	2,91,36	3,34,66					एकूण-(00)(02)

Industries, Energy and Labour Department / उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग

Demand No. K-4 / मागणी क्रमांक के-4

(Rs. in Thousands) / (रुपये हजारोंत)

Description	प्रत्यक्ष रकमा		अर्थसंकल्पीय अंदाज		सुधारित अंदाज		अर्थसंकल्पीय अंदाज		तपशील
	2020-2021 Actuals	2021-2022 Budget Estimates	2021-2022 Budget Estimates	2021-2022 Revised Estimates	2021-2022 Budget Estimates	2022-2023 Budget Estimates			
(00)(03) Scheme for collection of Statistics for Labour information and intelligence. (Committed)									(00)(03) कामगारविषयी माहिती व गुप्तवार्ता यां संबंधातील आकडेवारी गोळा करण्यासाठीची योजना(अनिवार्य)
01, Salaries	50,91	90,90	90,90	56,47	62,45				01, वेतन
10, Contractual Services	..	1	1	1	1				10, कंत्राटी सेवा
11, Domestic Travel Expenses	..	30	30	23	30				11, देशांतर्गत प्रवास खर्च
13, Office Expenses	..	5	5	5	5				13, कार्यालयीन खर्च
Total-(00)(03)	50,91	91,26	91,26	56,76	62,81				एकूण-(00)(03)
Total-004 Voted	3,11,76	4,54,71	4,54,71	4,03,78	4,78,97				दत्तमत एकूण-004
101, Industrial Relations (00)									101, औद्योगिक संबंध (00)
(00)(01) Court of Industrial Arbitration. (Committed)									(00)(01) औद्योगिक लवाद (22300488) न्यायालय(अनिवार्य)
01, Salaries	25,86,00	39,97,97	39,97,97	31,61,82	36,97,17				01, वेतन
03, Overtime Allowances	1,64	3,54	3,54	2,83	3,72				03, अतिकालिक भत्ता
06, Telephone, Electricity and Water Charges	24,65	52,17	52,17	46,95	52,17				06, दूरध्वनी, वीज व पाणी शुल्क
10, Contractual Services	..	1	1	1	1				10, कंत्राटी सेवा
11, Domestic Travel Expenses	6,79	22,63	22,63	16,97	23,76				11, देशांतर्गत प्रवास खर्च
13, Office Expenses	44,73	88,29	88,29	79,46	92,70				13, कार्यालयीन खर्च
14, Rent, Rates and Taxes	54,94	1,10,38	1,10,38	99,34	1,10,38				14, भाडेपट्टी व कर
17, Computer Expenses	3,41	15,31	15,31	11,48	16,08				17, संगणक खर्च
51, Motor Vehicles	96	1,99	1,99	1,49	1,99				51, मोटार वाहने
Total-(00)(01)	27,23,12	42,92,29	42,92,29	34,20,35	39,97,98				एकूण-(00)(01)

Industries, Energy and Labour Department / उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग

Demand No. K-4 / मागणी क्रमांक के -4

(Rs. in Thousands) / (रुपये हजारोंत)

Description	प्रत्यक्ष रकमा		अर्थसंकल्पीय अंदाज		सुधारित अंदाज		अर्थसंकल्पीय अंदाज		तपशील
	2020-2021 Actuals	2021-2022 Budget Estimates	2021-2022 Budget Estimates	2021-2022 Revised Estimates	2021-2022 Budget Estimates	2022-2023 Budget Estimates			
(00)(02) Labour Courts.(Committed)									(00)(02) कामगार न्यायालये(अनिवार्य)
01, Salaries	25,03,39	35,46,99	35,46,99	33,69,64	35,46,99				01, वेतन
03, Overtime Allowances	79	1,79	1,79	1,43	3,24				03, अतिकालिक भत्ता
06, Telephone, Electricity and Water Charges	17,55	40,15	40,15	36,14	40,15				06, दूरध्वनी, वीज व पाणी शुल्क
10, Contractual Services	1	1	1				10, कंत्राटी सेवा
11, Domestic Travel Expenses	83	33,00	33,00	24,75	20,37				11, देशांतर्गत प्रवास खर्च
13, Office Expenses	51,18	76,89	76,89	69,20	80,73				13, कार्यालयीन खर्च
14, Rent, Rates and Taxes	19,21	38,46	38,46	34,61	36,31				14, भाडेपट्टी व कर
17, Computer Expenses	74	3,63	3,63	2,72	3,81				17, संगणक खर्च
Total-(00)(02)	25,93,69	37,40,92	37,40,92	35,38,50	37,31,61				एकूण-(00)(02)
(00)(03) Wage Boards.(Committed)									(00)(03) वेतन मंडळे(अनिवार्य)
01, Salaries	17,16	32,05	32,05	23,15	34,93				01, वेतन
06, Telephone, Electricity and Water Charges	18	60	60	26	60				06, दूरध्वनी, वीज व पाणी शुल्क
10, Contractual Services	1	1	1				10, कंत्राटी सेवा
11, Domestic Travel Expenses	..	3,08	3,08	2,50	3,23				11, देशांतर्गत प्रवास खर्च
13, Office Expenses	59	1,17	1,17	1,05	1,23				13, कार्यालयीन खर्च
14, Rent, Rates and Taxes	1	1	1				14, भाडेपट्टी व कर
17, Computer Expenses	6	43	43	32	45				17, संगणक खर्च
28, Professional Services	..	52	52	44	52				28, व्यावसायिक सेवा
Total-(00)(03)	17,99	37,87	37,87	27,74	40,98				एकूण-(00)(03)
(00)(04) Special Committees for Enquiry.(Committed)									(00)(04) विशेष चौकशी समिती(अनिवार्य)
01, Salaries	75,75	1,06,25	1,06,25	86,03	87,41				01, वेतन
10, Contractual Services	1	1	1				10, कंत्राटी सेवा

Industries, Energy and Labour Department / उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग

Demand No. K-4 / मागणी क्रमांक के-4

(Rs. in Thousands) / (रुपये हजारोंत)

Description	प्रत्यक्ष रकमा		अर्थसंकल्पीय अंदाज		सुधारित अंदाज		अर्थसंकल्पीय अंदाज		तपशील
	2020-2021 Actuals	2020-2021	Budget Estimates 2021-2022	2021-2022	Revised Estimates 2021-2022	2021-2022	Budget Estimates 2022-2023	2022-2023	
11, Domestic Travel Expenses	69	2,50	5,00	2,63					11, देशांतर्गत प्रवास खर्च
13, Office Expenses	2	56	56	59					13, कार्यालयीन खर्च
28, Professional Services	..	90	77	90					28, व्यावसायिक सेवा
Total-(00)(04)	76,46	1,10,22	92,37	91,54					एकूण-(00)(04)
(00)(07) Court of Industrial Arbitration. (Scheme)									(00)(07) औद्योगिक लवाद (22301312)
01, Salaries	..	1	1	1,18,00					न्यायालय(कार्यक्रम)
13, Office Expenses	11,50	30,30	27,27	1,50,00					01, वेतन
27, Minor Works	..	1,25,00	93,75	8,00					13, कार्यालयीन खर्च
51, Motor Vehicles	..	44,68	33,51	24,00					27, लहान बांधकामे
60, Other Capital Expenditure	..	1	1	..					51, मोटार वाहने
Total-(00)(07)	11,50	2,00,00	1,54,55	3,00,00					60, इतर भांडवली खर्च
(00)(08) Labour Courts,(Scheme)									(00)(08) कामगार (22301321)
01, Salaries	..	1	1	1					न्यायालय(कार्यक्रम)
13, Office Expenses	6,62	42,93	38,64	1,14,99					01, वेतन
27, Minor Works	..	4,06	3,05	35,00					13, कार्यालयीन खर्च
Total-(00)(08)	6,62	47,00	41,70	1,50,00					एकूण-(00)(08)
(00)(09) Implementation of Building and other Construction Workers Act,1996(Scheme)									(00)(09) इमारत व इतर (22305837)
13, Office Expenses	..	5,00	50	5,00					बांधकाम कामगार
Total-101	54,29,38	84,33,30	72,75,71	83,17,11					अधिनियम, 1996 ची
									अंमलबजावणी(कार्यक्रम)
									13, कार्यालयीन खर्च
Total-101	54,29,38	84,33,30	72,75,71	83,17,11					एकूण-101
									दस्तत

Industries, Energy and Labour Department / उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग

Demand No. K-4 / मागणी क्रमांक के -4

(Rs. in Thousands) / (रुपये हजारोंत)

Description	प्रत्यक्ष रकमा		अर्थसंकल्पीय अंदाज		सुधारित अंदाज		अर्थसंकल्पीय अंदाज		तपशील
	2020-2021 Actuals	2020-2021 Budget Estimates	2021-2022 Budget Estimates	2021-2022 Revised Estimates	2021-2022 Budget Estimates	2022-2023 Budget Estimates			
102, Working Conditions and safety.									
(00)									102, कामाची परिस्थिती व सुरक्षितता
(00)(01) Directorate of Industrial safety and health(Committed)									(00)
									(00)(01) औद्योगिक सुरक्षा व आरोग्य (22300521)
									संचालनालय(अनिवार्य)
01, Salaries	13,69,34	23,26,09	18,00,00	18,00,00	23,26,09				01, वेतन
02, Wages	63	80	70	70	84				02, मजुरी
03, Overtime Allowances	23	60	25	25	63				03, अतिकालिक भत्ता
06, Telephone, Electricity and Water Charges	9,25	15,00	12,00	12,00	15,00				06, दूरध्वनी, वीज व पाणी शुल्क
10, Contractual Services	..	84,00	42,00	42,00	84,00				10, कंत्राटी सेवा
11, Domestic Travel Expenses	1,11	10,00	5,00	5,00	10,00				11, देशातर्गत प्रवास खर्च
13, Office Expenses	32,46	58,00	1,08,00	1,08,00	60,90				13, कार्यालयीन खर्च
14, Rent, Rates and Taxes	23,03	49,50	49,50	49,50	49,50				14, भाडेपट्टी व कर
17, Computer Expenses	..	3,39	3,39	3,39	3,56				17, संगणक खर्च
24, Petrol, Oil and Lubricants	84	1,76	1,76	1,76	12,84				24, पेट्रोल, तेल व कंगण
Total-(00)(01)	14,36,89	25,49,14	20,22,60	20,22,60	25,63,36				एकूण-(00)(01)
(00)(02) Directorate of Steam Boilers. (Committed)									(00)(02) बाष्पके संचालनालय(अनिवार्य) (22300532)
01, Salaries	6,39,93	9,79,53	9,30,55	9,30,55	9,77,69				01, वेतन
03, Overtime Allowances	..	1	1	1	1				03, अतिकालिक भत्ता
06, Telephone, Electricity and Water Charges	3,46	6,97	6,27	6,27	6,97				06, दूरध्वनी, वीज व पाणी शुल्क
10, Contractual Services	4,52	31,67	31,67	31,67	14,00				10, कंत्राटी सेवा
11, Domestic Travel Expenses	20,16	41,80	31,35	31,35	57,40				11, देशातर्गत प्रवास खर्च
13, Office Expenses	7,57	81,62	81,62	81,62	85,70				13, कार्यालयीन खर्च
14, Rent, Rates and Taxes	9,35	8,72	8,72	8,72	12,72				14, भाडेपट्टी व कर
17, Computer Expenses	..	1,57	1,57	1,57	1,65				17, संगणक खर्च
24, Petrol, Oil and Lubricants	..	1	1	1	70				24, पेट्रोल, तेल व कंगण

Industries, Energy and Labour Department / उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग

Demand No. K-4 / मागणी क्रमांक के-4

(Rs. in Thousands) / (रुपये हजारोंत)

Description	प्रत्यक्ष रकमा 2020-2021 Actuals		अर्थसंकल्पीय अंदाज 2021-2022 Budget Estimates		सुधारित अंदाज 2021-2022 Revised Estimates		अर्थसंकल्पीय अंदाज 2022-2023 Budget Estimates		तपशील
	2020-2021	2021-2022	2021-2022	2021-2022	2021-2022	2021-2022	2022-2023	2022-2023	
26, Advertising and Publicity	..	30	30	23	30	26, जाहिरात व प्रसिद्धी			
28, Professional Services	..	1,40	1,40	1,19	1,40	28, व्यावसायिक सेवा			
Total-(00)(02)	6,84,99	11,53,60	10,93,19	11,58,54		एकूण-(00)(02)			
(00)(07) Strengthening of Medical Wing of Directorate of Industrial Safety and Health. (Committed)			(22300989)			(00)(07) औद्योगिक सुरक्षा व आरोग्य संचालनालयाच्या वैद्यकीय शाखेचे बळकटीकरण(अनिवार्य)			(22300989)
01, Salaries	19,27	27,54	27,54	27,54	30,02	01, वेतन			
03, Overtime Allowances	..	45	45	36	47	03, अतिकालिक भत्ता			
10, Contractual Services	..	1	1	1	1	10, कंत्राटी सेवा			
11, Domestic Travel Expenses	1	5	5	4	5	11, देशातर्गत प्रवास खर्च			
13, Office Expenses	1,03	1,30	1,30	1,03	1,37	13, कार्यालयीन खर्च			
24, Petrol, Oil and Lubricants	19	41	41	31	46	24, पेट्रोल, तेल व वंगण			
51, Motor Vehicles	13	30	30	57	30	51, मोटार वाहने			
Total-(00)(07)	20,63	30,06	29,86	32,68		एकूण-(00)(07)			
(00)(15) strengthening of Directorate of Steam Boilers and effective implementation of Boilers Act (Scheme)			(22305784)			(00)(15) बाष्पके संचालनालयाचे बळकटीकरण व बाष्पके अधिनियमाची परिणामकारक अंमलबजावणी(कार्यक्रम)			(22305784)
11, Domestic Travel Expenses	..	2,00	2,00	1	2,40	11, देशातर्गत प्रवास खर्च			
13, Office Expenses	51,82	10,00	10,00	3,00	10,50	13, कार्यालयीन खर्च			
17, Computer Expenses	..	35,00	35,00	8,75	35,00	17, संगणक खर्च			
20, Other Administrative Expenses	..	5,00	5,00	1	5,00	20, इतर प्रशासकीय खर्च			
26, Advertising and Publicity	..	3,00	3,00	5,50	8,84	26, जाहिरात व प्रसिद्धी			
28, Professional Services	..	2,00	2,00	1	3,00	28, व्यावसायिक सेवा			
52, Machinery and Equipments	..	15,00	15,00	3,75	14,25	52, यंत्रसामग्री व साधनसामग्री			

Industries, Energy and Labour Department / उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग

Demand No. K-4 / मागणी क्रमांक के -4

(Rs. in Thousands) / (रुपये हजारोंत)

Description	प्रत्यक्ष रकमा	अर्थसंकल्पीय अंदाज	सुधारित अंदाज	अर्थसंकल्पीय अंदाज	तपशील
	2020-2021 Actuals 2020-2021	2021-2022 Budget Estimates 2021-2022	2021-2022 Revised Estimates 2021-2022	2022-2023 Budget Estimates 2022-2023	
Total-(00)(15)	51,82	72,00	21,03	78,99	एकूण-(00)(15)
(00)(16) Strengthening of Directorate of Industrial Safety and Health and effective implementation of safety and health(Scheme)					(00)(16) औद्योगिक सुरक्षा व आरोग्य संचालनालयाचे बळकटीकरण आणि सुरक्षाविषयक व आरोग्यविषयक बाबींची परिणामकारक अंमलबजावणी(कार्यक्रम)
13, Office Expenses	16,82	52,06	10,00	2,11,00	13, कार्यालयीन खर्च
17, Computer Expenses	1,43	69,00	17,25	25,00	17, संगणक खर्च
26, Advertising and Publicity	2,85	15,00	11,25	10,00	26, जाहिरात व प्रसिद्धी
51, Motor Vehicles	..	16,00	1	24,00	51, मोटार वाहने
52, Machinery and Equipments	..	4,94	1	..	52, यंत्रसामग्री व साधनसामग्री
Total-(00)(16)	21,10	1,57,00	38,52	2,70,00	एकूण-(00)(16)
Total-102	22,15,43	39,61,80	32,05,20	41,03,57	दत्तमत एकूण-102
103, General Labour Welfare.					103, सर्वसाधारण कामगार कल्याण
(00)					(00)
(00)(01) Contribution to Maharashtra Labour Welfare Board under the Bombay Labour Fund Act,1953.(Committed)					(00)(01) मुंबई कामगार कल्याण निधी अधिनियम, 1953 अन्वये महाराष्ट्र कामगार कल्याण मंडळाला अंशदान(अनिवार्य)
32, Contributions	5,40,00	10,80,00	8,10,00	10,80,00	32, अंशदाने

Industries, Energy and Labour Department / उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग

Demand No. K-4 / मागणी क्रमांक के -4

(Rs. in Thousands) / (रुपये हजारोंत)

Description	प्रत्यक्ष रकमा		अर्थसंकल्पीय अंदाज		सुधारित अंदाज		अर्थसंकल्पीय अंदाज		तपशील
	2020-2021 Actuals	2020-2021 Budget Estimates	2021-2022 Budget Estimates	2021-2022 Revised Estimates	2021-2022 Budget Estimates	2022-2023 Budget Estimates			
Total-103	5,40,00	10,80,00	10,80,00	8,10,00	10,80,00	दत्तमत एकूण-103			
111, Social Security for Labour.									
(00)									111, कामगारकारिता सामाजिक सुरक्षितता (00)
(00)(01) Commissioner for Workmen's Compensation(Committed)									(00)(01) श्रमिक भरपाई आयुक्त(अनिवार्य) (22300595)
01, Salaries	2,20,35	2,99,55	2,53,93	2,00	3,01,93				01, वेतन
06, Telephone, Electricity and Water Charges	1,19	2,80	2,00	1	2,80				06, दूरध्वनी, वीज व पाणी शुल्क
10, Contractual Services	..	1	1	1	1				10, कंत्राटी सेवा
11, Domestic Travel Expenses	4	1,00	82	82	1,00				11, देशांतर्गत प्रवास खर्च
13, Office Expenses	3,47	6,95	6,26	6,26	8,83				13, कार्यालयीन खर्च
17, Computer Expenses	23	1,50	1,52	1,52	1,58				17, संगणक खर्च
Total-(00)(01)	2,25,28	3,11,81	2,64,54	3,16,15					एकूण-(00)(01)
(00)(02) Charges in connection with Employees Provident Fund and other Acts. (Committed)									(00)(02) कामगार भविष्यनिर्वाह निधी व इतर अधिनियम यासंबंधीचे खर्च(अनिवार्य) (22300612)
01, Salaries	49,35	89,07	84,62	1	89,07				01, वेतन
06, Telephone, Electricity and Water Charges	1,45	3,00	2,70	32	3,00				06, दूरध्वनी, वीज व पाणी शुल्क
10, Contractual Services	..	1	1	1	1				10, कंत्राटी सेवा
11, Domestic Travel Expenses	..	43	45	45	45				11, देशांतर्गत प्रवास खर्च
13, Office Expenses	55	1,27	1,14	1,14	1,33				13, कार्यालयीन खर्च
17, Computer Expenses	..	89	67	67	93				17, संगणक खर्च
Total-(00)(02)	51,35	94,67	89,46	94,79					एकूण-(00)(02)

Industries, Energy and Labour Department / उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग

Demand No. K-4 / मागणी क्रमांक के -4

(Rs. in Thousands) / (रुपये हजारोंत)

Description	प्रत्यक्ष रकमा		अर्थसंकल्पीय अंदाज		सुधारित अंदाज		अर्थसंकल्पीय अंदाज		तपशील
	2020-2021 Actuals	2020-2021	Budget Estimates 2021-2022	2021-2022	Revised Estimates 2021-2022	2021-2022	Budget Estimates 2022-2023	2022-2023	
(00)(03) Preparation of Consumer Price Index Number.(Committed)		(22300621)							(00)(03) ग्राहक किंमत निर्देशांक तयार करणे(अनिवार्य)
01, Salaries	1,23,28		1,72,27	1,47,04	1,47,04	1,67,35			01, वेतन
10, Contractual Services	..		1	1	1	1			10, कंत्राटी सेवा
11, Domestic Travel Expenses	..		30	23	23	30			11, देशांतर्गत प्रवास खर्च
13, Office Expenses	..		5	5	5	5			13, कार्यालयीन खर्च
Total-(00)(03)	1,23,28		1,72,63	1,47,33	1,47,33	1,67,71			एकूण-(00)(03)
(00)(04) Development Commissioner(Unorganised Labour)(Committed)		(22301341)							(00)(04) विकास आयुक्त (असंघटित कामगार) (अनिवार्य)
01, Salaries	6,40		74,71	70,97	70,97	75,32			01, वेतन
03, Overtime Allowances	..		56	45	45	60			03, अतिरिक्तिक भत्ता
06, Telephone, Electricity and Water Charges	..		80	72	72	1,00			06, दूरध्वनी, वीज व पाणी शुल्क
10, Contractual Services	..		1	1	1	5,00			10, कंत्राटी सेवा
11, Domestic Travel Expenses	29		2,30	1,73	1,73	2,42			11, देशांतर्गत प्रवास खर्च
13, Office Expenses	5,00		10,03	9,03	9,03	10,53			13, कार्यालयीन खर्च
14, Rent, Rates and Taxes	1			14, भाडेपट्टी व कर
16, Publications	..		10	8	8	10			16, प्रकाशन
17, Computer Expenses	..		1,12	99	99	5,00			17, संगणक खर्च
Total-(00)(04)	11,69		89,63	83,98	83,98	99,98			एकूण-(00)(04)
(00)(05) Fund for Pradhikaran for unorganised Labour(Scheme)		(22301368)							(00)(05) असंघटित कामगार प्राधिकरणाकरिता निधी(कार्यक्रम)
50, Other Charges	..		5,00,00	1	1	10,00,00			50, इतर खर्च

Industries, Energy and Labour Department / उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग

Demand No. K-4 / मागणी क्रमांक के-4

(Rs. in Thousands) / (रुपये हजारोंत)

Description	प्रत्यक्ष रकमा 2020-2021 Actuals	अर्थसंकल्पीय अंदाज		सुधारित अंदाज		अर्थसंकल्पीय अंदाज		तपशील
		2021-2022 Budget Estimates	2021-2022 Revised Estimates	2021-2022 Revised Estimates	2022-2023 Budget Estimates			
(00)(06) Payment of Premium of Janashree Bima Yojana for Un-Organised Labour. (Scheme)								(22301377)
	..	3,00,00	1	1	1			(00)(06) असंघटित कामगारांसाठी जनश्री विमा योजनेच्या विम्याचे हत्ते प्रदान करणे(कार्यक्रम) 50, इतर खर्च
(00)(08) Payment of installments of Rashtriya Swasthya Bima Yojana for unorganised labour under BPL (State Share 25%)(Scheme)								(22305022)
	..	1,00,00	60,00	60,00	75,00			(00)(08) दारिद्र्य रेषेखालील असंघटित कामगारंकरिता राष्ट्रीय स्वास्थ्य विमा योजनेचे हत्ते प्रदान करणे (राज्य हिस्सा-25 टक्के)(कार्यक्रम) 50, इतर खर्च
50, Other Charges								(22305345)
(00)(11) Grant-in-aid to Gharelu Kamgar Welfare Board. (Scheme)								(22305345)
	..	20,00,00	18,70,23	18,70,23	28,88,00			(00)(11) घरेलु कामगार कल्याण मंडळाला सहायक अनुदान(कार्यक्रम) 31, सहायक अनुदाने (वेतनेतर) 36, सहायक अनुदाने (वेतम)
31, Grants-in-aid(Non-Salary)								
36, Grant-in-aid(Salary)								
	..	20,67,00	19,33,88	19,33,88	29,55,00			एकूण-(00)(11)
Total-(00)(11)								
(00)(14) Prevention of Child Labour Act,1986(Scheme)								(22305828)
	90,21	3,60,00	1,00,00	1,00,00	3,75,00			(00)(14) बाल कामगार प्रतिबंध अधिनियम, 1986(कार्यक्रम) 26, जाहिरात व प्रसिद्धी
26, Advertising and Publicity								
	5,01,81	39,95,74	26,79,21	26,79,21	50,83,64			एकूण-111 दत्तमत एकूण-111
Total-111								
Voted								
277, Education.								277, शिक्षण (00)

Industries, Energy and Labour Department / उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग

Demand No. K-4 / मागणी क्रमांक के -4

(Rs. in Thousands) / (रुपये हजारोंत)

Description	प्रत्यक्ष रकमा 2020-2021 Actuals	अर्थसंकल्पीय अंदाज		सुधारित अंदाज		अर्थसंकल्पीय अंदाज		तपशील
		2021-2022 Budget Estimates	2021-2022 Revised Estimates	2021-2022 Revised Estimates	2022-2023 Budget Estimates			
(00)(01) Maharashtra Labour Institute, Mumbai. (Committed)								(00)(01) महाराष्ट्र कामगार संस्था, मुंबई(अनिवार्य)
								(22300639)
01, Salaries	57,49	1,93,90	99,18	99,18	1,93,90			01, वेतन
03, Overtime Allowances	2	5	4	4	5			03, अतिकालिक भत्ता
06, Telephone, Electricity and Water Charges	1,11	5,00	4,50	4,50	5,00			06, दूरध्वनी, वीज व पाणी शुल्क
10, Contractual Services	..	12,00	10,80	10,80	14,00			10, कंत्राटी सेवा
11, Domestic Travel Expenses	13	40	30	30	42			11, देशांतर्गत प्रवास खर्च
13, Office Expenses	1,84	3,80	3,42	3,42	3,99			13, कार्यालयीन खर्च
14, Rent, Rates and Taxes	..	20	18	18	20			14, भाडेपट्टी व कर
16, Publications	..	40	30	30	40			16, प्रकाशने
17, Computer Expenses	..	32	32	32	34			17, संगणक खर्च
20, Other Administrative Expenses	..	50	38	38	50			20, इतर प्रशासकीय खर्च
24, Petrol, Oil and Lubricants	1			24, पेट्रोल, तेल व वंगण
26, Advertising and Publicity	..	40	34	34	2,15			26, जाहिरात व प्रसिद्धी
27, Minor Works	1			27, लहान बांधकामे
28, Professional Services	31	3,30	3,30	3,30	11,00			28, व्यावसायिक सेवा
34, Scholarships/Stipends	..	5	4	4	5			34, शिष्यवृत्त्या/विद्यार्थिने
Total-(00)(01)	60,90	2,20,32	1,23,10	1,23,10	2,32,02			एकूण-(00)(01)
(00)(02) Expansion of Labour Institute at Mumbai.(Committed)								(00)(02) मुंबई येथील कामगार संस्थेचा विस्तार(अनिवार्य)
								(22300648)
01, Salaries	44,23	78,77	61,49	61,49	76,21			01, वेतन
03, Overtime Allowances	9	11	9	9	12			03, अतिकालिक भत्ता
06, Telephone, Electricity and Water Charges	36	1,60	1,44	1,44	1,60			06, दूरध्वनी, वीज व पाणी शुल्क
10, Contractual Services	..	3,00	2,70	2,70	3,00			10, कंत्राटी सेवा
11, Domestic Travel Expenses	10	30	23	23	32			11, देशांतर्गत प्रवास खर्च
13, Office Expenses	81	1,63	1,47	1,47	1,71			13, कार्यालयीन खर्च
17, Computer Expenses	..	21	21	21	22			17, संगणक खर्च
26, Advertising and Publicity	..	15	11	11	15			26, जाहिरात व प्रसिद्धी

Industries, Energy and Labour Department / उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग

Demand No. K-4 / मागणी क्रमांक के -4

(Rs. in Thousands) / (रुपये हजारोंत)

Description	प्रत्यक्ष रकमा	अर्थसंकल्पीय अंदाज		सुधारित अंदाज		अर्थसंकल्पीय अंदाज		तपशील
	2020-2021 Actuals 2020-2021	2021-2022 Budget Estimates 2021-2022	2021-2022 Revised Estimates 2021-2022	2021-2022 Revised Estimates 2021-2022	2022-2023 Budget Estimates 2022-2023			
Total-(00)(02)	45,59	85,77	67,74	67,74	83,33	एकूण-(00)(02)		
(00)(03) Rural Study centre in Maharashtra Insititute of Labour Studies. (Committed)						(00)(03) महाराष्ट्र श्रमविज्ञान संस्थेमधील ग्रामीण अध्ययनातील अभ्यासकेंद्र(अनिवार्य) (22300657)		
01, Salaries	23,99	51,21	40,86	40,86	55,82	01, वेतन		
03, Overtime Allowances	..	5	4	4	5	03, अतिकालिक भत्ता		
06, Telephone, Electricity and Water Charges	14	1,10	1,10	1,10	1,10	06, दूरध्वनी, वीज व पाणी शुल्क		
10, Contractual Services	..	4,00	3,60	3,60	4,00	10, कंत्राटी सेवा		
11, Domestic Travel Expenses	8	28	21	21	29	11, देशांतर्गत प्रवास खर्च		
13, Office Expenses	40	81	73	73	85	13, कार्यालयीन खर्च		
16, Publications	..	15	15	15	15	16, प्रकाशने		
17, Computer Expenses	..	21	21	21	22	17, संगणक खर्च		
28, Professional Services	..	1,00	85	85	1,00	28, व्यावसायिक सेवा		
Total-(00)(03)	24,61	58,81	47,75	47,75	63,48	एकूण-(00)(03)		
(00)(04) Post Graduate Degree Course in Labour Studies at Regional Labour Institute, Nagpur(Committed)						(00)(04) प्रादेशिक कामगार संस्था, नागपूर येथे श्रमविज्ञान अध्ययनातील पदव्युत्तर पदवी पाठ्यक्रम(अनिवार्य) (22300666)		
01, Salaries	22,38	73,37	48,85	48,85	79,97	01, वेतन		
02, Wages	53	56	53	53	59	02, मजुरी		
06, Telephone, Electricity and Water Charges	98	2,00	2,00	2,00	2,00	06, दूरध्वनी, वीज व पाणी शुल्क		
10, Contractual Services	11,66	8,49	7,64	7,64	15,49	10, कंत्राटी सेवा		
11, Domestic Travel Expenses	..	20	15	15	21	11, देशांतर्गत प्रवास खर्च		
13, Office Expenses	7,39	27,00	24,30	24,30	27,00	13, कार्यालयीन खर्च		
14, Rent, Rates and Taxes	1,93	3,85	3,47	3,47	3,85	14, भाडेपट्टी व कर		

Industries, Energy and Labour Department / उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग

Demand No. K-4 / मागणी क्रमांक के-4

(Rs. in Thousands) / (रुपये हजारोंत)

Description	प्रत्यक्ष रकमा		अर्थसंकल्पीय अंदाज		सुधारित अंदाज		अर्थसंकल्पीय अंदाज		तपशील
	2020-2021 Actuals	2020-2021	Budget Estimates 2021-2022	Budget Estimates 2021-2022	Revised Estimates 2021-2022	Revised Estimates 2021-2022	Budget Estimates 2022-2023	Budget Estimates 2022-2023	
16, Publications	..	50	50	38	50	38	50	16, प्रकाशने	
17, Computer Expenses	..	2,12	2,12	1,59	2,12	1,59	2,23	17, संगणक खर्च	
20, Other Administrative Expenses	..	10	10	8	10	8	10	20, इतर प्रशासकीय खर्च	
26, Advertising and Publicity	..	55	55	41	55	41	55	26, जाहिरात व प्रसिद्धी	
28, Professional Services	..	3,30	3,30	2,81	3,30	2,81	3,30	28, व्यावसायिक सेवा	
34, Scholarships/Stipends	..	5	5	4	5	4	5	34, शिष्यवृत्त्या/विद्यावतने	
Total-(00)(04)	44,87	1,22,09	1,22,09	92,25	1,22,09	92,25	1,35,84	एकूण-(00)(04)	
(00)(12) Strengthening of Maharashtra Institute of Labour Studies (Scheme)								(00)(12) महाराष्ट्र श्रम विज्ञान संस्थेचे बळकटीकरण(कार्यक्रम)	
53, Major Works	12,00	1,21,00	1,21,00	90,75	1,21,00	90,75	1,21,00	53, मोठी बांधकामे	
Total-277	1,87,97	6,07,99	6,07,99	4,21,59	6,07,99	4,21,59	6,35,67	दत्तमत एकूण-277	
800, Other Expenditure								800, इतर खर्च	
(00)(05) Eradication of Child Labour Practice.(Scheme)								(00)(05) बालकामगार प्रथेचे उच्चाटन(कार्यक्रम)	
50, Other Charges	..	1,00,00	1,00,00	60,00	1,00,00	60,00	15,00	50, इतर खर्च	
Total-800	..	1,00,00	1,00,00	60,00	1,00,00	60,00	15,00	दत्तमत एकूण-800	
Total-01	132,25,32	325,24,95	325,24,95	223,44,07	325,24,95	223,44,07	338,64,31	दत्तमत एकूण-01	
02, Employment Service								02, सेवामागणी	
004, Research, Survey and Statistics								004, संशोधन, सर्वेक्षण व सांख्यिकी	
(00)								(00)	

Industries, Energy and Labour Department / उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग

Demand No. K-4 / मागणी क्रमांक के -4

(Rs. in Thousands) / (रुपये हजारोंत)

Description	प्रत्यक्ष रकमा 2020-2021 Actuals	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2021-2022 Budget Estimates	सुधारित अंदाज 2021-2022 Revised Estimates	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2022-2023 Budget Estimates	तपशील
(00)(01) Special Employment Programme for Educated Unemployed.(Committed)					(22300693)
01, Salaries	13,04	16,03	16,03	17,47	(00)(01) सुशिक्षित बेरोजगारांसाठी विशेष सेवायोजन
06, Telephone, Electricity and Water Charges	..	5	5	5	कार्यक्रम(अनिवार्य)
10, Contractual Services	..	1	1	1	01, वेतन
11, Domestic Travel Expenses	..	9	7	10	06, दूरध्वनी, वीज व पाणी शुल्क
13, Office Expenses	..	5	5	5	10, कंत्राटी सेवा
					11, देशांतर्गत प्रवास खर्च
					13, कार्यालयीन खर्च
Total-(00)(01)	13,04	16,23	16,21	17,68	एकूण-(00)(01)
Total-004 Voted	13,04	16,23	16,21	17,68	दत्तमत एकूण-004
Gross Total-2230, Labour, Employment and Skill Development	132,38,36	325,41,18	223,60,28	338,81,99	दत्तमत शूल बेरीज-2230, कामगार, सेवायोजन व कौशल्य विकास
III-Details of Recoveris					
00					तीन-वसुलीच्या रकमांचा तपशील
911, Recoveries of overpayments (00)					00
(00)(01) Recoveries of Overpayments(Committed)					911, अतिप्रदानाची वसुली (00)
70, Deduct Recoveries	1,01	(00)(01) अतिप्रदानाची वसुली(अनिवार्य)
					70, वजा-वसुली
Total-Deduct Recoveries Voted	1,01	दत्तमत एकूण-वजा-वसुली

Industries, Energy and Labour Department / उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग

Demand No. K-4 / मागणी क्रमांक के-4

(Rs. in Thousands) / (रुपये हजारोंत)

Description	प्रत्यक्ष रकमा	अर्थसंकल्पीय अंदाज	सुधारित अंदाज	अर्थसंकल्पीय अंदाज	तपशील
	2020-2021 Actuals 2020-2021	2021-2022 Budget Estimates 2021-2022	2021-2022 Revised Estimates 2021-2022	2022-2023 Budget Estimates 2022-2023	
	
Charged					
Net Total-2230, Labour, Employment and Skill Development					निव्वळ बेरीज 2230, कामगार, सेवोयोजन व कौशल्य विकास
Voted	132,37,35	325,41,18	223,60,28	338,81,99	दत्तमत
Total-	132,37,35	325,41,18	223,60,28	338,81,99	एकूण-

Industries, Energy and Labour Department / उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग

Demand No. K-5 / मागणी क्रमांक के -5

(Rs. in Thousands) / (रुपये हजारोंत)

Description	प्रत्यक्ष रकमा 2020-2021 Actuals	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2021-2022 Budget Estimates	सुधारित अंदाज 2021-2022 Revised Estimates	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2022-2023 Budget Estimates	तपशील
2235, Social Security and Welfare					
I-Summary					
00, 60, Other Social Security and Welfare Programmes					2235, सामाजिक सुरक्षा व कल्याण एक-सारांश
104, Deposit Linked Insurance Scheme- Government Provident Fund	..	21,01	21,01	21,00	00, 60, इतर सामाजिक सुरक्षा व कल्याण कार्यक्रम दत्तमत 104, ठेव संलग्न विमा योजना-शासकीय भविष्य निर्वाह निधी
Total-60	..	21,01	21,01	21,00	दत्तमत एकूण-60
Gross Total-	..	21,01	21,01	21,00	दत्तमत स्थूल बेरीज
II-Details					
60, Other Social Security and Welfare Programmes					दोन-तपशील
104, Deposit Linked Insurance Scheme- Government Provident Fund					60, इतर सामाजिक सुरक्षा व कल्याण कार्यक्रम 104, ठेव संलग्न विमा योजना-शासकीय भविष्य निर्वाह निधी
(00) (00)(01) Payment against Deposit Linked Insurance Scheme.(Committed)					(00) (00)(01) ठेव संलग्न विमा योजनेसाठी प्रदाने(अनिवार्य)
50, Other Charges	..	21,01	21,01	21,00	(22350632) 50, इतर खर्च
Total-104	..	21,01	21,01	21,00	दत्तमत एकूण-104

Industries, Energy and Labour Department / उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग

Demand No. K-8 / मागणी क्रमांक के-8

(Rs. in Thousands) / (रुपये हजारोंत)

Description	प्रत्यक्ष रकमा 2020-2021 Actuals	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2021-2022 Budget Estimates	सुधारित अंदाज 2021-2022 Revised Estimates	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2022-2023 Budget Estimates	तपशील
3451, Secretariat-Economic Services					
I-Summary					
00, 003, Training	13,72	40,00	16,00	40,00	3451, सचिवालयीन- आर्थिक सेवा एक-सारांश 00, दत्तमत 003, प्रशिक्षण
090, Secretariat	18,13,05	27,21,56	25,39,32	29,78,11	दत्तमत 090, सचिवालय
Gross Total-	18,26,77	27,61,56	25,55,32	30,18,11	दत्तमत स्कूल बेरीज
Deduct Recoveries-	17	दत्तमत वजा-वसुली
Charged	भारित
Net Total-3451, Secretariat-Economic Services	18,26,60	27,61,56	25,55,32	30,18,11	निव्वळ बेरीज 3451, सचिवालयीन-आर्थिक सेवा दत्तमत
Total-	18,26,60	27,61,56	25,55,32	30,18,11	एकूण-
II-Details					
00 003, Training (00)					दोन-तपशील 00 003, प्रशिक्षण (00)
(00)(01) Training to Government Employees(Scheme)					(00)(01) शासकीय कर्मचा-यांना प्रशिक्षण. (कार्यक्रम) (34512891)
20, Other Administrative Expenses	13,72	40,00	16,00	40,00	20, इतर प्रशासकीय खर्च
Total-003	13,72	40,00	16,00	40,00	दत्तमत एकूण-003

Industries,Energy and Labour Department / उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग

Demand No. K-8 / मागणी क्रमांक के -8

(Rs. in Thousands) / (रुपये हजारोंत)

Description	प्रत्यक्ष रकमा 2020-2021 Actuals	अर्थसंकल्पीय अंदाज		सुधारित अंदाज		अर्थसंकल्पीय अंदाज		तपशील
		2021-2022 Budget Estimates	2021-2022 Budget Estimates	2021-2022 Revised Estimates	2021-2022 Revised Estimates	2022-2023 Budget Estimates	2022-2023 Budget Estimates	
090, Secretariat (00)								090, सचिवालय (00)
(00)(01) Industries,Energy and Labour Department.(Committed)			(34510073)					(00)(01) उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग(अनिवार्य)
01, Salaries	17,57,02	24,68,63		23,45,20		26,90,81		01, वेतन
03, Overtime Allowances	9	1,05		84		1,05		03, अतिकालिक भत्ता
06, Telephone, Electricity and Water Charges	2,07	6,00		5,40		6,00		06, दूरध्वनी, वीज व पाणी शुल्क
10, Contractual Services	..	29,57		29,57		48,70		10, कंत्राटी सेवा
11, Domestic Travel Expenses	1,95	30,00		15,00		30,00		11, देशातर्गत प्रवास खर्च
12, Foreign Travel Expenses	..	6,00		4,50		6,00		12, विदेश प्रवास खर्च
13, Office Expenses	38,65	65,00		65,00		68,25		13, कार्यालयीन खर्च
17, Computer Expenses	1,56	6,00		4,50		6,30		17, संगणक खर्च
20, Other Administrative Expenses	2,97	6,00		6,00		8,00		20, इतर प्रशासकीय खर्च
26, Advertising and Publicity	..	1		1		5,00		26, जाहिरात व प्रसिद्धी
28, Professional Services	..	3,30		3,30		8,00		28, व्यावसायिक सेवा
Total-(00)(01)	18,04,31	26,21,56		24,79,32		28,78,11		एकूण-(00)(01)
(00)(05) Implementation of E governance project.(Scheme)			(34512728)					(00)(05) इ-गव्हर्नन्स प्रकल्पाची अंमलबजावणी(कार्यक्रम)
17, Computer Expenses	8,74	1,00,00		60,00		1,00,00		17, संगणक खर्च
Total-090 Voted	18,13,05	27,21,56		25,39,32		29,78,11		दत्तमत एकूण-090
Gross Total-3451, Secretariat-Economic Services	18,26,77	27,61,56		25,55,32		30,18,11		दत्तमत एकूण-3451, सचिवालयीन-आर्थिक सेवा

Industries, Energy and Labour Department / उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग

Demand No. K-8 / मागणी क्रमांक के -8

(Rs. in Thousands) / (रुपये हजारोंत)

Description	प्रत्यक्ष रकमा 2020-2021 Actuals 2020-2021	अर्थसंकल्पीय अंदाज		सुधारित अंदाज		अर्थसंकल्पीय अंदाज		तपशील
		Budget Estimates 2021-2022	Budget Estimates 2021-2022	Revised Estimates 2021-2022	Budget Estimates 2022-2023	Budget Estimates 2022-2023		
III-Details of Recoveris								
00								तीन-वसुलीच्या रकमांचा तपशील
911, Recoveries of Overpayments (00)								00
(00)(01) Recoveries of Overpayments(Committed)								911, अतिप्रदानाची वसुली (00)
70, Deduct Recoveries	17	(00)(01) अतिप्रदानाची वसुली(अनिवार्य) 70, कजा-वसुली (34513223)
Total-Deduct Recoveries	17	दत्तमत एकूण-कजा-वसुली
Net Total-3451, Secretariat-Economic Services								
Charged	भारित
Voted	18,26,60	27,61,56	25,55,32	30,18,11	30,18,11	30,18,11	30,18,11	निव्वळ बेरीज 3451, सचिवालयीन-आर्थिक सेवा दत्तमत
Total-	18,26,60	27,61,56	25,55,32	30,18,11	30,18,11	30,18,11	30,18,11	एकूण-